ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, 1854. ΤΟΜΟΣ Ε'. ΦΥΛΛ. 106.

ΑΓΓΛΟΙ ΚΑΙ ΚΙΝΕΖΟΙ.

ΥΠΟ ΜΕΡΥ.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ).

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. ΡΕ').

—o—

Ὁ μανδαρῖνος Σαμπάος, ὁ ὑ-τσέγκ τοῦ ταχυδρομείου, ἐπιστρέψας εἰς Καντόνην, ἤκουσε πολλὰς ψήμας δυσαρέστους· τὸ πλήρωμα τῆς *Ἰαμεσίνης* εἶχε ζητήσει τὸν νέον ἀξιωματικόν του Μελφόρδ, ἐρευνήσαν ἐπιμελῶς ὅλα τὰ ὑπόγεια τοῦ Χογκ - Λὰν, ὅλα τὰ ἐμπορικὰ γραφεῖα καὶ τὰς ἀποθήκας των, καθὼς καὶ τὰς τεσσαράκοντα χιλιάδας τῶν λέμβων αἵτινες περιέχουσι τὸν κυμαινόμενον λαὸν τῆς Καντόνης. Ὁ ὑποπλοίαρχος τῆς *Ἰαμεσίνης* ἐζήτησε δεσποτικῶς καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἐγκαθιδρυθεὶς εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Ὀφθαλμοῦ, ἀπείλησεν ὅτι δὲν θέλει ἐξελθῇ ἐκεῖθεν εἰμὴ μετὰ τοῦ Μελφόρδ ζῶν ἢ νεκρός. Ὁ Ὀφθαλμὸς ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὑποπλοιάρχου, καὶ ὤμοσεν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ *Τσεου - Λὶ* τοῦ μεγάλου Κουγ - τσέ, ὅτι δὲν θὰ φάγῃ ἐὰν δὲν ἀνακαλύψῃ τὸν ἀξιωματικόν. Ψήμη δέ τις ὑπόκωφος περιεφέρετο ὅτι ὁ Μελφόρδ εἶχε δολοφονηθῆ ἐνώπιον τῆς οἰκίας τοῦ μανδαρίνου Σαμπάου.

Ἀλλ' ὁ Σαμπάος δὲν ἡσύχασε καὶ ἀφοῦ ἐπεσκέφθησαν λεπτομερῶς τὴν οἰκίαν του· προηγθάνετο ὅτι ὁ Ὀφθαλμὸς, ὁρκισθεὶς ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνης, θὰ ἐπροχώρει εἰς αὐστηροτέρας ἐξετάσεις, καὶ ὅτι, ὡς ἔχων τπανίαν ὀξυδέρκειαν, θὰ ἐξέτεινεν αὐτὰς καὶ μέχρι τοῦ νεκροταφείου ὅπου ἀπετάθη ὁ Μελφόρδ. Ὅλως τρέμων τότε διευθύνθη πρὸς τὴν ἔξοχὴν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, σύντροφον ἔχων τὸν ἀνδρεῖον υἱόν του Κιὲν, λοχαγὸν τῶν Τίγρεων τῆς φρουρᾶς τοῦ αὐτοκράτορος (τοῦ Πεκίνου δηλαδή).

Ὁ Κιὲν, ἐν ἀδείᾳ τότε, εἶχε διαταχθῆ νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὰ ὀχυρώματα τῆς Βοκκα - Τίγρις, τὰ ὁποῖα ἦσαν δύο ὄρθια καραπετάσματα κινεζικά, παριστάνοντα τέρατα κανονοβολοῦντα ἐχθροὺς ἀπόντας. Σημειωτέον δὲ ὅτι εἰς Κίναν, οἱ ἐπιθεωρηταὶ ἐπιθεωροῦσι πραγματικῶς. Ὁ Κιὲν περιῆλθε τὴν Βόκκα - Τίγριν, ἐχρωμάτισε τὰ κανόνια παθόντα ἐκ τῆς

γρασίας τοῦ ποταμοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπῆγε πρὸς τὸν πατέρα του καλέσαντα αὐτόν.

Ὁ Κιὲν ἦτο εἰκοσιπενταετής, ἀνάστημα ἔχων ὑψηλότερον τοῦ Κινεζικοῦ, πρόσωπον εὐρωπαϊκὸν, ὀφθαλμὸν σχεδὸν ὁριζόντιον, καὶ ὡραῖον μύστακα μαῦρον ἀναγγέλλοντα τὸν βαθμόν του. Ἔφερε δὲ καὶ ἔνδυμα μεγαλοπρεπὲς, δηλαδὴ μακρὸν μανδύαν λευκόστικτον, περικεφαλαίαν ὡς τῶν Γεπίδων, ἐζωγραφημένους ἔχουσαν ὀφθαλμοὺς δύο ὑπὸ τὴν λοφιὰν, καὶ πτερὰ ταὼ, πρὸς δὲ καὶ μεγίστην φαρέτραν μεστὴν βελῶν ὀξυτάτων, ἐξ ὧν ἐκράτει ἓν εἰς τὴν δεξιάν. Πλὴν τῶν στρατιωτικῶν τούτων ἀρετῶν, ὁ νέος Κιὲν, υἱὸς τῆς ἐσδόμης γυναικὸς τοῦ Σαμπάου, ἐσέβετο εἰς ἄκρον τὸν πατέρα του, πρᾶγμα ἀξιοσημείωτον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κίναν, τὴν πατρίδα τῶν καλῶν τέκνων καὶ τῶν ἀπανθρώπων πατέρων. Ὁ Κιὲν ἔλεγε πάντοτε τὸ ἑξῆς γνωμικόν·

Ὃς τις δὲν σέβεται τοὺς γονεῖς του δὲν θέλει ν' ἀγαπᾷ οὐδένα ἄλλον·

γνωμικὸν τοῦ Κουγκ - Τσὴ, τὸν ὁποῖον οἱ βάρβαροι καλοῦσι Κομφούκιον.

Ὁ Σάμπάος καὶ ὁ Κιὲν, ἀποβάντες τῆς λέμβου, διευθύνθησαν πρὸς τὴν ἐξοχὴν, σιωπῶντες καὶ οἱ δύο σιωπὴν βαθεῖαν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Κινέζων ὀσάκις δὲν ἔχουσί τι νὰ εἴπωσι. Ἀθὰς πρὸ τοῦ σκηνώματος τῶν ὑπηρετῶν ὁ Σαμπάος ἀφῆκε μικρὰν φωνὴν ὁμοίαν τῆς τοῦ γρύλλου, καὶ εὐθὺς ἠνοίχθη ἡ θύρα. Δύο χειρονομίαι καὶ μία συλλαβὴ ἤρκεσαν διὰ νὰ ἐρωτήσωσι τοὺς ὑπηρέτας ποῦ ἐτάφη ὁ Ἄγγλος. Οὗτοι δὲ, ἔντρομοι γενόμενοι, ἐπροσποιήθησαν ὅτι ὠνειρεύοντο εἰσέτι, καὶ διὰ νὰ λάβωσι καιρὸν νὰ σκεφθῶσιν ἠρώτησαν τί ἐζήτει ὁ κύριός των. Ἀλλ' ὁ Σαμπάος τοὺς διέταξε νὰ βαδίσωσι πρὸς τὸ νεκροταφεῖον, καὶ τοὺς παρηκολούθησε μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κιέν. Οἱ ὑπηρέται, ἔτι μᾶλλον φοβηθέντες τὰ βλέμματα καὶ τὸν μύστακα τοῦ λοχαγοῦ Κιὲν, καὶ ἐνοήσαντες ὅτι σκοπὸς ἦτο νὰ ἀνασκάψωσι τάφον μὴ ὑπάρξαντα, ἔπεσαν κατὰ γῆς, καὶ ὡμολόγησαν ὅτι ἀντὶ νὰ ἐνταφιάσωσι τὸν Ἄγγλον ἔδεσαν πέτραν εἰς τὸν λαιμόν του, καὶ τὸν κατεπόντισαν εἰς τὴν μικρὰν λίμνην τῆς ἐξοχῆς. Ὁ Κιὲν ἔλαβε τότε δύο βέλη ἀπὸ τὴν φαρέτραν του, καὶ ἡτοιμάσθη νὰ φονεύσῃ ἀμφοτέρους τοὺς ὑπηρέτας, ὅτε ὁ πατὴρ ἐνθυμήσας πρὸς αὐτὸν τὸν στίχον τοῦτον τοῦ Λι - Κί·

Μὴ χύσε αἷμα ἐπὶ τῶν τάφων! Πλὴν τούτου ὁ Σαμπάος, ὀργισθεὶς τὸ πρῶτον διὰ τὴν παρακοὴν τῶν ὑπηρετῶν του, ἐχάρη ἀκολούθως διὰ τὸ νέον αὐτὸ συμβεβηκὸς, τὸ ὁποῖον θὰ καθίστα ἄσκοπον πᾶσαν ἔρευναν τῆς Ἀρχῆς εἰς τὸ παρακείμενον νεκροταφεῖον. Ἴδεν ὅτι ἡ γῆ δὲν εἶχε διάλου ἀνασκαφῆ μετὰ τὴν ταφὴν τῆς τελευταίας του συζύγου, τῆς ἀγαθῆς Τε - τσέ.

Καὶ διέταξε τοὺς ὑπηρέτας του ν' ἀποσυρθῶσι.

Ἀτὰ νὰ εἰζευμενίσωσι δὲ τὰς σκιὰς τῶν τεθνεώτων, ἀρεθισθέντων ἀναμφιβόλως ἀπὸ τὴν αἱμοβόρον ἀπειλὴν τοῦ λοχαγοῦ Κιὲν, ἔψαλλον συγχρόνως αὐτὸς καὶ ὁ υἱός του, χωρὶς νὰ συνοδεύωνται ὡς ἔθος ἀπὸ τὸ ἐθνικὸν *Λό*, τὸν ἀκόλουθον ὕμνον εἰς τιμὴν τῶν προγόνων των·

Σὲς κοὰγκ εἰὲν τσοὺ,
Γιοὺ λὴγκ γὺ τίεν.

Ὅταν φέρω τὸν νοῦν πρὸς ἐμὲ, σοφοὶ κρύφοι μου,
Αἰσθάνομαι ἐμαυτὸν ἀνιγούμενον μέχρις οὐρανῶν.

Μόλις δὲ ἐτελείωσαν τὸν ἱερὸν τοῦτον ὕμνον καὶ φωνὴ μακρόθεν ἐρχομένη, ἀλλὰ καθαρὰ καὶ εὐδιάκριτος μεταξὺ τῆς σιωπῆς τῆς νυκτὸς, ἐνέπλησε τρόμου καὶ τὸν γενναῖον Κιὲν καὶ τὸν φρόνιμον μανδαρῖνον. Τότε συνέστη μεταξὺ τῶν δύο Κινέζων ὁ ἑξῆς σύντομος διάλογος·

— Ἀκούεις.
— Ναί.
— Φωνή.
— Φρικτή.
— Ἀγγλική.
— Φάντασμα.
— Ἐμπροσθοφυλακή.
— Ὁ ναύτης.
— Ἐὰν ἐκεῖ.
— Νεκρός.
— Ἐκδικητικός.

Ἐὰν οἱ βάρβαροι ἡμεῖς παραδεχώμεθα τὴν συντομίαν αὐτὴν, πόσαι ἀνοησίαι δὲν θὰ ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰ χείλη μας! Μία βουλὴ Κινέζων ἀντιπροσώπων θὰ ἐτελείονεν ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ὁλόκληρον βουλευτικὴν σύνοδον.

Ὁ μανδαρῖνος ἐστάθη ὄπισθεν τῆς φαρέτρας τοῦ υἱοῦ του καὶ ἀμφότεροι διευθύνθησαν πρὸς τὸ μικρὸν δάσος τὸ ὁποῖον ἐπεκτείνεται εἰς ἓν τῶν μερῶν τῆς λίμνης· οὕτω πως, πλησιάσαντες εἰς τὴν οἰκίαν των, ἐγνώρισαν μετὰ θετικότητος τὴν πηγὴν τῆς φωνῆς. Σαμπάος ὁ λόγιος, ἑρμήνευεν ἔντρομος τὰς ἀπειλητικὰς συλλαβὰς τοῦ ἄγματος τοῦ ἄγγλου ναύτου. Ἰδρὼς κατάψυχρος ἔπεσεν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν τροπικῶν εἰς τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ μανδαρῖνου! «Ἔπαγε», εἶπεν ὁ Σαμπάος, καὶ ὁ Κιὲν ὑπῆγεν.

Ὁ Κιὲν ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ δάσος, καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν ὄχθην τῆς λίμνης, ἀπέναντι καὶ πλησίον τοῦ κιοσκίου τῆς ἀδελφῆς του Κίας. Ἐὰν ὁ γενναῖος λοχαγὸς ἔβλεπε τοὺς δύο κυανοὺς δράκοντας τοὺς καταστρώγοντας τὴν σελήνην τὴν ὁποίαν τοσοῦτῳ μισοῦσι, δὲν θὰ ὑπέπιπτεν εἰς τοιαύτην ἔκστασιν. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἴδε δὲν εἶχεν ὄνομα εἰς τὴν κινεζικὴν γλῶσσαν. Εἷς τῶν ἐξώστων τῆς σώφρονος ἀδελφῆς του, ἐκαίετο αὐθαδῶς, ὡς ἂν ἦτο ἡλιοδοσπότης, ἀνὴρ τις φορῶν ἔνδυμα κίτρινον μανδαρίνου, καὶ ψάλλων ᾆσμα ἄσημον.

Ἡ ἀγανάκτησις ὑπερίσχυσε τῆς φρονήσεως τοῦ γενναίου Κιὲν, καὶ λαβὼν βέλος ἐσημάδευσε τὸ κιόσκιον ὅπου ἔψαλεν ὁ ἄγνωστος.

Ὁ Μελφὸρδ, καθήμενος εἰς τὸν ἐξώστην τῆς Κίας, δὲν ἐφοβήθη τὸ βέλος· ἀλλ' ὁ κίνδυνος ἐπανέδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὴν φρόνησίν του. Ταχὺς ὡς ναύτης ἐπήδησε πρὸς τὸν θάλαμον καὶ ἀπέφυγε τὸ βέλος· κλείσας δὲ τὰ παράθυρα ἀνέμενεν ἐν

τῷ σκότει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς περιέργου ἐκείνης σκηνῆς.

« Ἀνέγνωσα, ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν, πολλὰς περιηγήσεις· ἀλλὰ δὲν μὲ ἔτυχε νὰ ἰδῶ καμμίαν περίστασιν ὁμοίαν τῆς ἐδικῆς μου, ἐὰν τῷ ὄντι εἶναι περίστασις, διότι ἀμφιβάλλω ἀκόμη ἂν ζῶ. Ἐξ ἐναντίας ὅλα τὰ περὶ ἐμὲ ἀποδεικνύουν ὅτι ἀπέθανα· καὶ ἀληθῶς αὐτὸ ἐπιθυμῶ κ' ἐγώ. Τοῦτο ἐν πρώτοις θέλει μ' ἐμποδίσει τοῦ ν' ἀποθάνω καὶ δευτέραν φορὰν, ἐπειδὴ ἐνθυμοῦμαι κάλλιστα ὅτι ἀπέθανα εἰς Κογκ - Λὲν, καὶ ὅτι εἶναι πολλὰ δυσάρεστον τὸ ν' ἀποθάνῃ τις. Δεύτερον δὲ, ἐὰν κατὰ τύχην δὲν ἀπέθανα, προβλέπω ὅτι ἡ ζωή μου θὰ γίνῃ τόσον φορτικὴ μεταξὺ τῶν μυστηρίων εἰς τὰ ὁποῖα εὑρίσκομαι, ὥστε θὰ βιασθῶ νὰ πνιγῶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶ ἀπὸ τόσας φροντίδας, πολλὰ ἐναντίας εἰς τὴν διάθεσίν μου. »

Μόλις δὲ ἐτελείωσε τὸν μονόλογον τοῦτον, καὶ τρομερὸς πάταγος φωνῶν, ὠρυγμῶν, καὶ κτύποι σκευῶν ὀρειχαλκίνων καὶ πορσελάνης διεστάρασσαν τὴν σιωπήν. Ὀξεῖαι φωναὶ γυναικῶν ἐπεκράτουν κατὰ τὸν θόρυβον τοῦτον· θὰ ἐνόμιζες ὅτι πόλις ἐκυριεύετο ἐξ ἐφόδου. Ὁ θάλαμος τοῦ Μελφὸρδ ἔτρεμεν ὡς κοιτωνίσκος πλοίου ἐν ὥρᾳ τρικυμίας· οἱ τοῖχοι ἔτριζον ὡς παραπετάσματα σχιζόμενα, τὰ ἀγαλμάτια συνεκρούοντο ἐπὶ τῶν τραπεζῶν ὡς εἴδωλα ἄψυχα, καὶ ὅλοι αὐτοὶ οἱ εὐδιάκριτοι κρότοι ἐμιγνύοντο μὲ πλῆθος ἄλλων μυστηριωδῶν κρότων ἀπαταιωνήτων, μᾶλλον ἀνηκόντων εἰς τὸν ἰδανικὸν κόσμον εἰς ὃν ἐνόμιζεν ὅτι ἔζη ὁ Μελφὸρδ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου του.

Ὁποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν περιστάσεων τοῦ πεζοῦ καὶ ὀχληροῦ ἡμῶν βίου τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν πραγματικὸν, καὶ τῶν ἀποκαλύψεων τῶν ἀγνώστων πραγμάτων τόσῳ κοινῶν εἰς τὸν βίον τῶν ναυτιλλομένων! Ὁ Μελφὸρδ, ἀτρόμητος ὡς ἐργατοκόλινδρας ὁ ὁποῖος μένει ἀτάραχος καὶ ὅταν κανονοβολῆται, ἠσθάνθη πρῶτον τότε ταλαντευομένην τὴν γενναιότητά του. Τὴν κεφαλὴν ἔχων ἔτι βεβαρημένην ἀπὸ τὸ ὄπιον, δὲν ἐδύνατο οὔτε νὰ σκεφθῇ, οὔτε ν' ἀποφασίσῃ τι· ἀλλὰ καὶ ποίαν ἀπόφασιν θὰ ἐλάμβανε; Ἦτο ἥρως παθητικὸς θελήσεων ἀνωτέρων τῆς ἰδικῆς του.

« Δὲν ἀπολείπεται, εἶπε καθ' ἑαυτὸν, παρὰ νὰ μείνω ἥσυχος καὶ νὰ περιμένω. »

Καὶ ἐξαπλωθεὶς εἰς τὴν κλίνην του ἐπερίμενεν.

Ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ καρτερία εἶναι δύο θεολογικαὶ ἀρεταὶ τῶν ναυτῶν. Διάγοντες ἐξ ἐπαγγέλματος βίον μυθώδη καθ' ὃν ἀναμένουσι νὰ πέσῃ σφαῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των, θεωροῦσιν ἑαυτοὺς εὐδαίμονας ὀσάκις τὸ προσβάλλον τὴν κεφαλήν των δὲν εἶναι σφαῖρα. Ὁ δὲ ἄγγλος ναύτης ἔχει καὶ ἄλλο πλεονέκτημα τὸ ὁποῖον ὀφείλει εἰς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους του· τὰ νεῦρά του εἶναι στερεὰ ὡς ὀρείχαλκος· καὶ ἐπιθυμῶν σφοδρότατα τὰς συγκινήσεις, ἀναζητεῖ κατὰ προτίμησιν ἐπικινδύνους περιστάσεις διὰ νὰ καταστήσῃ ὑπωσοῦν εὐαίσθητον τὴν χαλκίνην ἐπιδερμίδα του. Τὴν φορὰν ταύτην ὁ Μελφὸρδ ἐφαίνετο εὐχαριστημένος, διότι κοιμώμενος ἢ ἐξυπνος διέτρεξεν ἐντὸς δύο ἡμερῶν τὸν κόσμον ὅλον· δὲν ἐγνώριζε πλέον οὔτε τὴν ἡλικίαν του, οὔτε τὸν τόπον ὅπου εὑρίσκετο, οὔτε τὸν μῆνα οὔτε τὴν ὥραν τοῦ χρόνου, καὶ τὸ χείριστον δὲν ἐγνώριζε πλέον οὐδ' ἑαυτόν. Εἷς μόνος δεσμὸς ἐφαίνετο συνδέων ἔτι αὐτὸν μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὁ ἔρως καὶ ἡ πίστις του πρὸς τὴν σύζυγόν του, καὶ ἡ πατρική του φιλοστοργία πρὸς τὰ δύο τέκνα του.

Ἐν τοσούτῳ ἐπανῆλθεν ἡσυχία εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ δὲν ἠκούοντο πλέον αἱ ὀξεῖαι ἐκεῖναι φωναὶ αἵτινες εἶχον καταταράξει τῶν κοιτῶνα τοῦ Μελφὸρδ. Ἀλλ' ἡ σιωπὴ αὐτὴ ἦτο μυστηριώδης ὅσῳ καὶ ὁ θόρυβος. Καὶ ἐδύνατο μὲν νὰ ἐπιδοθῇ ἐκεῖνος εἰς συμπεράσματα, ἀλλὰ ποῦ θὰ ἔφθανε; Τὰ συμπεράσματα θεμελιοῦνται ἐπὶ ὅρων δεδομένων, καὶ πάλιν πολλάκις εἶναι ἐσφαλμένα· ἐνταῦθα ὅμως ποῖον θεμέλιον εἶχον;

Ὁ Μελφὸρδ ἤνοιξεν ὀλίγον μὲ προσοχὴν τὰ παράθυρα τοῦ *κιοσκίου*, καὶ εὐθὺς εἰσέδυσαν αἱ ἀκτῖνες τῆς αὐγῆς. Τῇ βοηθείᾳ δὲ τοῦ ὠχροῦ ἐκείνου φωτὸς, εἶδε μέγα φύλλον χάρτου κινεζικοῦ τὸ ὁποῖον, ὡς ἐφαίνετο, εἰσήχθη διά τινος σχισμάδος τοῦ τοίχου. Ὁ Μελφὸρδ ἔλαβεν αὐτὸ μετὰ σπουδῆς, καὶ παρετήρησεν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν διπλῶν *β* ὅτι ἦτο ἀγγλιστὶ γεγραμμένον. Σφογγίσας δὲ δύο δάκρυα χαρᾶς ἅτινα ἐρέευσαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ὅτε ἴδε συμπατριώτας χαρακτῆρας, ἀνέγνωσε τὰ ἑφεξῆς·

« Ἐτίμασες τὴν προσφιλῆ μου θυγατέρα, ἐμάρανες τὴν δόξαν τῆς οἰκογενείας μου. Οἱ νόμοι τῆς φιλανθρωπίας μὲ ἀπαγορεύουσι νὰ χύσω τὸ αἷμά σου, ἀλλὰ δὲν μὲ ἀπαγορεύουσι καὶ τὸ νὰ ἀποκλείσω τὸν θάλαμον εἰς τὸν ὁποῖον εἰσήγαγες αἶσχος καὶ ἀτιμίαν. Ἐντὸς αὐτοῦ θὰ χαθῆς. Ἡ κόρη μου θὰ πωληθῇ ὡς δούλη ἀντὶ δέκα οὐγγιῶν ἀργύρου, ὅπως ἐντέλλεται ὁ νόμος τοῦ σοφοῦ Τάϊ - Κούγκ, υἱοῦ τοῦ Τσεοῦ.

» Ἐὰν συγκατατίθεσαι νὰ νυμφευθῇς τὴν θυγατέρα μου καὶ νὰ ζήσῃς μὲ αὐτὴν εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦτον, μακρὰν πάσης ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ὡς ἐντὸς τάφου ἢ μιᾶς, θὰ εὕρῃς καὶ πατέρα, καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὴν φροντίζοντος περὶ σοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν κρατήσῃς τὴν ἐπιστολὴν, θὰ ὑποθέσω ὅτι συγκατατίθεσαι εἰς τὸν γάμον, ἐὰν δὲ τὴν ῥίψῃς εἰς τὴν λίμνην, θὰ εἶναι σημεῖον ὅτι ἀρνεῖσαι. Σκέφθητι λοιπὸν, καὶ μὴ λησμονῆς ὅτι πρέπει νὰ εἶσαι εὐγνώμων πρὸς τοὺς σώσαντας τὴν ζωήν σου. »

« ΣΑΜΠΑΟΣ, *μανδαρῖνος λόγιος.* »

Ὁ Μελφὸρδ ἀνέγνωσε τρὶς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἥτις τὸν ἔπεισθεν ὅτι ἔζη, ἂν καὶ εἰς τὴν Κίναν, καὶ ἔστρεψε τὸ βλέμμα περὶ ἑαυτὸν ὡς διὰ νὰ εὕρῃ τινὰ νὰ τὸν συμβουλευθῇ κατὰ τὴν δυσχερῆ ἐκείνην περίστασιν. Λογισμοὶ ἀντιφατικοὶ συνετάρασσον τὸν ἐγκέφαλόν του· ἔβλεπε τὴν ὀροφὴν, τὰ παραπετάσματα, τὴν λίμνην, τὴν ἐπιστολὴν, ἔδακνε τὴν ἄκραν τῆς ἐπιστολῆς, ἐγέλα διὰ νὰ πεισθῇ ὅτι γελοία ἦτο ἡ περίστασις, ἠγωνίζετο νὰ λάβῃ ἀπόφασιν σταθερὰν, συνέστελλε τὰς ὀφρῦς καὶ ἔκλειε τὴν παλ-

μην· διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἤκουε ποτὲ μὲν καγχασμοὺς, ποτὲ δὲ ἀπειλὰς εἰς τὸν παρακείμενον θάλαμον. Ἐπὶ πέλους ἀπεφάσισε νὰ θεωρήσῃ τὸ πρᾶγμα σπουδαῖον καὶ νὰ ῥίψῃ τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν λίμνην. Καὶ ἔπραξεν ὡς ναύτης ὅστις διατάττεται μὲν νὰ παραδοθῇ ἀλλ' αὐτὸς παραδίδει τὸ πλοῖον εἰς τὸ πῦρ. Τοιαῦτα ἡρωϊκὰ ἀναλογιζόμενος, διευθύνθη πρὸς τὸ κιόσκιον, κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα τὴν ἐπιστολὴν ὡς θρυαλλίδα, καὶ ἡτοιμάζετο νὰ τὴν ῥίψῃ ὡς εἰς πυριαποθήκην. « Πῦρ » ἀνέκραξε, καὶ ἡ μνήμη τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων του ἔσβεσαν τὴν θρυαλλίδα τοῦ ναύτου! Δὲν ἔρριψε τὴν ἐπιστολήν.

Ὁ Ῥοβινσὼν Κρουσσός, ὁ μέγας ἐκεῖνος ἄνθρ, ὅστις εὐτυχῶς δὲν ὑπῆρξε ποτὲ, εὑρισκόμενος μόνος ἐπὶ βράχου νήσου ζώσης ἐντὸς νήσου νεκρᾶς, ἐβαρύνθη νὰ ζῇ μόνον μὲ μονολόγους, καὶ ἐπενόησε συνομιλίαν μεταξὺ δύο, μεταξὺ τοῦ *καλοῦ* καὶ τοῦ *κακοῦ*. Καὶ ὁ Μελφόρδ ὁμοίως ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνδοξοτέρου τῶν κατοίκων τοῦ Ὠκεανοῦ, συνηγόρησε καὶ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ κακοῦ, καὶ ἀφοῦ ἤκουσεν ἀμφότερα τὰ μέρη ἐδίκασεν οὕτω εἰς τὸ δικαστήριόν του· τὸ καλὸν ὑπερίσχυσε τοῦ κακοῦ. Ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο νεκρὸς καὶ ὅμως ἔζη· ἐνόμιζεν ὅτι τὸν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ κόσμος, καὶ ὅμως ἐφρόντιζον περὶ αὐτοῦ· ἐδύναντο νὰ τὸν κλείσωσιν ἐντὸς τοῦ θαλάμου του ὡς τὸν Οὐγολῖνον, καὶ ὅμως τὸν ἐκρόσφεραν νύμφην, τὴν κόρην μανδαρίνου. Ναὶ μὲν ἐὰν ἐδέχετο τὴν πρότασιν ταύτην, θὰ ἠθέτει τοὺς περὶ πίστεως ὅρκους του· ἀλλὰ πῶς ἄλλως νὰ διατηρήσῃ ἑαυτὸν χάριν τῆς γυναικός του εἰμὴ νυμφευόμενος.

« Ἡ Κινέζα μου, εἶπεν ἀναλαβὼν τὸν μονόλογόν του, δὲν εἶναι βεβαίως εὐμορφος, ἡ ὄψις της θὰ εἶναι εἰς ἄκρον μελαγχροινὴ, τὰ μαλλία της σπανὰ, οἱ ὀδόντες της ἐλλειπεῖς· ὥστε ἐὰν τὴν ὑπανδρευθῶ θὰ ἐπιβάλω ἐμαυτὸν εἰς θυσίαν διὰ τὴν ὁποίαν θὰ μὲ γνωρίσῃ χάριν ἡ ἀγαπητή μου Καρολίνα. Ὦ! ὀμνύω εἰς τὴν τιμήν μου ὅτι θὰ ἔρριπτα τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν λίμνην ἐὰν ἡ κόρη τοῦ μανδαρίνου ἦτον νέα καὶ ὡραία ὡς ἡ Καρολίνα μου! Ὦ ἀπέθνησκα ἐδῶ μέσα! Ἂς περιμένωμεν· βλέπω καὶ προχωροῦμεν εἰς τὸ καλήτερον· ἂς ὑποταχθῶμεν ἀφοῦ δὲν εἴμεθα ἐλεύθεροι. Ἡ ἐλπὶς εἶναι ἄλλη ψυχὴ συνεχομένη μὲ τὸ σῶμα! Ἂς ἐλπίσωμεν.

Καὶ τελευταία ἰδέα τὸν ἀνεχαίτισε, καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς νέους λογισμούς. Ἤθελε νὰ γράψῃ πρὸς τὸν μανδαρῖνον διὰ ν' ἀπαλλαχθῇ ἐγκλήματος τὸ ὁποῖον δὲν ἔπραξε, καὶ νὰ διηγηθῇ τὴν ἱστορίαν του ἐν πάσῃ τῇ μυστηριώδει του ἀληθείᾳ· ἀλλ' ἐνόησεν ὅτι εὑρίσκετο μεταξὺ ὄντων σχεδὸν μυθωδῶν, ἐγόντων προλήψεις, νόμους, ἤθη ἄγνωστα καὶ ἀδυσώπητα τὰ ὁποῖα ἦτο ἀδύνατον νὰ νικήσῃ. Ἡ θυγάτηρ τοῦ μανδαρίνου εἰσῆλθε μόνη εἰς τὸν θάλαμον ἑνὸς ξένου, καὶ τοῦτο ἤρκει ἴσως εἰς Κίναν διὰ νὰ τὴν ἀτιμάσῃ, καὶ νὰ καταστήσῃ ἀνεπόφευκτον ἱκανοποίησιν οἰκειακήν· « Πλὴν τούτου, εἶπε καθ' ἑαυτόν, διὰ τί ἡ παλαιόπιστος αὐτὴ νέα ἠτιμάσθη; ὡς λέγουν οἱ γονεῖς της· διότι μ' ἐβοήθησε πεινῶντα καὶ διψῶντα! Ὦ! ἂς τὴν στεφανωθῶμεν, ἂν καὶ ἄσχημον, καὶ γραῖαν, καὶ φαλακρὰν καὶ μὴ ἔχουσαν ὀδόντας. »

Θὰ ἐξηκολούθει ἀναμφιβόλως τὰς σκέψεις του, ἐὰν δὲν διέκοπτεν αὐτὰς ἀλλόκοτός τις ἁρμονία, ἡ ὁποία ἐφαίνετο ὅτι ἦτο πρόδρομος τελετῆς. Πολλαὶ φωναὶ βραδεῖαι ἐψάλλον τὸν ὕμνον τῶν προγόνων· *Δὲε Χοείγκ*, κλ. συνοδευόμεναι καὶ ἀπὸ τὸ *λὶ* καὶ ἀπὸ τὸ *τζούγκ*· τὸ μὲν *λὶ* εἶναι εἶδος τυμπάνου, τὸ δὲ *τζούγκ*, κώδωνος ῥαγισμένου. Ὁ Μελφόρδ ὑπέθεσεν ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ μανδαρίνου ἀνέβαινε τὴν κλίμακα διὰ νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ, καὶ κτενίσας τὸν μύστακα καὶ τὴν κόμην μὲ τὰ δάκτυλά του, καὶ νίψας τὰς χεῖρας μὲ πράσινον τέιον, ἐσταύρωσε τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς στήλης τῆς ἐπὶ τοῦ στήθους του, ἔλαβε φυσιογνωμίαν Κινέζου, καὶ σταθεὶς ἐπερίμενε τὸν γάμον ὡς στρατιώτης ἀνδρεῖος ἀναμένων τὸν ἐχθρόν.

Τότε δύο παραθυρίδες ἠνοίχθησαν πρίζασαι μεταξὺ τῶν περιπετασμάτων, καὶ ὁ Μελφόρδ ἴδεν ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τεσσάρων Κινέζων. Πρὸς τιμὴν δὲ τοῦ ἔθνους του δὲν ὠπισθοδρόμησεν οὔτε βῆμα. Ἐξ ἐναντίας οἱ Κινέζοι ἔτρεμον εὑρεθέντες πλησίον ναύτου Ἄγγλου. Ἐγνωρίσαμεν ἤδη τὸν δευτεροτόκον υἱὸν τοῦ Σαμπάου τὸν ἀνδρεῖον Κιέν. Δύο ἀδελφοί του τὸν συνοδεύουν· ὁ Τζίν, ἀξιωματικὸς τῶν κοντοφόρων τῆς κιτρίνης σημαίας, φέρων χιτῶνα κυανοῦν, ἐζωγκομένον μέχρι τῆς ζώνης ἐπὶ ἐσθῆτος καφεγρόου, λόγχην καλουμένην *τίγκ σίαγκ* καὶ ἀσπίδα ἐξ ἰνδοκαλάμου ὀνόματι *πάϊ*· τὸ πρόσωπόν του ἦτο γλυκύτατον. Ὁ τρίτος ἀδελφὸς Κάγκ, ὑπηρετῶν ὡς *πίγκ* μετὰ τῶν *πι-τσαν-πέο*, ἢ πυροβολητῶν κοπτόντων τὰ ὄρη. Ἐφόρει δὲ σάγον βαμβακερὸν κράσπεδα ἔχοντα κυανᾶ. Ὁ φρικτός του μύστακ δὲν ἦτο κατάλληλος εἰς τὸ πρόσωπόν του ἐμφαίνον ἀγαθότητα ἀρνίου.

Λε' ἑνὸς μόνου βλέμματος ἔκρινεν ὁ Μελφόρδ τοὺς τέσσαρας ἐχθρούς του· ἀνεσήκωσε τὰς χειρίδας τοῦ ὑποκαμίσου του, παρεσκεύασε τοὺς γρόνθους του ὑπὸ τὸ μανδαρικὸν ἐνδυμά του, καὶ ἡτοιμάζετο νὰ καλύψῃ τὸ ἔδαφος μὲ Κινέζους, ὅτε ἴδια τις τὸν ἀνεχαίτισεν· « Ἀπ' ἐδῶ, εἶπε καθ' ἑαυτόν, θὰ ἐκβῶ εὐκόλως· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ποῦ θὰ ὑπάγω; Καὶ τέσσαρας Κινέζους ἂν φονεύσω μ' ἕνα γρόνθον, ποῖος θὰ μὲ δείξῃ τὸν δρόμον μου; Κίμαι εἰς τὸ ἥμισυ ἢ εἰς τὸ κέντρον τοῦ τόπου; Καὶ ὁλόκληρον Κινεζικὸν στρατὸν ἂν κατεβάλω, τί θὰ κατορθώσω; Τὴν ἰδέαν ταύτην ἐσυζήτησεν ἀλγεβρικῶς εἰς τὴν κεφαλήν του, καὶ ἐξ ἀνάγκης παρεδέχθη εἰρηνικὴν διαγωγήν.

Ὁ δὲ μανδαρῖνος Σαμπάος, συνελθὼν εἰς ἑαυτὸν ἀφοῦ ἴδε μειδίαμα εἰς τὰ χείλη τοῦ Ἄγγλου, εἶπε πρὸς αὐτὸν ἀγγλιστί μὲν, ἀλλὰ μὲ προφορὰν κινεζικήν·

— Νὰ σὲ ὁμιλήσω ὡς πατὴρ ἢ ὡς ἐχθρός;

— Ὡς πατὴρ, ἀπεκρίθη ὁ Μελφόρδ.

— Λοιπὸν ἀκολούθησέ μας.

Καὶ ἤχησεν ἐκ νέου ἡ ψαλμῳδία τοῦ ὕμνου τῶν προγόνων. Ὁ Μελφόρδ ἠκολούθησε τοὺς Κινέζους

εἰς σκοτεινὴν πάροδον, καὶ εἰσῆλθε τελευταῖος εἰς θάλαμον ἔχοντα εἰς τὰ παράθυρα ἀντὶ ὑάλων χαρτία λαδωμένα. Πρὸς τὸ βάθος, ἐπὶ θρανίου κοκκίνου χρυσοκεντήτου, ἐκάθητο γυνή τις τοὺς βραχίονας ἔχουσα τετραμένους κ' ἐσκεπασμένους μέχρι τῆς ἄκρας τῶν χειρῶν διὰ χειροκτίων κιτρίνων ἡμιτμήτων.

Ὁ Μελφόρδ ἀφῆκε φωνὴν . . . ἔδε νέαν δεκαπενταετῆ ἐξαιρέτου κάλλους, καὶ πλήρη χάριτος ἱκανῆς νὰ ἑλκύσῃ καὶ εὐρωπαῖον. Ἂν κ' ἐφόρει κεφαλοδέσμην μαύρην, περιεστολισμένην διὰ δέρματος λευκήτιδος καὶ διὰ μικρῶν ἀλλὰ τριπλῶν σειρῶν ὡραίων μαργαριτῶν, ἐνεσεῖτο εὐκόλως ὅτι ἡ περικαλλὴς ἐκείνη κεφαλὴ θὰ εἶχε θησαυρὸν ξανθῆς κόμης. Βλεφαρίδες μακραὶ καὶ λεπταί, ὡς διὰ μελάνης κινεζικῆς ἐζωγραφημέναι, ἐπηύξανον τὴν ἀνεξήγητον γλυκύτητα τῶν μαύρων καὶ διαυγῶν ὀφθαλμῶν της· εἰς ταῦτα δὲ προσθετέον καὶ μέτωπον λευκὸν καὶ καθαρὸν, παρειὰς παρθενικὰς, ῥίνα θαυμασίαν, καὶ στόμα ὅμοιον μὲ τὸ θεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξύμνησεν ὁ τελευταῖος βασιλεὺς, Κιεγκ-λόγκ, ὁ ἐστεμμένος ἐκεῖνος μέγας ποιητὴς ὅστις ἔλεγεν· « *Ὦ φιλτρον τῆς καρδίας μου! τὰ χείλη σου εἶναι ὡς τὸ μεταλλεῖον τοῦ Νῦ Κιεοῦ, κοράλλιον περικλεῖον μαργαρίτας.* »

Ὁ γενναῖος Κιέν, λαβὼν ἀλίγον θάρρος, ὡδήγησε τὸν Μελφόρδ ἐνώπιον τῆς ὡραίας Κίας (αὐτὴ ἦτο ἐκείνη τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν), καὶ ἡ νέα κόρη, ἀποκαλύψασα τὴν ἀριστερὰν χεῖρά της καὶ χαμηλώσασα μετὰ σεμνότητος τοὺς ὀφθαλμούς, ἔβαλε δακτύλιον ἐξ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ εἰς τὸν παράμεσον τοῦ Μελφόρδ. Οἱ δακτύλιοι ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν καθ' ὅλον τὸν κόσμον τὰ μεταλλικὰ σύμβολα τῆς εὐδαιμονίας τῶν συζυγικῶν δεσμῶν. Ὁ οὐρανὸς ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοῦτο εἰς τὴν οἰκουμένην ῥίψας εἰς τὸν πλανήτην Κρόνον δακτύλιον.

Ὁ Μελφόρδ ἐθαύμασε πρὸ πάντων τὴν παρθενικὴν χεῖρα τῆς μνηστῆς του! Ὁποία χεὶρ! καὶ ὁποῖος θὰ ἦτον ὁ βραχίων!

Ὁ μανδαρῖνος Σαμπάος, λαβὼν στάμνον πηλίνην ἔβαλεν αὐτὴν ἐντὸς μικρᾶς καὶ στρογγύλης θυρίδος.

Ἐπειδὴ ἡ περίστασις ἦτο κατεπείγουσα ἐτελέσθη καὶ ὁ γάμος ἀμέσως μετὰ τὸν ἀρραβῶνα. Ὁ μανδαρῖνος ἔθραυσε τὴν πηλίνην στάμνον, καὶ ἀνέγνωσεν εἰς τοὺς δύο συζύγους τοὺς ἀναγομένους εἰς τὸν γάμον στίχους τοῦ Λι-Κί. Ὁ δὲ Μελφόρδ παρεστάθη μηχανικῶς εἰς τὴν ἀλλόκοτον καὶ διεζοδευκωτάτην ἐκείνην τελετήν.

Μετὰ ταῦτα κατέβησαν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ συμποσίου, ἀλλ' οὐδεμία γυνὴ ἐγένετο δεκτή· οἱ συνδαιτυμόνες ὅμως ἦσαν τοιούτῳ τεταραγμένοι ὥστε κανεὶς ἐξ αὐτῶν δὲν εὐθύμησεν. Ὁ Μελφόρδ ἔφαγε μόνον ῥόφημα ἐκ φωλεῶν πτηνῶν, καὶ πήτταν ἐξ ἰχθύων παρεσκευασμένων μετὰ μύρων.

Μετὰ τὸ συμπόσιον ὁ μανδαρῖνος εἶπεν εἰς τὸν Μελφόρδ ὅτι ὁ γάμος του ἐτελέσθη κατὰ τοὺς ὅρους τῆς θρησκείας τοῦ Φό, ἥτις ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνδρα νὰ ἴδῃ τὴν σύζυγόν του καὶ πρὸ τῆς παστάδος, καὶ τὸν ὑποχρεοῖ νὰ προσφέρῃ τὰ δῶρά του εἰς τὴν οἰκογένειαν τὸ ἑσπέρας μετὰ τὸ συμπόσιον.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἄρθρον τῆς θρησκείας τοῦ Φό, ἐπραξένησε μεγίστην ἀνησυχίαν εἰς τὸν Μελφόρδ· διότι δὲν εἶχε παρὰ μόνον ἓν ὡρολόγιον ἀργυροῦν τὸ ὁποῖον ἐδείκνυε πάντοτε ὥραν παρελθοῦσαν ἢ μέλλουσαν, καὶ κλειδίον ἐκ σαρδίου λίθου στρογγύλου ὡς ἥμισυ τάλληρον· « Ἴσως, εἶπε καθ' ἑαυτόν ὁ Μελφόρδ, ἡ θρησκεία τοῦ Φὸ δὲν ὁρίζει καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ποιότητα τοῦ δώρου. » Καὶ λύσας τὸ κλειδίον, ἔδωκεν αὐτὸ μετ' ἐπισημότητος εἰς τὸν μανδαρῖνον ὅστις τὸ ἐδέχθη εὐγνωμόνως.

Μετὰ τὴν τελετὴν ταύτην τοῦ δώρου, ὁ Μελφόρδ ὡδηγήθη ἀπὸ τὸν πενθερὸν καὶ τοὺς τρεῖς γυναικαδέλφους του μέχρι τῆς θύρας τοῦ νυμφικοῦ θαλάμου· καὶ ἔνευσε πρὸς τὸν γαμβρὸν νεῦμα σημαίνον· *Εἴσελθε.*

Τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ Μελφόρδ ἐταλαντεύθη· ὁ ποῦς του ἐκλονήθη πατήσας τὸ κατώφλιον, πέραν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἐπιορκία· ὅτι ἐνθυμήθη τὴν προσφιλῆ Καρολίναν καὶ τὰ δύο τέκνα του.

Ὁ μανδαρῖνος καὶ οἱ τρεῖς υἱοί του, φοβηθέντες διὰ τὸν δισταγμὸν τοῦτον, ἠτένισαν ἀλλήλους λοξότερα παρὰ τὸ σύνηθες, καὶ μονοσύλλαβα ἀπαίσια ἐξῆλθον ἀπὸ τὰ ἀπειλητικὰ χείλη των. Ἀλλ' ὁ Μελφόρδ, λησμονήσας ἐπὶ μικρὸν τὴν Καρολίναν του, ἔκλινε τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῆς νέας οἰκογενείας του, ἤνοιξε τὴν θύραν τῆς νυμφικῆς παστάδος καὶ εἰσῆλθεν εὐσταθέστατα.

(*Ἀκολουθεῖ τὸ τέλος.*)

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου

ΜΑΞΙΜΟΥ

Πρὸς τὸν Δοῦκα Ἐνετίας

ΙΩΑΝΝΗΝ ΜΟΣΕΝΙΓΟΝ.

—o—

Δύο Γερμανοὶ φιλολόγοι, Τάφελ, ὁ γνωστὸς διὰ τὰς περὶ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας μελέτας αὐτοῦ, καὶ ὁ διδάκτωρ Γεώργιος Μαρτῖνος Θωμᾶς, μέλος τῆς ἐν Μονάχῳ Ἀκαδημίας, ἀνεῦρον, τῷ 1850, ἐν τοῖς δημοσίοις ἀρχείοις Βιέννης, ἐπιστολήν τινα Μαξίμου, τοῦ περὶ τὰ τέλη τῆς πεντεκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πατριαρχεύσαντος, πρὸς τὸν δοῦκα Ἐνετίας Μοσενίγον, ἀξιολογωτάτην διά τε τὸ λεκτικὸν καὶ τὸ πραγματικὸν αὐτῆς, ἣν ὁ Γ. Μ. Θω-

μᾶς καὶ διὰ τοῦ τύπου πέρυσιν ἐν Μονάχῳ ἐξέδωκεν. (*) Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς φυλλάδιον εἰς ὀλίγων βεβαίως Ἑλλήνων χεῖρας περιῆλθεν, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ καταστήσωμεν γνωστοτέραν εἰς τὸ ἡμέτερον κοινὸν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην, καταχωρίζοντες αὐτὴν εἰς τὰς στήλας τῆς Πανδώρας μετά τινων προσαγωγικῶν ἑρμηνειῶν, τὰς ὁποίας ἀπὸ τοῦ προλόγου τοῦ αὐτοῦ φυλλαδίου ἐρανιζόμεθα.

Ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη ἐπὶ ὡραίου καὶ καλῶς διατηρηθέντος περγαμηναῦ, μηνὶ Ἰανουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος ιγ'., ἤτοι ἐν ἔτει ἀπὸ Χρ. 1480, πρὸς τὸν δοῦκα Ἰωάννην Μοσενίγον, τὸν κυβερνήσαντα τὴν Ἐνετίαν ἀπὸ τοῦ 1477 μέχρι τοῦ 1485. Περὶ τοῦ πατριάρχου Μαξίμου διαλαμβάνει ἡ Πατριαρχικὴ ἱστορία Κωνσταντινουπόλεως τὰ ἑξῆς·

ΜΑΞΙΜΟΣ ὁ λόγιος καὶ σοφώτατος πολλά.

Θεοῦ σοφίᾳ, κοινῇ γνώμῃ ἐψήφισαν αὐτὸν τὸν θεολογικώτατον Μάξιμον, ὁ ὁποῖος ἦτον μέγας ἐκκλησιάρχης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὀνόματι Μανουήλ· ὁποῦ τοῦ ἔσχισαν τὴν μίτην διὰ ὁρισμοῦ τοῦ σουλτάνου, διὰ νὰ μηδὲν πατηθῇ ὁ νόμος, ὁποῦ ἐπροεγράψαμε, διὰ ὄνομα τοῦ πρωτοβεστιαρίου τῆς Τραπεζοῦντος, ὁποῦ ἐζήτει νὰ ἐπάρῃ τὴν μοιχαλίδα, καὶ τὴν ἐπῆρε. Ἐκαμαν δὲ αὐτὸν τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην καλόγηρον καὶ ἐμετονόμασαν αὐτὸν Μάξιμον· καὶ ἔτζη τοῦ ἔδωκαν τὸ μικρὸν μήνυμα, καὶ τὸ μέγα μετὰ τὸν ἑσπερινόν· καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον λειτουργίας γενομένης, συναγμένου παντὸς τοῦ λαοῦ, ἱερωμένων καὶ κοσμικῶν, ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ὁ Ἡρακλείας πατριάρχην εἰς τὴν παμμακάριστον, γενομένης παῤῥησίας μεγάλης καὶ εὐταξίας· καὶ λαβόντες αὐτὸν ἔβαλαν ἐν τῷ ὑψηλοτάτῳ θρόνῳ τῷ πατριαρχικῷ, δώσαντες αὐτοῦ ἐπὶ χεῖρας καὶ τὸ δικανίκιον, ψαλλόντων τῶν ψαλτῶν, ὡς σύνηθες, τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέαν· καὶ οὗτος εὐλόγησε τὸν λαὸν τοῦ κυρίου. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπῆραν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ ἄρχοντες μὲ τὰ πεντακόσια φλωρία, τὸ πεσκέσιον, καὶ ὑπῆγαν, καὶ ἐφίλησε τοῦ σουλτάνου τὸ χέρι, καὶ τὰ φλωρία εἰς τὴν πόρταν αὐτοῦ ἔδωκε· καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ καθενὸς χρόνου ἔδιδαν ταῖς δύο χιλιάδες, τὰ φλωρία, τὸ χαράτζιον.

Πατριάρχευόντος δὲ αὐτοῦ, τοῦ κυροῦ Μαξίμου τοῦ λογίου, ὅλα τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπερνοῦσαν εἰρηνικὰ καὶ ἀσκανδάλιστα· ἐσοντας ὁποῦ ἐξεριζώθησαν τὰ σκάνδαλα ἀπὸ τὸ μέσον καὶ ἔμεινεν ἡ κατὰ θεὸν ἀγάπη. Ἐποίμαινε γὰρ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου, καὶ δὲν ἔπαυε καθ' ἑκάστην κυριακὴν καὶ εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς καὶ θεομητορικὰς νὰ διδάσκῃ ἐπὶ ἄμβωνος τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἦτον λογιώτατος καὶ γλυκὺς εἰς τοὺς λόγους του, ὁποῦ ἐδίδασκε καὶ ὡμίλιε. Εἶχε δὲ γλῶττα θαυμαστὴ καὶ ἁπλωνε τοὺς λόγους του μὲ πολλὰ παραδείγματα τῆς θείας γραφῆς εὐμορφώτατα, ὁποῦ ἐκατανύγατον πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου· ὁποῦ τινὰς ἄλλος σοφώτατος τοῦ καιροῦ ἐκείνου δὲν ἔσωνεν αὐτὸν εἰς τὰς χάριτας. Τόσος γὰρ μέγας ἦτον εἰς τὴν θεολογίαν, ὅτι τὸ ὄνομά του καὶ ἡ φήμη του ἠκούσθη εἰς τὸν σουλτάνον· καὶ ἐν τῷ ἄρα ἔστειλε πρὸς αὐτὸν ὅπως νὰ τοῦ γράψῃ τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἁγίου συμβόλου τῆς πίστεως ἡμῶν, ἤγουν τὸ « πιστεύω εἰς ἕνα θεόν, πατέρα παντοκράτορα ». Λοιπὸν ὁ πατριάρχης ἔκαμε τὴν ἐξήγησιν, καὶ ἔγραψεν αὐτὴν θεολογικὰ καὶ τεχνικὰ ὡς σοφώτατος ὁποῦ ἦτον, καὶ τὴν ἀπέστειλε τοῦ σουλτάνου· καὶ ὡς τὴν ἔλαβεν, ἐχάρη πολλά, ὡς ἄκουσε τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Ἡ καρτερία τοῦ ἀνδρὸς ἀνεδείχθη καὶ πρὶν ἔτι πατριαρχεύσῃ, ὅτε ὁ προρρηθεὶς πρωτοβεστιάριος Τραπεζοῦντος ἠθέλησε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν εἰς ἄνομόν τινα πρᾶξιν· τὰ περὶ τούτου ἡ Πολιτικὴ ἱστορία διηγεῖται ὡς ἀκολούθως.

Τοῦ δὲ ἐκκλησιάρχου, ὁποῦ ἔσχισαν τὴν μίτην αὐτοῦ, ἡ αἰτία ἦτον αὕτη. Αὐτὸς ἦτον σοφώτατος πολλὰ καὶ νομιμάριος καὶ δίκαιος, καὶ ποτέ του δὲν ἤθελε νὰ εἰπῇ ἢ νὰ παρέβῃ ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνο ὁποῦ ὥριζαν οἱ θεῖοι νόμοι. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης ἐγνωρίζοντα αὐτὸν δίκαιον, τὸν εἶχε πάντοτε σιμά του καὶ τὸν ἐσυμβουλεύετον· καὶ ἕνεκεν τούτου ὁ πρωτοβεστιάριος ἐμήνυσεν αὐτοῦ κρυφῶς καὶ δῶρα μεγάλα τοῦ ἔστειλε, νὰ πλαγιάσῃ καὶ νὰ κάμῃ τὸν πατριάρχην νὰ τὸ στέρξῃ, νὰ τοῦ συγχωρήσῃ νὰ ἐπάρῃ τὴν μοιχαλίδα. Ἀμὴ ὁ εὐλογημένος ἐκκλησιάρχης καὶ τὰ δῶρα ὀπίσω ἔστειλε, καὶ ἐκείνους ὁποῦ τὰ ἤφεραν μετὰ ὀργῆς τοὺς ἀπεδίωξε, λέγοντα πρὸς αὐτούς, ὅτι ἡμεῖς δὲν παρασαλεύομεν ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν τῶν θείων νόμων, ἀμὴ κρατοῦμεν αὐτοὺς καὶ διαφενδεύομεν, νὰ εἶναι ἀσάλευτοι καὶ ἀμετάτρεπτοι εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ ὁποῖος παραβαίνει αὐτοὺς καὶ τοὺς καταπατεῖ, θέλει πέσῃ εἰς τὴν ὀργὴν καὶ κατάραν τοῦ θεοῦ, καὶ θέλει κολασθῇ αἰωνίως. Καὶ ἔτζη ὑπῆγαν ὀπίσω κατησχυμένοι οἱ ἀπεσταλμένοι παρὰ τοῦ πρωτοβεστιαρίου, καὶ εἶπαν αὐτοῦ ὅλους αὐτοῦ τοὺς λόγους, ὁποῦ τοὺς εἶπεν ὁ αὐτὸς μέγας ἐκκλησιάρχης· καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος, ἀκούσας τοὺς φοβεροὺς λόγους ἐκείνους τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου, ὑπῆγεν εἰς τὸν πασιᾶν, καὶ τοὺς εἶπε, καὶ ἐδιέβαλεν αὐτόν, ὅτι αὐτὸς ἔναι ἡ αἰτία ὁποῦ δὲν τὸ ἔστερξεν ὁ πατριάρχης· καὶ διὰ τοῦτο ἔσχισαν τὴν μίτην αὐτοῦ.

Τελευταῖον περὶ τῆς λογιότητος καὶ συνέσεως τοῦ πατριάρχου Μαξίμου παρέχει ἡ Πολιτικὴ Ἱστορία τὴν καλὴν ταύτην μαρτυρίαν.

Πατριαρχεύοντος δὲ κυροῦ Μαξίμου τοῦ λογίου, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἅπαντα εἰρηνικῶς διέκειντο, παυσαμένων τῶν σκανδάλων· ἐποίμαινε δὲ τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ, ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ, διδάσκων ἐπ' ἄμβωνος τοῦ πατριαρχείου καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀκωλύτως, παῤῥησίᾳ, κατὰ πᾶσαν κυριακὴν λέγων καὶ ἑορτήν. Ὑπῆρχε δὲ φιλόσοφος, καὶ πλάτος λόγου ἔχων πολύ, ὡς οὐδεὶς τῶν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον· καὶ τόσον διεφημίσθη, ὅτι καὶ ἡ λογιότης αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία ἔφθασε καὶ εἰς τὰ τοῦ σουλτάνου Ἀγαρηνῶν ὦτα κ. τ. ἑ.

Ἔγραφη δὲ ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ κυρίως ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ παρακληθῇ ἡ Ἐνετικὴ κυβέρνησις νὰ παύσῃ τοὺς διωγμοὺς οὓς ἔπασχον ἀπὸ τῶν καθολικῶν οἱ ὀρθόδοξοι, οἱ κατοικοῦντες εἰς χώρας ὑποτεταγμένας εἰς τὴν Ἐνετίαν· ἔπειτα δὲ ἐξαιτεῖται ὁ πατριάρχης νὰ ἀποδοθῶσι καὶ νὰ διατηρηθῶσι τὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα ὅσα ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶχεν εἰς Κρήτην, εἰς Μεθώνην, εἰς Κορώνην, καὶ εἰς Ἤπειρον· τελευταῖον ζητεῖ ὁ πατριάρχης νὰ μὴ παρεμποδίζωνται οἱ ἄνθρωποι οἱ στελλόμενοι εἰς τὰς Ἐνετικὰς χώρας ἵνα συλλέγωσιν ἐλέη καὶ βοηθήματα διὰ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ Ἐνετικὴ κυβέρνησις εἶχε συνήθως τὴν φρόνησιν νὰ ἐννοῇ ὅτι δὲν συμφέρει εἰς αὐτὴν νὰ παραλιάζῃ τὴν συνείδησιν τῶν ὀρθοδόξων αὐτῆς ὑπηκόων· κατὰ δυστυχίαν, τινὲς τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς, καὶ μάλιστα ὁ Λατινικὸς κλῆρος, δὲν συνεμερίζοντο τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα φρονήματα καὶ αἰσθήματα, καὶ παρεξετρέποντο πολλάκις εἰς διωγμοὺς καὶ ἀδικίας. Ἡ τοιαύτη ἀντίφασις τῶν προθέσεων τῆς κεντρικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας πρὸς τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις συμβαίνοντα ἐξάγεται ἀπὸ πολλῶν δημοσίων ἐγγράφων, ὧν παρατιθέμεθα ἐνταῦθα περικοπάς τινας.

Ὁ δοὺξ Νικόλαος Λαμπόντες ἔγραφε πρὸς τὸν κυβερνήτην Κρήτης, τῇ 20 Αὐγούστου 1578, τὰ ἀκόλουθα.

« Πρέπει νὰ ἠξεύρετε ὅτι ἀείποτε σπουδαιότατον ἡμῶν καθῆκον εθεωρήσαμεν νὰ σεβώμεθα τὸ θρησκευμα τῶν Ἑλλήνων ὅσοι εὑρίσκονται ἐν τε τῷ ἀνατεθειμένῳ ὑμῖν βασιλείῳ καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας τὰς διατελούσας ὑπὸ τὴν ἡμετέραν κυριαρχίαν, μὴ διακωλύοντες αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὰ πάτρια δόγματα. Ἐπὶ τούτῳ, ὁσάκις ἔδει, ὑπεβάλαμεν παραστάσεις πρός τε τοὺς πάπας ἐν Ῥώμῃ καὶ πρὸς τὴν ἐν Τριδέντῳ ἁγίαν Σύνοδον. Διότι κάλλιστα ἐνοοῦμεν, ὅτι διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὰς ἀνωτέρω χώρας ἀνάγκη νὰ προστατευθῇ καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία, καθὼς πάλιν ἀφ' ἑτέρου ἐφροντίσαμεν ὥστε καὶ οἱ ὑπαδοὶ τοῦ Λατινικοῦ δόγματος νὰ προστατευθῶσι, νὰ ἐνισχυθῶσι καὶ νὰ πολλαπλασιασθῶσιν αὐτόθι. Τούτου ἕνεκα πάντοτε ἐπεμείναμεν ὥστε οἱ Λατῖνοι ἀρχιερεῖς νὰ διαμένωσι πραγματικῶς εἰς τὰς ἐπισκοπάς των ἵνα διατηρῶσι καὶ αὐξάνωσιν αὐτόθι τὸ Λατινικὸν δόγμα, ὄχι ὅμως καὶ ἵνα ὁπωσδήποτε παρενοχλῶσι τοὺς ἐμμένοντας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν δόγμα. »

Καὶ ὁ αὐτὸς δοὺξ ἔγραφε πρὸς τὸν κόμητα Σεβενίκου (ἐν Δαλματίᾳ), τῇ 20 Αὐγούστου 1582, τὰ ἀκόλουθα.

« Παρέστησαν ἐνώπιον ἡμῶν τινες κομίζοντες ἐπιστολὰς αἵτινες διαλαμβάνουσι πολλὰ παράπονα τοῦ ἐφημερίου καὶ τῶν πιστῶν ὑμῶν ὑπηκόων περὶ τῶν δυσκολιῶν καὶ ἀδικιῶν ὅσας πάσχουσιν ὡς πρὸς τὴν ἐξάσκησιν τῆς θείας αὐτῶν λατρείας, ἔτι δὲ περὶ τῶν συνεχῶν καὶ βιαίων καταπιέσεων ὅσας δοκιμάζουσι καὶ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἡμετέρων δημοσίων ὑπαλλήλων. Λυσαρεστούμενοι δὲ τὰ μέγιστα διότι ἀκούομεν τοιαῦτα παράπονα, διατάττομεν ὑμᾶς, διὰ τῆς παρούσης, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς συγκλήτου, ἵνα καταπαύσετε ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς τὰ ἀτοπήματα ταῦτα, ἀπειλοῦντες τοὺς παραβάτας διὰ τῶν αὐστηροτέρων ποινῶν . . . Ἐὰν τὰ πράγματα ἔχωσιν ὅπως ὑπὸ τῶν παραπονουμένων ἐκτίθενται, σᾶς διατάσσομεν νὰ στείλετε ἐνταῦθα εἰς Ἐνετίαν τοὺς ἐνόχους, ἵνα λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας των καὶ καταστῇ ἀρδήλον, ὅτι ἀγαπῶμεν ἐξίσου ἅπαντας ἡμῶν τοὺς ὑπηκόους, καὶ ὅτι ἡ ἀπόφασις ἡμῶν εἶναι τὰ διατηρήσωμεν ἀσάλευτα καὶ διαρκῆ μεταξὺ αὐτῶν εἰρήνην, δι' ἃς αὐξάνονται κάθε αἱ μοναρχίαι τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐφ' ἧς μόνης ἐρείδεται καὶ ἡ εὐημερία τῆς Γαληνοτάτης ταύτης κυβερνήσεως. »

Ἰδοὺ δὲ τί ἔγραφε καὶ ὁ δοὺξ Φραγκίσκος Ἐρίζζη; πρὸς τὸν κόμητα Σεβενίκου, τῇ 11 Μαΐου 1611.

« Ἵνα τοῦ λοιποῦ παύσῃ ἐν τῇ πόλει ὑμῶν πᾶσα ἀταξία περὶ τὴν ἐξάσκησιν τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας, καὶ τὰ πράγματα διατεθῶσιν ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ δημοσία εὐλάβεια καὶ ὑπόληψις πρὸς τὴν θείαν λατρείαν, σᾶς λέγομεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς συγκλήτου, ὅτι ἡ θέλησις ἡμῶν εἶναι ὥστε πάντες οἱ εἰς αὐτὴν οἰκοῦντες ὅσοι προσεύχονται τὸ Ἑλληνικὸν δόγμα νὰ δύνανται νὰ τελῶσιν ἐλευθέρως τὰς συνήθεις αὐτῶν ἱεροπραξίας καὶ νὰ λατρεύωσι τὸν θεόν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῶν, κατὰ τὰ ἔθιμα αὐτῶν. »

Ἕτερον δὲ πάλιν συγκλητικὸν δόγμα τῆς 14 Ἰουλίου 1718, πρὸς τὸν Γενικὸν διοικητὴν Λαλματίας καὶ Ἀλβανίας, προοιμιάζει ὡς ἀκολούθως.

« Ἡ πολλάκις καὶ ἐντόνως γνωστοποιηθεῖσα θέλησις τῆς κυβερνήσεως ἡμῶν εἶναι νὰ ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους ἡμῶν, ὁπουδήποτε καὶ ἂν εὑρίσκωνται, ἡ ἐλευθέρα δημοσία τέλεσις τῆς λατρείας των καὶ ἡ ἀδιακώλυτος καὶ ἀκαινοτόμητος

(*) Eine Griechische Originalurkunde zur Geschichte der Anatolischen Kirche. München, 1853.

διατήρησις τῶν θρησκευτικῶν ἐθίμων. Ἐπιθυμοῦμεν θερμῶς νὰ μὴ παραβῇ οὐδεὶς τὴν ἀρχὴν ταύτην, διότι ἔχομεν τὴν σπουδαίαν πρόθεσιν νὰ ἀπομακρύνωμεν τὰς διαιρέσεις ἀπὸ τῶν λαῶν ἡμῶν καὶ νὰ διατηρήσωμεν μεταξὺ αὐτῶν ἡσυχίαν. »

Ἀλλ' ἂν τὰ ἔγγραφα ταῦτα μαρτυρῶσι τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τῆς Ἐνετικῆς κυβερνήσεως, ἀποδεικνύουσι συγχρόνως, ὡς προείπομεν, ὅτι ἡ προαίρεσις αὕτη πολλάκις παρεγνωρίζετο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἔπασχον αὐτόθι ἀδιακόπους σχεδὸν ἀδικίας καὶ καταπιέσεις. Πρὸς ἀποτροπὴν τοιούτων ἀτοπημάτων ἐγράφη λοιπὸν καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Μαξίμου. Δημοσιεύοντες δὲ αὐτὴν ἀπαραλλάκτως ὅπως ἔχει ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Γ. Μ. Ιωμᾶ ἐκδοθέντι κειμένῳ, περιττὸν νομίζομεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ὕφους καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἀοιδίμου ἐκείνου ἱεράρχου.

Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολή.

Τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ, ἐπιφανεστάτῳ, ἐκλαμπροτάτῳ δουκὶ τῆς Βενετίας, ἐπιτρόπῳ τῶν πενήτων, κυρίῳ καὶ πάντα ἀρίστῳ.

† Μεγαλοπρεπέστατε, ἐπιφανέστατε, ἐκλαμπρότατε δοὺξ Βενετίας, ἐπίτροπε τῶν πενήτων, χάριν, εἰρήνην, ὑγείαν ψυχῆς, ῥῶσιν σώματος, νίκας κατ' ἐχθρῶν καὶ πᾶν ἀγαθὸν εὔχεται ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ ἐκλαμπροτάτῃ σου αὐθεντίᾳ.

Ὁ κύριος ἡμῶν καὶ θεός, ὁ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς Ἰησοῦς, ὁ τὴν ἄφατον συγκατάβασιν καὶ οἰκονομίαν ποιήσας καὶ κατελθὼν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀμεταβάτως (ποῦ γὰρ ἂν ἢ πῶς μεταβαίη ὁ πανταχοῦ ἐνουσίως καὶ σαρκωθεὶς ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἀμεταβλήτως, καὶ παλαίσας ἀνθρωπίνως, καὶ νικήσας τὸν ἀρχαίακον δαίμονα, ἵν' ἡμᾶς αὐτοῦ νικητὰς ἀναδείξῃ, τοὺς πρότερον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀπατηθέντας καὶ δουλωθέντας;) — οὗτος τοίνυν, ὁ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῖν χαρισάμενος διὰ τῆς ἀῤῥήτου οἰκονομίας, ὁ τὸν ἡμέτερον νοῦν θεὶς εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, οὗ χωρὶς οὐκ ἂν ἐπιτυχὴς ἐγένετό ποτε τῆς ἀληθείας ὁ ἡμέτερος νοῦς, ἡ δὴ τελειότης ἐστὶ τοῦ νοὸς, ὁ λόγοις καὶ ἔργοις καθυποδείξας τὴν εἰς σωτηρίαν καὶ αὐτὸν οὐρανὸν φέρουσαν ὁδὸν, καὶ πάντα ποιήσας καὶ παθὼν ἀνθρωπίνως, ἵνα σωθῶμεν ἡμεῖς — οὗτος τοίνυν κλῆρον ἡμῖν ἐπαφῆκεν, εἰπών· εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν.

Ἀλλ' ἡ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων ἀμέλεια, καί τινων τῶν τῷ ἰδίῳ στοιχούντων θελήματι ἐξ ὑπερηφανείας, καὶ ὁ τοῦ ἀποστάτου Σατὰν φθόνος καὶ ταύτην τὴν εἰρήνην συνέχεε καὶ ἀνέστρεψεν, καὶ τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας τὸ καλῶς ἡνωμένον κακῶς ἐμέρισεν· ὧν τῶν τὴν εἰρήνην ἀνατρεψάντων ἔνδικον τὸ κρίμα, καὶ ἡ δίκη οὐκ ἐπινυστάξει.

Ἀλλ' ἡ καθολικὴ σύμπασα τῆς ἀνατολῆς ἐκκλησία οὐδεμίαν αἰτίαν σκανδάλου δέδωκε, τοῖς παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων παραδεδομένοις ἐμμείνασα καὶ ἐμμένουσα, καὶ μηδὲν ὅλως μεταποιήσασα ἢ παραχαράξασα, τήν τε αἰδῶ φυλάττουσα καὶ τιμὴν τὴν εἰς τοὺς θεοφόρους πατέρας καὶ τοὺς σεπτοὺς ἀποστόλους, καὶ τὸ τέλειον καὶ ἀνελλιπὲς τῆς πίστεως τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ βλέπουσα.

Ὅθεν ἔδει τοὺς ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένους καὶ τῆς ἁγίας τριάδος προσκυνητὰς καὶ αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ, μήτε μισεῖν ἡμᾶς, μήτε διώκειν, ἀλλὰ καὶ ἀγαπᾶν καὶ τὰ δυνατὰ βοηθεῖν, καὶ μάλιστα ἐν τοιούτῳ καιρῷ, ὅτε ὑπὲρ τῆς πίστεως αὐτῆς καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ὅπως μὴ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τῶν μερῶν τούτων, ἀγωνιζόμεθα, καὶ καθεκάστην μαρτυρικὴν ἀνύομεν ὁδὸν, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις πρὸς τοὺς οὐ δεχομένους τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τὸ ἀληθὲς τῆς πίστεως ἀποδεικνύομεν. Ἐδόξασεν γὰρ πρὸ ὀλίγου τὴν ἡμετέραν ὀρθόδοξον (πίστιν), καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς ἔδειξεν ἀριδηλοτάτην δι' ἡμῶν τῶν ἁμαρτωλῶν ὁ πάντων δημιουργὸς καὶ βασιλεὺς θεός, καὶ ἅπαν γένος Χριστιανῶν ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν ἐτιμήθη καὶ ἐβεβαιώθη τῇ πίστει. Καὶ εἶμαι, ὡς οὐδὲ ὑμετέρα ὑψηλοτάτη αὐθεντία ἀνήκουστος γέγονεν τῶν τοιούτων.

Εἰ δέ γε καὶ χρήματα διδόασιν οἱ Χριστιανοὶ ὑπὲρ τῆς συστάσεως τῆς ἐκκλησίας, οὐ ψόγου τοῦτο καὶ κατηγορίας ἐστὶν ἄξιον, ἀλλ' ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων. Μαρτυρικὴν γὰρ προαίρεσιν καὶ γνώμην αὐτὸ τοῦτο παριστᾷ· καὶ οἱ μάρτυρες, ἵν' ἡ πίστις φυλαχθῇ, ζωὰς καὶ αἵματα προεδίδουν. Οἱ δέ γε Χριστιανοὶ νῦν ἀντὶ αἱμάτων χρήματα διδόασιν, ἵν' ἡ πίστις φυλαχθείη καὶ συνάγηται εἰς ἴσον ἐκείνοις· ὥσπερ δὴ καὶ τὸ ὑπὸ ἑτέραν ἐχόντων πίστιν ἄρχεσθαι ἡμᾶς καὶ ἀρχομένους ἀγωνίζεσθαι φυλάττειν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς παραδόσεις τῶν θεοφόρων πατέρων ἀμειώτους καὶ ἀμεταποιήτους, καὶ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ φυλάττειν καὶ κηρύττειν τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς πιστοὺς βεβαιοῦν, συνιστᾷ ἡμᾶς τῇ προθέσει καὶ καταστάσει τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων ἐκείνων· οἳ μηδένα βασιλέα τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν ἔχοντες, ἀλλὰ πάντας διώκοντας, ὅμως ἐτήρουν τὴν πίστιν, καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν συνίστων.

Καὶ τοῦτο αὐτὸ λαμπροτάτους ἐκείνους ἐποίει, καὶ ἀπεδείκνυ, ὅτι ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν ἀλήθειαν πίστεως καὶ δικαιοσύνην ἐτήρουν. Καὶ τοῦτο διήρκεσεν οὕτω γινόμενον ἀπὸ Χριστοῦ μεχρὶ τριακοσίων δέκα τῶν χρόνων. Κἀκεῖνοι ἦσαν ἀληθεῖς μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔχοντες καὶ διωγμοὺς, καὶ μισούμενοι ὑπὸ πάντων, οὐ λαμπροὶ ἐπὶ δίφρου καθήμενοι καὶ ἐπεντρυφῶντες, καὶ τῶν ταπεινοτέρων κατεπαιρόμενοι, καὶ ἄρχοντες, καὶ στρατηγοῦντες, καὶ τυραννοῦντες. Τοῦτο γὰρ οὐ τῆς παραδόσεως τοῦ Χριστοῦ, εἰπόντος· ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔχετε, καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. Εἰ οὖν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν καὶ πενόμεθα καὶ τὰ ἄλλα ὑφιστάμεθα, οὐ δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μισώμεθα καὶ διαβαλλώμεθα παρὰ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων.

Πρὸς οὖν τί ταῦτα λέγομεν; Ὅτι ἡ ὑψηλοτάτη καὶ λαμπροτάτη αὐθεντία τῶν Βενετικῶν τὰ ἄλλα ἀρίστως καὶ ὡς οὐκ ἄντις εἴκοι διοικοῦσα εἰς τοῦτο συνυπάγεται παρὰ τινων Ῥωμαγενῶν, τῶν τῆς εἰρήνης ἐχθρῶν, καὶ συγγνώτε καὶ παρορᾷ διωγμοὺς παρά τινων γινομένους ἐν τοῖς τόποις, οἷς ἄρχεται, εἰς τοὺς ταπεινοὺς Ῥωμαίους, ὅσοι τῆς ἡμετέρας γενεᾶς καὶ τάξεώς εἰσιν. Καὶ τοῦτο εἰς περιφρόνησιν ἡμῶν καὶ ἀτιμίαν ἡμῶν δεχόμεθα. Διὰ τί γὰρ ἕτερον εἰς αὐτοὺς τοιαῦτα ποιοῦσιν, εἰ μὴ διότι τῆς ἡμετέρας τάξεώς εἰσιν καὶ τὸ πάτριον τηροῦσιν; Ὅπερ οὔτε δίκαιον ὅλως, οὔτε συμφέρον. Κακὸν γὰρ παράδειγμα δίδοτε τοῖς νῦν ἄρχουσι.

Μαρτυρόμεθα τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν, ὡς οὐ δι' ἄλλον τινὰ τρόπον τοῦτο λέγομεν, οὐδὲ διὰ βλάβην τῆς ὑψηλοτάτης ὑμῶν αὐθεντίας. Ἀπαγε, ἵλεως ἡμῖν εἴη ὁ κύριος· μηδὲν τοιοῦτον παρ' ἡμῶν ἤ τινος ἑτέρου τῶν ἡμετέρων Χριστιανῶν γένοιτο. Ἐθέλομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς τὴν ὑμετέραν αὔξησιν καὶ σύστασιν, ὡς δὴ καὶ ὑμεῖς ἐθέλετε, καὶ τοῦτο εὐχόμεθα. Οἶδεν ὁ θεὸς καὶ πάντες οἱ ἐνταῦθα, ὅσην εὐφροσύνην ηὐφράνθημεν, καὶ ὡς πανήγυριν ἐποιησάμεθα διὰ τὴν γεγενημένην μετὰ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου εἰρήνην, ἣν καὶ στηρίξειεν ὁ κύριος. Ἀπεκάμομεν γὰρ καθεκάστην ὁρῶντες τὰς ἀπὸ τῆς μάχης γεγενημένας συμφορὰς, καὶ ἡμετέρας ταύτας ἡγούμεθα. Ἀλλὰ νῦν τῆς εἰρήνης ἐπιλαμψάσης χαίρομεν καὶ εὐφραινόμεθα, παυσαμένων τῶν φόνων καὶ συμφορῶν. Ἀλλὰ ταῦτα διὰ τὸ δίκαιον λέγομεν καὶ τὸ εὐπρεπὲς καὶ τὸ συμφέρον. Κρεῖσσον γὰρ ἄρχειν τῶν ὑπηκόων ἑκουσίως καὶ ἀδιάστως, ἢ βίᾳ καὶ τυραννίδι. Τὸ γὰρ βίᾳ κρατούμενον, φησὶ τις σοφὸς, στασιάζει, καιροῦ λαβόμενον· τὸ δὲ ἑκουσίως καὶ ἀδιάστως, ἀεὶ ἀστασίαστον.

Εἴ τινα οὖν χώραν ἔχει ὁ ἡμέτερος λόγος εἰς τὴν ὑψηλοτάτην καὶ συνετωτάτην ὑμῶν βουλὴν, ὁρίσατε, ἵνα οἱ τοιοῦτοι διωγμοὶ καὶ πειρασμὸς παύσωνται, καὶ ἄδεια ᾖ πᾶσιν εἰς τὰ ἔθιμα καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ποιεῖν, ὡς βούλονται. Τοῦτο ὡς δίκαιον καὶ συμφορώτατον τῇ ὑψηλοτάτῃ ὑμῶν αὐθεντίᾳ γράφω. Εἰ οὖν ὁ μέγας καὶ ὑψηλότατος αὐθέντης, ἑτέρας πίστεως ὤν, τοὺς Χριστιανοὺς καὶ πάντας ἀφίησιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης καὶ πίστεως πάντας, καὶ πέρυσι μαθὼν, ὡς ἐν τῇ μεγάλῃ Βλαχίᾳ βιάζονται τοὺς Ἀρμενίους, ἵνα ὀρθοδόξους ποιήσωσι, γράψας καὶ στείλας ὥρισε, νόμον θεοῦ εἶναι τὸ ἀδίαστον, καὶ κατέπαυσεν τὸν ἐκεῖσε διωγμόν· πολλῷ μᾶλλον δίκαιόν ἐστιν, ὑμᾶς τοῦτο ποιῆσαι, καὶ τοῖς ὑπὸ τὴν ὑμετέραν πᾶσαν ἀρχὴν ὡς νόμον θεοῦ δοῦναι τὸ ἀδίαστον, καὶ ἀφεῖναι πάντας ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἔθους καὶ τῆς πίστεως, καὶ μὴ διά τινων πλεονεξίαν καὶ θέλημα ἀλόγιστον ἀδικόν τι καὶ παράλογον ἀρεῖναι γίνεσθαι, θεόν τε καὶ ἡμᾶς λυπεῖν, καὶ ὥσπερ κύβον ἀῤῥίπτειν τὰ πράγματα, μηδεμιᾶς εὐλόγου ἀνάγκης καὶ συστατικῆς τῆς αὐθεντίας καταπειγούσης, ὃ ἴσως οὐδὲ ὁ θεὸς περιόψεται.

Ταῦτα μὲν καθόλου φαμὲν καὶ τὸ πᾶν εἰς τὴν ὑμετέραν ἀρίστην καὶ δικαίαν βουλὴν καὶ γνώσιν ἀναρτῶμεν. Ἰδίως δὲ λέγομεν, ὡς ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία, μηδεμίαν πρότερον ἀνάγκην ἢ ἐπίθεσιν ἔχουσα, παρέβλεπε πολλὰ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, τὸ ἀπρόσκοπον πραγματευομένη. Νῦν δὲ ἐν μεγίστῃ καταστᾶσα ἀνάγκῃ, καὶ βάρος μέγα ἐπικείμενον ἔχουσα (ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἐνταῦθα συσταίη ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐντεῦθεν ἐξαλειφθείη, εἰ μὴ τοιαύτη γίγνοιτο οἰκονομία καὶ δόσις), πρὸς δὲ καὶ εἰς τοὺς πένητας καὶ τοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἀναγκαζομένη ἀναλίσκειν πολλὰ, εἰς ἔνοιαν ἦλθεν τῶν αὐτῆς δικαίων.

Διὸ τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀποχρισιαρίου τῆς ὑψηλοτάτης αὐθεντίας ὄντος ἐνταῦθα, περὶ τῶν εἰσοδημάτων, ὧν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἐν τῇ Κρήτῃ εἶχεν, κεκίνηται λόγος, καὶ τοῦ κρατοῦντος τοῦτο ἐνθυμηθέντος. Καὶ πρότερον μὲν

ὁ ἀποκρισιάριος ἀγαθὰς ἡμῖν δέδωκεν ἐλπίδας, εἰπών, «ὡς, ἐπεὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη μεγάλην ἔχει ἀνάγκην, καὶ πολλοὶ ἐκ ταύτης εὑρίσκουσι βοήθειαν, ποιήσομεν καὶ ἡμεῖς ὡρισμένην εἰς ταύτην βοήθειαν.» Ὑστερον δὲ τὸ πᾶν ἀνήρτησεν εἰς τὴν ὑψηλοτάτην βουλήν. Διὰ τοῦτο γράφομεν καὶ ἀξιοῦμεν δι' αὐτὴν τὴν τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ἀγάπην, παραβλέψαντες πάντα ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει, πρὸς τὴν βοήθειαν ἡμῶν ἀποβλέψατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς, ἀπόμοιράν τινα παρ' ὑμῶν ἔχοντες, ἐξ ὧν νομίζομεν ἡμετέρων δικαίων, εὐχεταί καὶ ἐπαινεταί ὦμεν ὑμῶν. Τοῦτο εἰ γένηται, μεγίστην δόξαν καὶ κλέος ἐποίσει τῇ ὑψηλοτάτῃ ὑμῶν αὐθεντίᾳ. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ πολλοῦ δικαίου ἡμῶν καὶ ἀπόμοιράν τινα δώητε, ὡσπερανεί τὸ πᾶν λαβόντες εὐχαριστήσομεν, καὶ οὐκ ἔτι ὡς δίκαιον ἡμέτερον, ἀλλ' ὡς εὐεργεσίαν ἡμῶν λογιούμεθα.

Ταῦτα τῇ ὑψηλοτάτῃ ὑμῶν αὐθεντίᾳ καὶ δικαιοτάτῃ γράφοντες ἀξιοῦμεν καὶ ἐλπίζομεν, ὡς οὐ παραβλέψετε τὴν ἡμετέραν ἀνάγκην καὶ ἀξίωσιν, δίκαια καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν μεμαθηκότες.

Τὸ δὲ τρίτον κεφάλαιον, ὃ καὶ ὁ ἐνδοξότατος ἀποκρισιάριος ἀκούσας ἐπήνεσεν, ἐστίν, ἵνα ἀκινδύνως ἔχωμεν πέμπειν ἀνθρώπους αἰτοῦντας διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς τόπους τῆς ὑψηλοτάτης αὐθεντίας ἔν τε ταῖς νήσοις, καὶ ἀλλαχοῦ, ἵνα, εἰ μή τι ἄλλο, οἶνον καί τινα τῶν ἐδωδίμων αἰτοῦσι τε καὶ λαμβάνουσι. Καὶ εἰς τοῦτο ἐθέλομεν ὑμετέραν ἀπόφασιν καὶ θέλημα.

Περὶ δὲ τῆς συνηθείας καὶ τάξεως, ἧς μέχρι τοῦ νῦν εἴχομεν εἰς τὴν Μεθώνην τε καὶ Κορώνην καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τῇ Ἠπείρῳ ὑμῶν πόλεις, ἀμεταποίητα ἔσται. Καὶ ὑμεῖς καὶ πλέον νῦν ἔχειν ἡμᾶς διακρινεῖτε, καὶ ἀπόφασιν δοίητε.

Ταῦτα μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας καὶ ἀξιώσεως γράφομεν· ὑμέτερον δ' ἂν εἴη, τὰς ἡμετέρας ἀξιώσεις δέξασθαι καὶ εἰς τέλος βαλεῖν. Τὸ πρὸς ὑμετέραν ἀποδοχὴν γράφετε ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς (σὺν θεῷ δὲ εἰρήσθω) ἐσόμεθα ὑμῖν καὶ φίλοι καὶ εὐχεταί, καὶ εἰς πᾶν, ὅσον εἰς ἡμετέραν ἥκει δύναμιν, χρήσιμοι.

Οἱ δὲ χρόνοι τῆς ἐκλαμπροτάτης ὑμῶν αὐθεντίας εἴησαν πλεῖστοι καὶ εὐτυχεῖς.

Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδικτιῶνος ιγ'.

† Μάξιμος, ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. †

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ

Τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, τῶν ἔν τε τοῖς συγγράμμασι καὶ μνημείοις τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἑκατονταετηρίδων.

(Μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ἐπὶ Π. Γ.)

Ἄξιοι, καὶ δικαίως, νὰ τιμῶνται καὶ προσκυνῶνται ὑπὸ τῶν πιστῶν εἶναι οἱ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων συγγραφεῖς, οἱ ἐκλεκτοὶ οὗτοι τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι, οἱ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐμπνευσθέντες ἵνα διασώσωσιν εἰς ἡμᾶς ἐν βίβλοις, πολυτιμοτέραις καὶ αὐτῶν τῶν μοσαϊκῶν καὶ προφητικῶν, τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, τὰ θαύματα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦ καταβάντος ἐπὶ τὴν γῆν πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀναγέννησιν τοῦ παντός. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων βλέπομεν αὐτοὺς ἀνυμνουμένους ὡς οὐρανίους τινὰς λαμπάδας, ἐρχομένους νὰ φωτίσωσι τὸν κόσμον, ὡς τὰς μυστηριώδεις ἐκείνας σάλπιγγας, ἀνατρεπούσας τὰ τείχη τῆς βαβυλῶνος Ἱερειχοῦς, ὡς τοὺς ἤχους τοῦ εὐαγγελίου καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ πλὴν τῶν παρομοιώσεων τούτων, τῶν λαμβανομένων τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν, οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπαντῶνται εἰκονιζόμενοι πρότερον καὶ διάφορον προφητικῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τύπων, τοὺς ὁποίους αὐτοὶ ἔμελλον νὰ πληρώσωσιν. Ἡ δὲ τοιαύτη θεωρία ἦτο ὅλως ἐν τῷ πνεύματι τῶν θείων γραφῶν· διότι περὶ παντὸς τοῦ ἀρχαίου νόμου, ἀναφορὰν ἔχοντος πρὸς τὸν νέον, δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν ὅ,τι ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν ἰδίᾳ περὶ τινων εἴδωλον καὶ γεγονότων· » Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις (α)» ...» Ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων » (β). Ἡ τοιαύτη ἐπόμενον ἵνα οἱ ἅγιοι Πατέρες καὶ λοιποὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς κατέχωνται ὑπὸ τῶν εὐγενῶν τούτων καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν, αἵτινες καὶ διὰ συμβόλων καὶ διὰ προφητειῶν ἀνάγουσι τὰ ἱερότατα τῆς τε πίστεως ἡμῶν καὶ τῆς λατρείας εἰς τοὺς ἀρχαίους τῶν πατριαρχῶν καὶ προφητῶν αἰῶνας, εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην γέννησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ τρόπον τινὰ εἰς τὴν αἰωνιότητα τοῦ θεοῦ.

Ἐκ τῶν γνωστῶν τούτων συμβόλων τῶν ἱεροπαθημάτων τοῦ εὐαγγελίου συγγραφέων ὑπάρχουσι δύο συχνότερον μνημονευόμενα κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐφ' ὧν ὀφείλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν ἐνταῦθα τὴν προσοχὴν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν· καὶ τὸ μὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν ἁγίων γραφῶν βίβλον, τὴν Γένεσιν· τὸ δὲ ἀναγινωσκόμενον παρὰ τῷ προφήτῃ Ἰεζεκιήλ, ἐπαναλαμβάνεται πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον ἐν τῇ τελευταίᾳ τῆς Καινῆς Διαθήκης βίβλῳ, ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου.

Ὁ Μωϋσῆς ἀναφέρει τέσσαρας ποταμούς, ῥέοντας ἀπὸ κοινῆς τινος πηγῆς, καὶ ἀρδεύοντας τὴν μακαρίαν Ἐδέμ, ἐν ᾗ κατῴκησεν ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀθωότητα. Λέγει δὲ ὡς ἑξῆς· « Ποτα» μὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδὲμ ποτίζων τὸν παράδει» σον· ἐκεῖθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχάς. » κτλ. (α) Οἱ τέσσαρες οὗτοι ποταμοί, κεχωρισμένοι μὲν κατὰ τὸν ῥοῦν, κατὰ δὲ τὴν πηγὴν ἡνωμένοι, ἀποτελοῦσι τῶν τεσσάρων εὐαγγελιστῶν εἰκόνα προσφυεστάτην καὶ ὡραιοτάτην. Καὶ δὲν εἶναι οὗτοι τῷ ὄντι οἱ τέσσαρες μεγάλοι ποταμοὶ τῆς θείας γνώσεως ἐπὶ τῆς γῆς, τῶν ὁποίων ὁ Σωτὴρ εἶναι ἡ μόνη πηγή, ἡ ἀρδεύουσα τὴν ἐνταῦθα πολιτείαν τοῦ θεοῦ, καὶ καρποφόρον ποιοῦσα τὴν κληρονομίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ; Λὲν εἶναι μὲν ὁμόῤῥοες, ὡς οἱ ἐπίγειοι ποταμοί, ἀλλ' ἔχουσιν ἀναριθμήτους παροχετεύσεις, καὶ ἐκ τοῦ ῥείθρου αὐτῶν τοῦ ἀνεξαντλήτου ἀπορρέει πᾶν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἐξορίᾳ αὐτοῦ ἔχει ἀληθές, καθαρόν, παραμυθητικόν, ὄντως ὠφέλιμον καὶ σωτήριον. Ἐνταῦθα ἐπέρχεται εἰς τὴν διάνοιαν ἡμῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ῥηθὲν πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιδα, τὴν ἐλθοῦσαν ν' ἀντλήσῃ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ Ἰακώβ· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος » τούτου διψήσει πάλιν. Ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕ» δατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ » πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον (β). »

Νομίζομεν ὅτι Κυπριανός, ὁ Καρχηδόνος ἐπίσκοπος, εἶναι ὁ ἀρχαιότατος τῶν Πατέρων, ὁ προσαρμόσας εἰς τοὺς εὐαγγελιστὰς τὴν ὡραίαν ταύτην ἀλληγορίαν τῶν τεσσάρων ποταμῶν τοῦ ἐπιγείου παραδείσου. « Ἡ ἐκκλησία, λέγει, παριστῶσα τὸ σχῆ» μα τοῦ παραδείσου, περιλαμβάνει ἐντὸς τῶν τεί» χῶν αὐτῆς δένδρα καρποφόρα, ἐξ ὧν τὰ μὴ κα» λοὺς καρποὺς φέροντα ἐκκόπτονται, καὶ εἰς πῦρ » βάλλονται. Τὰ δένδρα ταῦτα περιῤῥέχει διὰ τεσ» σάρων ποταμῶν, ἤτοι διὰ τῶν τεσσάρων εὐαγγε» λίων, δι' ὧν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ δωρεῖται τὴν χάριν » τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος (γ). » Τὸν ἱερὸν τοῦτον ἐπίσκοπον ἠκολούθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς κατὰ διαφόρους ἐποχάς· δὲν θέλομεν μνημονεύσει αὐτῶν ἐνταῦθα· ἀρκεῖ ὅτι ἐκ τῶν πατέρων ἐσημειώσαμεν τὴν ἀξιολογωτέραν ῥῆσιν, τὴν ὁποίαν ἐδυνάμεθα νὰ φέρωμεν εἰς μαρτυρίαν.

Τὸ ἕτερον σύμβολον φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ἰδιόν τινα χαρακτῆρα ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς, ἐξ ἧς κατάγεται, δι' οὗ ἔτι προφανέστερον ἀποκαλύπτεται μυστηριώδες καὶ προφητικόν. Ἀνήκει δὲ, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἢ εἰς τὴν ὅρασιν τοῦ Ἰεζεκιήλ, τὴν ἐμπνεύσασαν εἰς τὸν μέγαν ζωγράφον Οὐρβῖνον τὴν καλλίστην ζωγραφικὴν σύνθεσιν, ἢ εἰς ἄλλην τινὰ ὅρασιν τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου κατὰ τὴν εἰς Πάτμον ἐξορίαν αὐτοῦ. Ὁ προφήτης ἐκθέτει τὴν ἑαυτοῦ ὅρασιν ἐν ἀρχῇ τῶν προφητειῶν αὐτοῦ ὡς ἑξῆς· « Καὶ ἴδον, καὶ ἰδοὺ » πνεῦμα ἐξαίφνης, ἤρχετο ἀπὸ βορρᾶ, καὶ νεφέλη » μεγάλη ἐν αὐτῷ, καὶ φέγγος κύκλῳ αὐτοῦ καὶ » πῦρ ἐξαστράπτον· καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ὡς ὅρα» σις ἠλέκτρου ἐν μέσῳ πυρός, καὶ φέγγος ἐν αὐτῷ. » Καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων· καὶ » αὕτη ἡ ὅρασις αὐτῶν, ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ' αὐ» τοῖς. Καὶ τέσσαρα πρόσωπα τῷ ἑνί, καὶ τέσσαρες » πτέρυγες τῷ ἑνί, καὶ τὰ σκέλη αὐτῶν ὀρθά, καὶ » πτερωτοὶ οἱ πόδες αὐτῶν, καὶ σπινθῆρες ὡς ὁ ἐξ» αστράπτων χαλκός· καὶ ἐλαφραὶ αἱ πτέρυγες αὐ» τῶν, καὶ χεὶρ ἀνθρώπου ὑποκάτωθεν τῶν πτερύ» γων αὐτῶν ἐπὶ τὰ τέσσαρα μέρη αὐτῶν· καὶ » τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ αἱ πτέρυγες αὐτῶν τῶν » τεσσάρων ἐχόμεναι ἑτέρα τῆς ἑτέρας, καὶ τὰ » πρόσωπα αὐτῶν οὐκ ἐπεστρέφοντο ἐν τῷ βαδίζειν » αὐτά· ἕκαστον κατέναντι τοῦ προσώπου αὐτῶν » ἐπορεύοντο. Καὶ ἡ ὁμοίωσις τῶν προσώπων αὐτῶν, » πρόσωπον ἀνθρώπου αὐτοῖς, καὶ πρόσωπον λέοντος » ἐκ δεξιῶν τοῖς τέσσαρσι, καὶ πρόσωπον μόσχου » ἐξ ἀριστερῶν τοῖς τέσσαρσι, καὶ πρόσωπον ἀετοῦ » τοῖς τέσσαρσι. Καὶ αἱ πτέρυγες αὐτῶν ἐκτεταμέναι ἄνωθεν τοῖς τέσσαρσι, ἑκατέρῳ δύο συζευγμέναι πρὸς ἀλλήλας, καὶ δύο ἐπεκάλυπτον » ἐπάνω τοῦ σώματος αὐτῶν, κτλ. (α). »

Ἡ ὅρασις τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, καὶ τοι ὁμοία ἐν πολλοῖς, εἶναι ὅμως ἁπλουστέρα, καὶ διὰ τοῦτο εὐληπτοτέρα. Ἰδοὺ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ περιγράφεται· « Καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου ὡς θάλασσα ὑαλίνη, ὁ» μοία κρυστάλλῳ, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ » κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῶα γέμοντα ὀφθαλ» μῶν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Καὶ τὸ ζῶον τὸ » πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῶον » ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσ» ωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον » ἀετῷ πετομένῳ. Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα ἓν καθ' » ἓν αὐτῶν ἔχον ἀνὰ πτέρυγας ἕξ, κυκλόθεν καὶ » ἔσωθεν γέμουσιν ὀφθαλμῶν, καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ » ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, λέγοντες· ἅγιος, ἅγιος, » ἅγιος κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν » καὶ ὁ ἐρχόμενος (β). »

Ἐν τῇ ὁράσει τοῦ Ἰεζεκιήλ, ὑπὸ τὰ τέσσαρα ταῦτα μυστηριώδη ζῶα, τὰ οὕτω θαυμασίως προσηρμοσμένα, καὶ οὕτω παραδόξως ἡνωμένα (γ), πολλοὶ

(α) Πρὸς Κορινθ. Α'. ι. 11.
(β) Πρὸς Κολασ. β'. 17.

(α) Γενέσ. β'. 10—14.
(β) Ἰωάν. δ'. 13 καὶ 14. Τοῦτο τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου παρέχει μοι ἀφορμὴν νὰ ὑπομνήσω ὅτι τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῶν Κατακομβῶν, ἅτινα περίστεια, ὡς θέλομεν ἴδει εὐθὺς, τὸ σύμβολον τῶν τεσσάρων ποταμῶν, ἱστόρησαν ὡσαύτως τὰ περὶ τῆς Σαμαρείτιδος. Ἐν τοῖς ἀναγλύφοις σαρκοφάγου τινὸς (Aringhi, Roma subterran. Tom. I, p. 297) παρίσταται ἡ Σαμαρεῖτις μετὰ τοῦ Σωτῆρος παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ.
(γ) Epistol. LXXIII, p. 13[illegible].

(α) Ἰεζεκ. α. 4—14.
(β) Ἀποκάλ. δ'. 6—9.
(γ) Καὶ ἀλλαχοῦ διὰ ζώων εἰκονίσθησαν γεγονότα τινὰ, ἀποβλέποντα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπομνηστέα ἐνταῦθα ἡ ὅρασις τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐν Ἰόπ-

τὸν πιστοὺς καὶ ἔδωκεν οὕτω κῦρος εἰς ταιαύτην τινὰ ἑρμηνείαν τοῦ διπλοῦ τούτου μυστηρίου. Πείθεται δὲ τις ἔτι μᾶλλον εἰς τοῦτο, βλέπων ὅτι ὁ Εἰρηναῖος, μαθητὴς τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἁγίου Πολυκάρπου, εἶναι ὁ πρῶτος, ἢ ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἁγίων Πατέρων, ὅστις ἐσημείωσε ταύτην τὴν ἀλληγορίαν. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε, ἡ ἑρμηνεία αὕτη ἦτο πάντως κοινὴ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐάν τις κρίνῃ ἐκ τῆς πληθύος τῶν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οἵτινες ἀναφέρουσιν αὐτήν· καὶ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἐν γένει σχεδὸν ἐδιδάσκετο. Καὶ τοι δὲ ἀφθονίαν ἔχομεν μαρτυριῶν, θέλομεν μνημονεύσει μόνον ὀλίγας, συντομίας χάριν, καὶ μάλιστα τῶν Πατέρων ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔχει τὸ μέγιστον κῦρος εἰς τοιαῦτα ζητήματα. Πρέπει δὲ ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦ Ἱερωνύμου, ὅστις, καὶ ἂν μὴ ἦναι ἐκ τῶν πάνυ ἀρχαίων, δικαίως ὅμως κατέχει ἐνταῦθα τὴν πρώτην χώραν, ἐπειδὴ ἡ σημειωθησομένη ἐξ αὐτοῦ ῥῆσις εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῶν προκειμένων ἐρευνῶν, ὡρισμένων νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς ὑπομνηματισμὸν αὐτῆς.

Ὁ Ἱερώνυμος, χαρακτηρίσας ἐν ὀλίγοις ἕκαστον τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν ἐν προλόγῳ, κοινῷ τρόπον τινὰ πρὸς τὰ διάφορα αὐτῶν συγγράμματα, ἔρχεται εἰς τὴν ὅρασιν τοῦ Ἰεζεκιὴλ καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου, καὶ ἐφαρμόζει αὐτὰς εἰς τοὺς θεοπνεύστους ἐκείνους συγγραφεῖς· « Ταῦτα λοιπὸν » τὰ Εὐαγγέλια, τὰ πολὺ πρότερον προρηθέντα, ἀ- » ποδέχεται καὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἡ βίβλος, ἐν ᾗ ἡ » πρώτη ὅρασις ἐξυφαίνεται ὡς ἑξῆς· « Καὶ ἐν τῷ » μέσῳ ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων, καὶ τὸ πρόσω- » πον αὐτῶν πρόσωπον ἀνθρώπου, πρόσωπον λέοντος, » πρόσωπον μόσχου, καὶ πρόσωπον ἀετοῦ (α). » » Τὸ πρῶτον πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου, (ἀκολουθεῖ » λέγων ὁ Ἱερώνυμος) παριστᾷ τὸν Ματθαῖον, ὅστις » ὡς περὶ ἀνθρώπου ἐπεχείρησε νὰ γράψῃ » Βίβλος » γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαυΐδ, υἱοῦ Ἀ- » βραάμ (β). « Τὸ δεύτερον, τὸν Μάρκον, ἐν ᾧ φω- » νὴ λέοντος βρυχωμένου ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀκούεται » » Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν » Κυρίου· εὐθείας ποιεῖται τὰς τρίβους αὐτοῦ (γ). « Τὸ τρίτον πρόσωπον τοῦ μόσχου παριστᾷ τὸν εὐ- « αγγελιστὴν Λουκᾶν, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ ἱερέως » Ζαχαρίου (δ). Τὸ δὲ τέταρτον, Ἰωάννην τὸν εὐ- » αγγελιστὴν, ὅστις, λαμβάνων πτέρυγας τοῦ ἀετοῦ, » καὶ πρὸς τὰ ὕψη σπεύδων, περὶ τοῦ Λόγου τοῦ » Θεοῦ διαλέγεται (ε). Τὰ ἑπόμενα κατὰ τὴν αὐτὴν » λαμβάνονται ἔννοιαν· τὰ σκέλη αὐτῶν ὀρθία, καὶ » πτερωτοὶ οἱ πόδες· καὶ ὅπου ἐπορεύετο τὸ πνεῦμα, » ἐπορεύοντο καὶ ταῦτα, καὶ δὲν ἐπέστρεφον, καὶ τὰ » νῶτα αὐτῶν πλήρη ὀφθαλμῶν, καὶ σπινθῆρες καὶ » λαμπάδες ἐν τῷ μέσῳ διατρέχουσαι, καὶ τροχὸς » ἐν τροχῷ, καὶ ἐν ἑκάστῳ τέσσαρα πρόσωπα. Ὅθεν » καὶ ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Ἰωάννου μετὰ τὴν παρά- » στασιν τῶν εἰκοσιτεσσάρων πρεσβυτέρων, οἵτινες » κρατοῦντες κιθάρας καὶ φιάλας, προσκυνοῦσι τὸν » ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ, παρεισάγει ἀστραπὰς καὶ βρον- » τὰς, καὶ ἑπτὰ πνεύματα διατρέχοντα, καὶ θάλασ- » σαν ὑαλίνην, καὶ τέσσαρα ζῶα, γέμοντα ὀφθαλ- » μῶν, λέγουσα· Καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον » λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ » τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, » καὶ τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ· καὶ » μετ' ὀλίγα· Κυκλόθεν καὶ ἔσωθεν γέμουσιν ὀφθαλ- » μῶν, καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυ- » κτὸς, λέγοντες, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος ὁ Θεὸς » ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν, καὶ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἐρχόμενος » (α) καὶ τὰ ἑξῆς (β). »

Ἡ ἑρμηνεία αὕτη τοῦ ἐρημίτου διδασκάλου ἔγεινεν, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, σχεδὸν καθολικὴ κατὰ τὸ οὐσιῶδες αὐτῆς μέρος· τουτέστιν ὑπὸ τὰ τέσσαρα ζῶα, τὰ ἐναργέστατα ὡς συμβολικὰ περιγραφόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰεζεκιὴλ καὶ τοῦ Ἰωάννου, πολλοὶ τῶν Πατέρων πρὸ καὶ μετὰ τὸν Ἱερώνυμον ὁμοφώνως ἀνευρίσκουσι μυστικήν τινα καὶ προφητικὴν εἰκόνα τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Οὕτως ἐδόξαζον ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ὡς μανθάνομεν παρ' αὐτοῦ τούτου, λέγοντος· « Οἱ πλεῖστοι τῶν » πρὸ ἡμῶν περὶ τῶν μυστηρίων τῶν ἁγίων γρα- » φῶν πραγματευθέντες, ἐν τούτῳ τῷ ζώῳ, ἢ μᾶλ- » λον ἐν τούτοις τοῖς ζώοις τοὺς τέσσαρας Εὐαγ- » γελιστὰς ἐνόησαν (γ). »

Ἀλλὰ δὲν ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ συμφωνία καὶ περὶ τῶν μερῶν καθ' ἕκαστα, τουτέστι περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐφαρμογῆς ἑκάστου μέρους τοῦ μυστηριώδους συμβόλου εἰς ἕκαστον των τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Πρὸ ὀλίγου εἴδομεν ὅτι ὁ Ἱερώνυμος ἀποδίδει τὸν μὲν ἄνθρωπον εἰς τὸν Ματθαῖον· τὸν δὲ λέοντα, εἰς τὸν Μάρκον· εἰς δὲ τὸν Λουκᾶν, τὸν βοῦν· καὶ τὸν ἀετὸν, εἰς τὸν Ἰωάννην. Ἄλλοι ἔκριναν διαφόρως, καὶ ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν αὐτῶν προκύπτει ὅτι ὁ Λουκᾶς μόνος ἀναγνωρίζεται πάντοτε ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ βοός· περὶ δὲ τῶν ἰδίων συμβόλων ἑκάστου τῶν τριῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ὑπάρχει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διαφωνία. Θέλομεν μνημονεύσει μόνον τὸν Εἰρηναῖον καὶ τὸν μέγαν τῆς Ἱππῶνος ἐπίσκοπον· αἱ ἑρμηνεῖαι αὐτῶν μετὰ τῆς τοῦ Ἱερωνύμου θέλουσιν ἀποτελέσει τὸ ἄθροισμα τῶν περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως κατὰ τοὺς ἀρχαίους τῆς ἐκκλησίας χρόνους γραψάντων.

Ὁ Εἰρηναῖος, ὑπομνηματίζων τὴν ὅρασιν τῆς ἀποκαλύψεως, τὴν πολλάκις ἤδη μνημονευθεῖσαν, εὑρίσκει ἐν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ πρόσωπον τοῦ Ματθαίου· ἐν δὲ τῷ ἀετῷ, τὸ τοῦ Μάρκου· ἐν δὲ τῷ βοῦ τὸ τοῦ Λευκᾶ, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου ἐν τῷ λέοντι. » Τὸ μὲν γὰρ κατὰ Ἰωάννην τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς » ἡγεμονικὴν αὐτοῦ . . . καὶ ἔνδοξον γενεὰν διηγεῖ- » ται, λέγων· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λό-* » *γος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λό-* » *γος· καὶ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς* » *αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν* (α). Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν, » ἅτε ἱερατικοῦ χαρακτῆρος ὑπάρχον, ἀπὸ τοῦ Ζα- » χαρίου τοῦ ἱερέως θυμιῶντος τῷ Θεῷ ἤρξατο. » Ἤδη γὰρ ὁ σιτευτὸς ἡτοιμάζετο μόσχος, ὑπὲρ » τῆς ἀνευρέσεως τοῦ νεωτέρου παιδὸς μέλλων θύ- » σθαι (β). Ματθαῖος δὲ τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ » γέννησιν κηρύττει, λέγων· *Βίβλος γενέσεως Ἰη-* » *σοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαυΐδ, υἱοῦ Ἀβραάμ· καὶ·* » *Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γένεσις οὕτως ἦν·* » ἀνθρωπόμορφον οὖν τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο . . . . » Μάρκος δὲ ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, τοῦ » ἐξ ὕψους ἐπιόντος τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀρχὴν ἐποι- » ήσατο, λέγων. *Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ* » *Χριστοῦ, ὡς γέγραπται ἐν Ἠσαΐᾳ τῷ προφήτῃ* » (γ)· τὴν πτερωτικὴν εἰκόνα τοῦ εὐαγγελίου δει- » κνύων· διὰ τοῦτο δὲ καὶ σύντομον καὶ παρατρέ- » χουσαν τὴν καταγγελίαν πεποίηται· προφητικὸς » γὰρ ὁ χαρακτὴρ οὗτος (δ). »

Ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος ἐλέγχει τοὺς τὸ τοιοῦτον σύστημα ἀκολουθοῦντας, καὶ κατηγορεῖ αὐτῶν ὅτι προσέσχον μᾶλλον εἰς μόνας τὰς ἀρχὰς τῶν εὐαγγελίων, ἢ εἰς τὸν γενικὸν σκοπὸν τῶν συγγραφέων αὐτῶν. Τὸ ἐπ' αὐτῷ, προτιμᾷ ἄλλην τινὰ ἑρμηνείαν, ἥτις, ὡς φαίνεται, δὲν ἦτο νέα, ἀποδιδοῦς τὸν μὲν λέοντα ὡς σύμβολον τοῦ Ματθαίου· τὸν δὲ ἄνθρωπον, εἰς τὸν Μάρκον, καὶ, ὡς καὶ ὁ Ἱερώνυμος, εἰς τὸν Λουκᾶν, τὸν βοῦν, καὶ τὸν ἀετὸν εἰς τὸν Ἰωάννην. Ὅθεν φαίνονταί μοι, λέγει, ὅσοι ἠρμήνευσαν τὰ τέσσαρα ἐκεῖνα ζῶα τῆς Ἀποκαλύψεως ὡς παριστῶντα τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς, ὅτι πειθανώτερον προσέσχον οἱ ἀποδόντες τὸν μὲν λέοντα εἰς τὸν Ματθαῖον, τὸν δὲ ἄνθρωπον εἰς τὸν Μάρκον, τὸν δὲ μόσχον εἰς τὸν Λουκᾶν, καὶ τὸν ἀετὸν εἰς τὸν Ἰωάννην, ἢ οἱ ἐννοήσαντες διὰ μὲν τοῦ ἀνθρώπου τὸν Ματθαῖον, διὰ δὲ τοῦ ἀετοῦ τὸν Μάρκον, καὶ διὰ τοῦ λέοντος τὸν Ἰωάννην. Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν βιβλίων ἠθέλησαν νὰ συμπεράνωσί τι, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ ὅλου σκοποῦ τῶν Εὐαγγελιστῶν, τὸν ὁποῖον ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐρευνήσωσι· διότι καταλληλότερον λαμβάνεται σημαινόμενος διὰ τοῦ λέοντος ὁ συστήσας μάλιστα τὸ βασιλικὸν πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει μετ' αὐτῆς τῆς βασιλικῆς φυλῆς ἀναφέρεται ὁ λέων, ἔνθα λέγεται· *ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα* (ε). Ὅτι δὲ διὰ τοῦ μόσχου παριστᾶται ὁ Λουκᾶς, διὰ τὴν μεγάλην τοῦ ἱερέως θυσίαν, οὐδεὶς ἀμφέβαλε· διότι ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ ἱερέως Ζαχαρίου ἄρχεται ὁ λόγος τοῦ ἱστορούντος . . . Ὁ δὲ Μάρκος, ὅστις δὲν ἠθέλησεν οὔτε τὴν βασιλικὴν γενεὰν ἢ τὴν συγγένειαν νὰ ἱστορήσῃ, ἀλλὰ δεικνύεται περιγράψας ὅσα ὁ ἄνθρωπος Χριστὸς ἔπραξε, μόνον ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται σημαινόμενος· ἐν τοῖς τεσσάροις ἐκείνοις ζώοις. Ταῦτα δὲ τὰ τρία, εἴτε ὁ λέων, εἴτε ὁ ἄνθρωπος, εἴτε ὁ μόσχος βαδίζουσιν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι Εὐαγγελισταὶ εἰς ἐκεῖνα μάλιστα ἐνησχολήθησαν, ὅσα ὁ Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἔπραξε, καὶ ὅσα ὡς παραγγέλματα τοῦ θνητοῦ βίου εἰς τοὺς σάρκα φορροῦντας ἔδωκεν. Ἀλλ' ὁ Ἰωάννης ἵπταται ὡς ἀετὸς ὑπεράνω τῶν νεφελῶν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας, καὶ προσβλέπει τὸ φῶς τῆς ἀναλλοιώτου ἀληθείας διὰ τῶν ὀξυδερκεστάτων καὶ σταθεροτάτων ὀφθαλμῶν τῆς καρδίας (α). »

(Ἕπεται τὸ τέλος.)

(α) Ὁ Ἱερώνυμος, ὡς φαίνεται, ἑρμηνεύει ἐνταῦθα μᾶλλον, ἢ ἀναφέρει τὸ ἀνωτέρω σημειωθὲν χωρίον τοῦ Ἰεζεκιήλ.
(β) Ματθ. α. 1.
(γ) Μάρκ. α. 3.
(δ) Λουκ. α. 5.
(ε) Ἰωάν. α. 1. καὶ ἑξῆς.

(α) Ἀποκαλ. Ἰωάν. δ'. 7—9.
(β) Comment in Matth. Proleg; Opp. tom. IV. p. 8.
(γ) In Johan. tractat. XXXVI. 5; Opp. tom III. part 2. col 540. « Qui ante nos scripturarum sanctarum mysteria tractaverunt, plerique in hoc animali, vel potius in his animalibus quatuor Evangelistas intellexerunt. »

(α) Ἰωάν. α. 1—3.
(β) Λουκ. α.
(γ) Μάρκ. α. 1 καὶ 2.
(δ) Κατὰ αἱρέσεων Βιβλ. Γ'., κεφ. 11, 8.
(ε) Ἀποκαλ. Ἰωάν. ε. 5.

ΠΕΡΙ
ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ (EDUCATIO.)

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησί τε καὶ Ῥωμαίοις

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 105.)

Παρὰ τοῖς *Δωριεῦσιν* εὑρίσκομεν ἕτερον καὶ πολιτικὸν καὶ οἰκιακὸν βίον, ἀμφοτέρους ἀρχετύπως ὁριζομένους διὰ τῆς ἀνατροφῆς, οὔσης ἐνταῦθα κυριωτάτου προσόντος ἐλευθέρου ἀστοῦ. Θεωροῦμεν δὲ κατ' ἐξοχὴν τὴν Σπάρτην, τὴν σπουδαιοτάτην καὶ περιληπτικωτάτην τῶν δωρικῶν πολιτειῶν, ἔνθα τὰ *παλαιὰ, πάτρια νόμιμα* ἐπὶ μακρότατον καθαρὰ διετηρήθησαν. Ἡ ἀνατροφὴ ἐνταῦθα ἐστὶν ὅλως δημοσία, μετὰ τῆς νομοθεσίας καὶ τοῦ πολιτεύματος στενῶς συνημμένη. Τὸ περὶ Ἀθηνῶν καὶ τῶν νόμων αὐτῶν λεγόμενον ὑπὸ Δημοσθένους (κ. Ἀριστογ. π. 808. Β.) *Ὅλως δ' οὐδὲν οὔτε σεμνὸν, οὔτε σπουδαῖον εὑρήσομεν, ὃ μὴ νόμου κεκοινώνηκεν*, τοῦτο δικαιότερον ἁρμόζει περὶ τῆς Σπάρτης λεγόμενον, εἰ καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀριθμὸς τῶν γραπτῶν νόμων πολλῷ ἐλάσσων ἦν ἢ ἐν Ἀθήναις. Ὁ ἐγγύτατος καὶ γενικώτατος σκοπὸς τῆς παιδαγωγίας ἐν Σπάρτῃ ἦν ἡ ἀπόλυτος καθυπόταξις τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως ὑπὸ τὴν τοῦ ὅλου. Μόνον ἐν τῇ πολιτικῇ κοινότητι, διὰ τῆς πολιτείας, καὶ διὰ τὴν πολιτείαν εἶχεν ἕκαστος ἰδιώτης τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀξίαν καὶ προσωπικὴν σημασίαν, καὶ ἐν ταύτῃ τὸ καθαρώτατον αἴσθημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρός. Ἡ δ' ἀνατροφὴ ἦν συστηματικῶς

(α) De consensu Evangel. 1—9, Opp. tom. III. part. 2. col. 5. et in Johan. tractat. XXXVI, 5. ibid, col. 540.

διετεταγμένη καὶ κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἡλικίας εἰς ὡρισμένα στάδια διηρημένη.

Τῆς ζωῆς τοῦ νεογεννήτου εὐμενῶς ἀποφασισθείσης ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ γένους ἢ φατρίας του ἐν τινι λέσχῃ, (1) τοῦτο ἀνετρέφετο μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας του ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸ παιδίον τῇ πολιτείᾳ ἀνῆκον μετελάμβανε τῆς δημοσίας ἀγωγῆς (Πλουτ. αὐτόθι.). Ἐνταῦθα ἐπικράτει ἡ τοῦ σώματος παίδευσις· διότι ὁ μέλλων πολίτης ἔχρῃζε μᾶλλον ἀλκῆς καὶ σκληραγωγίας ἢ πνευματικῆς παιδεύσεως, καί τοι αὕτη οὐδαμῶς περιεφρονεῖτο παντελῶς. Ἴσχυε καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ Πλάτωνος (Πολιτ. Β'. 376.) γνησίως Ἑλληνικὴ ἔκφρασις. *Ἔστι δέ που ἡ μὲν ἐπὶ σώματι γυμναστική, ἡ δ' ἐπὶ ψυχῇ μουσική.* Καὶ ἡ γυμναστικὴ δ' ἐνταῦθα ἐσκόπει μᾶλλον ῥώμην, καρτερίαν καὶ εὐστροφίαν ἢ τεχνικὴν καταδάμασιν· ὅθεν καὶ ὁ παιδοτρίβης μετὰ τῆς τεχνικῆς αὐτοῦ παιδεύσεως δὲν εὗρεν ἐνταῦθα εἴσοδον κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους (Πλουτ. Ἀποφθ. λακ. 22.). Ἡ ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ γραφῇ διδασκαλία, ἀρχομένη ἐνταῦθα βεβαίως βραδύτερον ἢ ἐν Ἀθήναις, περιωρίζετο εἰς μόνα τὰ ἀναγκαῖα. Χωρὶς νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, ἐπειδὴ περὶ αὐτῶν μόνον ἐλλιπεῖς γνώσεις ἔχομεν, παρατηροῦμεν πρῶτον ἐν τῷ νοῦν, ὅτι τὸ μεῖζον μέρος τῶν παιδευτικῶν στοιχείων, ἅπερ εὕρομεν ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐν Σπάρτῃ ἦν ἐν χρήσει, μόνον ἐπὶ τὸ φειδωλότερον τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ Σπάρτη εἶχε τὸν *γραμματιστὴν* αὐτῆς, ὡς αἱ Ἀθῆναι, καὶ οἱ νέοι, οἷς ἔξῆν, ἐδιδάσκοντο καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ *γραμματικοῦ*. Ὅτι δὲ καὶ αἱ ὑμνηρεκαὶ ῥαψῳδίαι καὶ τὰ διδακτικοῦ περιεχομένου ἄσματα μεταγενεστέρων ἄλλων (Ὠάλητος, Τυρταῖος, Ἀλκμᾶνος κ. ἄλ.) ἀπηγινώσκοντο καὶ ἐν μέρει ἀπομνημονεύοντο, τοῦτο ἤδη ἐκ τῶν χωρικῶν αὐτῆς ᾀσμάτων καὶ παιάνων ἐξαχθῆναι δύναται. Ἔπειτα ἐνταῦθα ἦν ἰδίως ἡ διὰ τῆς σταθερᾶς συρβιώτους τῆς ἀφόρου νεολαίας ἐξεγειρομένη καὶ ὑποτρεφομένη πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῆς σπουδαιότητος, ἥτις συνίστατο ἐν βραχυλογίαις, συντόνοις ἀποκρίσεσιν. Ἡ βαθμιαία πρόοδος παρεῖχεν ἐνταῦθα πάσῃ ἡλικίᾳ φυσικήν τινα ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν της καὶ σωματικῶν δυνάμεων ἐν ἁρμονικῇ συνεργίᾳ.

Ἡ δημοσία ἀγωγὴ (*Λακωνικὴ, πάτριος, Λυκούργειος ἀγωγή*) ἐξετείνετο κυρίως μόνον ἐπὶ τοὺς *πολιτικοὺς παῖδας* καὶ τοὺς ὑπὸ τούτων ἐκλελεγμένους *μόθακας* (2). Ἐκτὸς τούτων μετελάμβανον ταύτης τῆς ἀγωγῆς καὶ νόθοι, ἀβέβαιον εἰ ἐν γένει, ἢ μόνον ὑπὸ ἰδίους ὅρους (Ξενοφ. Ἑλλ. Ε'. 3, 9. *καὶ νόθοι τῶν Σπαρτιατῶν μάλα εἰσὶν καὶ τῶν ἐν πόλει καλῶν οὐκ ἄπειροι*). Ὁ μὴ διανύσας τὴν σειρὰν τῆς ἀγωγῆς ταύτης, δὲν ἠδύνατο νὰ μετέχῃ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν (Πλουτ. Κλεομ. 11. Ἐπιτηδ. Λακ. 21.) (3). Ἡ δὲ *δημοτικὴ* ἀγωγὴ, ἧς μ εἶαν ποιεῖται ὁ Πολύβιος (ΚΙ'., 8, 1.) ἦν εὐτελεστέρα τις, ἧς ἡ πρὸς τὴν ἀγωγὴν τῶν πολιτικῶν παίδων σχέσις δὲν δύναται ἀκριβῶς ὁρισθῆναι. Ἴσως ἡ ἔκφρασις αὕτη σημαίνει τὴν ἀγωγὴν τῶν περιοίκων, μετοίκων καὶ βαυσύστων.

Μόθακα ὠνομάζοντο οἱ νεώτατοι τῶν παίδων, πιθανῶς ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους (Ἡσυχ. ἐν λ.). Προϊούσης τῆς ἡλικίας, καὶ ἡ παιδεία προυβιβάζετο καὶ ἐκρατύνετο. Μετὰ τοῦ δωδεκάτου ἔτους ἤρχιζεν ἰδιαίτερόν τι τμῆμα, ἐπιτρέπον ἰσχυρὰν πρόοδον τῆς τοῦ σώματος ἀσκήσεως. Οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ τελοῦντες παῖδες ὡρείλον καθ' ὅλον τὸ ἔτος νὰ ἀνῶνται μόνον εἰς ἁπλοῦν ἱμάτιον, ἄνευ χιτῶνος ν' ἀποκαρτερῶσιν ἐν αὐστηρᾷ διαίτῃ, ἄνευ λουτροῦ, ἄνευ τῆς τοῦ σώματος θεραπείας, μόνον τινῶν τοῦ ἔτους ἡμερῶν ἐξαιρουμένων, καθ' ἃς ἐτύγχανον φιλανθρωποτέρου τινὸς τρόπου (Ξενοφ. Πολιτ. Λακ. Β'. 3. Πλουτ. Λυκ. 16.). Πρὸς τούτοις κατὰ διάταξιν τοῦ Λυκούργου ὡρείλον ἀνυπόδητοι πρίχειν, ὅπως ἀποβαίνωσιν ἐπιτηδειότεροι καὶ ἀσφαλέστεροι ἐν τῷ περιπατεῖν καὶ βαδίζειν, καὶ εὐπολώτερον κινῶνται ἄνανσα καὶ κάτωσα (Ξενοφ. αὐτ.). Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀλῆκον εἰς τινα *βοῦαν παῖδων* ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν ἑνὸς *βουαγοῦ*· ἡ δὲ *βοῦα* περιεῖχε πολλὰς ἴλας (Boeckh Corp. insc. n. 61. 67. 69. u Vol. I, p. 612.). Μέχρι τοῦ ἑπτακαιδεκάτου ἔτους οἱ παῖδες οὗτοι ὠνομάζοντο *παῖδραι* (Φωτ. Λεξ. σ. 407.). Οἱ πρεσβύτατοι αὐτῶν ὠνομάζοντο *μελλίρενες*, *ἔφηβοι* δὲ οἱ ἤδη δύο ἔτη τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ὑπερβάντες (Πλουτ. Λυκουργ. 17.). Τῷ ἱκανωτέρῳ αὐτῶν διεπιστεύετο ἐπιστασία τις καὶ ποινικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῶν παίδων ἑκάστης ἴλης (Ξενοφ. πολιτ. Λακ. Β'. 11. Πλουτ. Λυκ. 18. Ἡσυχ. ἐν λ. *Ἴραγες*). Ὑπὸ τὴν σχέσιν ταύτην ἀναφέρονται καὶ οἱ *ἄμπαιδες*. Οἱ δὲ *κρυπτίαι* ἢ *πρωτεῖραι* φαίνονται ὄντες νέοι εἰκοσαετεῖς (Ἡσυχ. λ. *κατὰ πρωτῆρας*, καὶ Φωτ. Λεξ. λ. *κατὰ πρωτεῖρας*).

Ἐν τῷ τελευταίῳ σταδίῳ τῆς νεανικῆς ἡλικίας, κατὰ τὸ μεθόριον τῆς ἀνδρικῆς ἵσταντο οἱ *σφαιρεῖς* (Παυσ. Γ'. 14, 6, πρβλ. Corp. inscr. n. 1380, 1432). Ἄλλαι δὲ γνωσταὶ ἡμῖν ὀνομασίαι εἶναι *κερσάνιοι, σκύθρικες, σκυρθάλιοι, κωμαλίσκοι* (κρητικὴ λέξις) οὐδεμίαν ὡρισμένην διάκρισιν τῆς ἡλικίας παρέχουσιν, ἀλλὰ πιθανῶς γενικωτέραν τινὰ σημασίαν εἶχον (Ἀριστοφ. Λυσσ. 983. Σχολ. κ. Ἡσυχ.).

(1) Ἐνταῦθα ἐνθυμητέον τὸ τοῦ Πλουτάρχου (ἔ. Λυκ 16.) « Τὸ δὲ γεννηθὲν οὐκ ἦν κύριος ὁ γεννήσας τρέφειν, ἀλλ' ἔφερε λαβὼν εἰς τόπον τινὰ λέσχην καλούμενον, ἐν ᾧ καθήμενοι τῶν φυλετῶν οἱ πρεσβύτατοι, καταμαθόντες τὸ παιδάριον, εἰ μὲν εὐραγὲς εἴη καὶ ῥωμαλέον, τρέφειν ἐκέλευον, κλῆρον αὐτῷ τῶν ἐννακισχιλίων προνείμαντες· εἰ δ' ἀγενὲς καὶ ἄμορφον, ἀπέπεμπον εἰς τὰς λεγομένας ἀποθέτας, παρὰ Ταύγετον βαραθρώδη τόπον, ὡς οὐκ αὐτῷ ἄμεινον ζῆν, οὐτε τῇ πόλει, τὸ μὴ καλῶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς εὐεξίαν καὶ ῥώμην πεφυκός. » κτλ.

(2) Μόθακες ἐλέγοντο οἱ υἱοὶ ξένων καὶ μάλιστα εἰλώτων μετὰ τῶν υἱῶν τῶν Σπαρτιατῶν συναναστρεφόμενοι. Οὗτοι διὰ μεγάλων πρὸς τὴν πόλιν ὑπηρεσιῶν ἢ διὰ υἱοθετήσεως ὑπὸ Σπαρτιατῶν ἠξιοῦντο τελείας πολιτείας· οἷον ὁ Γύλιππος, ὁ Λύσανδρος. Διάφοροι αὐτῶν ἦσαν οἱ μόθωνες, οἱ οἰκογενεῖς δοῦλοι.

(3) « Τῶν πολιτῶν ὃς ἂν μὴ ὑπομείνῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν, οὐ μετεῖχε τῶν τῆς πόλεως δικαίων. »

Ἄρχοντες, τὴν τῶν παίδων ἐπιμέλειαν ἐπιτετραμμένοι ἦσαν, ἐκτὸς τῶν προειρημένων *βουαγῶν* ἀρχηγῶν ἑκάστης βούας ὁ *παιδονόμος* ἀνὴρ ὑψηλῆς περιωπῆς (μόνον ἐν Σπάρτῃ, οὐχὶ δ' ἐν Ἀθήναις), καὶ οἱ ὑπάλληλοι αὐτοῦ οἱ *μαστιγοφόροι*, νέοι ῥωμαλέοι, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀναγκαίων κολάσεων ἐπιτετραμμένοι (Ξενοφ. Πολιτ. Λακ. Β', 2.) (4) Παρὰ τούτους ἰδιαιτέραν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν γυμνασμάτων ἐξήσκουν οἱ πέντε *βιδιαῖοι*, διακοσμοῦντες οἱ αὐτοὶ καὶ τὰ τῶν ἐφήβων ἀγωνίσματα (Παυσ. Γ'. 11, 2.).

Ἡ *ὀρχηστικὴ* τῶν Σπαρτιατῶν διέπρεπε κάλλιστα ἐν ταῖς πολεμικαῖς αὐτῶν ὀρχήσεσι. Κατὰ τὰς ἑορτὰς διεξήγοντο ἀξιοθέατοι χοροὶ, ἐν οἷς ἐξεῖχον οἱ τῶν *γυμνοπαιδιῶν* (Krause Gymnast μερ. Β'. σ. 828.). (5) Περὶ τῶν ἄλλων παιδαγωγικῶν θεσμῶν, περὶ τῆς φειδοῦς τῆς τροφῆς, ὅπως καταστήσωσι ῥαδινὸν καὶ ἐλαστικὸν τὸ νεανικὸν σῶμα, περὶ τῆς κατὰ τὰ ἔτη τῆς σκληραγωγίας διδομένης ἀδείας τοῦ κρυφίως κλέπτειν τρόφιμά τινα, ἵνα καταύσῃ τὴν πεῖναν, καὶ περὶ ἄλλων τοιούτων διεξοδικῶς λαλεῖ ὁ Ξενοφῶν (Πολιτ. Λακ. Β'. 2. κεξ.). Ἡ δὲ πολλαχῶς κριθεῖσα *κρυπτεία* τέλος παρεῖχε τὴν πλείστην ἀφορμὴν, ὅπως ἐξασκῶνται ἐν ἐνδείᾳ καὶ καρτερίᾳ (Πρβλ Müll. Dor. II, 310.).

Καὶ ἡ *θέλης νεολαία*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Θεοκρίτου (Εἰδυλ. ΙΗ'. 24.) μετεῖχεν ἐν Σπάρτῃ τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων (Πλουτ. Λυκ. 14. (6) Ἀποφθεγ. Λακ. σ. 223.), κατὰ δ' Ἀριστοφάνη (Λυσιστ. 82.) καὶ αἱ *γυναῖκες* καὶ τοῦτό ἐστιν εἷς τῶν πρωτίστων διακριτικῶν χαρακτήρων τῆς σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς ἀπὸ τῆς ἀττικῆς καὶ τῶν ἄλλων Ἰωνικῶν πολιτειῶν.

Ἐν *Κρήτῃ* εὑρίσκομεν ἀγωγήν τινα ὁμοίαν κατὰ τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῇ σπαρτιατικῇ, μόνον δὲ κατὰ τοῦτο διαφέρουσαν, ὅτι ἐκεῖ οἱ παῖδες διέμενον ἐν τῷ οἰκιακῷ κύκλῳ μέχρι τοῦ ἑπτακαιδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας, καὶ τότε πρῶτον μεταβαίνοντες εἰς *ἀγέλην* τινὰ ἐπαιδαγωγοῦντο σχεδὸν ὁμοίως, ὡς καὶ ἐν Σπάρτῃ (Krause Gymnast, u. Agonist II. σ. 690 κεξ.).

Ὅτι δὲ καὶ ἐν Σπάρτῃ καὶ ἐν Κρήτῃ ἡ σωματικὴ ἐκπαίδευσις ὑπερίσχυε τῆς πνευματικῆς, ἤδη καὶ ἐντεῦθεν *δύναται* πως ἐξαχθῆναι, ὅτι πολλὰ ὀλίγαι γνώσεις παρεδόθησαν ἡμῖν περί τε τῶν διδασκαλείων, τῶν διδασκάλων, τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς μέχρι τῆς παραιτήσεως ἐκπαιδεύσεως, καὶ περὶ τῶν διδαγμάτων ἐν γένει.

Περὶ δὲ τῆς *μουσικῆς*, τοῦ γενικωτάτου κατὰ τὴν γυμναστικὴν στοιχείου τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἤδη πρωΐμως ὁ παῖς ἐτύγχανε διδασκαλίας τινὸς, εἰ καὶ ἐνδεοῦς, ἐν τῷ δωρίῳ μέλει, ἐν Σπάρτῃ ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ *ἀρχαίᾳ* ἀπλότητι καὶ καθαρότητι διατηρηθέντι, ἕως κατὰ τοῦ ἀρχαιοδωρικοῦ τετραχόρδου (*Δωρίειν* δωριστὶ ᾄδειν, Ἡσυχ. λ. *δωρία φόρμιγξ, δώριος πόλεμος, δωρία κέλευθος*). Ἡν. Ὀλ. Α'. 17. Ε'. 5.) τοιαύτης τοῦτο δύναται ἐκ τῶν χωρῶν, παιάνων καὶ ἄλλων ᾀσμάτων αὐτῆς ἐξαχθῆναι, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐν Σπάρτῃ διατριβῆς πολλῶν μουσικῶν καὶ ποιητῶν βεβαιοῦσθαι (Πλουτ. π. μουσ. 9.). Ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Η'. 4) σημειοῖ, ὅτι οἱ Λάκωνες ἠδύναντο νὰ διακρίνωσι καλὰς καὶ κακὰς μελῳδίας, καὶ περ ἀδιαφόρως περὶ τούτου διδασκαλίας τυγχάνοντες. Ἀλλὰ διὰ τῶν λόγων τούτων δὲν δύναται νὰ ἀναιρεθῇ ὑφήγησίς τις ἐν τῇ μουσικῇ, εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Σταγειρίτου ἴσως ὀλιγωτέρα ἐγίγνετο, ἢ κατὰ τὴν προτέραν περίοδον ὁ Πλούταρχος (ἐπίτηδ. Λυκ. 14.) ὀρθῶς βεβαίως κρίνει περὶ τούτου λέγων· *ἐσπουδάζετο δὲ καὶ περὶ τὰ μέλη καὶ τὰς ᾠδὰς οὐδὲν ἧττον.* Ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις τοιαύτη τοῦτο ἡ μουσικὴ ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὴν γενικὴν εὐνικὴν παίδευσιν ἢ ὕστερον (Πρβλ. O. Müller Dor. II. 327 κεξ. Πλατ. Νομ. Β'. 676.) (7). Ἐν γένει ἤδη πρωϊμώτατα ἐν ταῖς ἀξιολογωτάταις πολιτείαις τῆς Πελοποννήσου ἡ μουσικὴ ἦν στοιχεῖόν τι ἠθοποιόν. Παρὰ ταῖς Ἀρκάσιν ἦν νόμιμον οἱ παῖδες ἐκ *γηπίων* ἤδη νὰ ᾄδωσιν ὕμνους καὶ παιάνας, ἐν οἷς κατὰ τὰ *πάτρια* οἱ πάτριοι θεοὶ καὶ ἥρωες ἐγκωμιάζοντο. Ὕστερον δὲ ἐμάνθανον τοὺς *νόμους* τοῦ Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου καὶ *κατ'* ἔτος ὑπὸ Διονυσιακὴν αὐλῳδίαν μετὰ μεγάλου ζήλου ἐτέλουν ἐν τῷ θεάτρῳ χορούς οἵ τε παῖδες καὶ οἱ νέοι ἐν ἰδίοις μουσικοῖς ἀθλοις. Δὲν ἐθεώρουν αἶσχος νὰ ὁμολογῶσι παρρησίᾳ τὴν ἐν ἄλλαις ἐπιστήμαις ἀπειρίαν των, ἐν ᾧ τὴν ἐν τῷ ᾄδειν ἐμπειρίαν καὶ ἄσκησίν των οὐδέποτε ἀπέκρυπτον, διότι τοῦτο πάντες ἀναγκαῖος ὤφειλον μανθάνειν (ἰδ. Πολύβ. περὶ Ἀρκάδων Δ'. 20, 4. κεξ.).

(4) « Ὁ δὲ Λυκοῦργος ἀντὶ μὲν τοῦ ἰδίᾳ ἕκαστον παιδαγωγοὺς δούλους ἐφιστάναι, ἄνδρα ἐπίστησε κρατεῖν αὐτῶν, ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται, τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα, εἴ τις ῥαδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. Ἔδωκε δ' αὐτῷ καὶ τῶν ἡβώντων μαστιγοφόρους, ὅπως τιμωροῖεν, ὅτε δέοι. Ἔδοτε πολλὴν μὲν αἰδῶ, πολλὴν δὲ πειθὼ ἐκεῖ συμπαρῆναι. »

(5) Αἱ γυμνοπαιδίαι μετὰ τῶν Γυακινθίων καὶ Καρνείων ἀπετέλουν τὰς τρεῖς μεγάλας ἐθνικὰς ἑορτὰς τῶν Σπαρτιατῶν. Ἐν ταῖς Γυμνοπαιδίαις, εἰς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Διονύσου τελουμέναις, οἱ νέοι ἐχόρευον γυμνοὶ καὶ ἐτέλουν διαφόρους σωματικὰς ἀσκήσεις (Ἀθην. ΙΔ'. σ. 630 κεξ. Ξενοφ. ἑλλ. Γ'. 4, 16. Προδ. Α'., 82, κτλ.).

(6) « Ἀλλὰ καὶ τούτων τὴν ἐνδεχομένην ἐπιμέλειαν ἐποιήσατο. Τὰ μὲν τοι σώματα τῶν παρθένων δρόμοις καὶ πάλαις καὶ βολαῖς δίσκων καὶ ἀκοντίων διεπόνησεν, ὡς ἥ τε τῶν γεννωμένων ῥίζωσις ἰσχυρὰν ἐν ἰσχυροῖς σώμασιν ἀρχὴν λαβοῦσα βλαστάνοι βέλτιον, αὐταί τε μετὰ ῥώμης τοὺς τόκους ὑπομένουσαι, καλὰς ἅμα καὶ ῥᾳδίως ἀγωνίζοιντο πρὸς τὰς ὠδῖνας. Ἀφελὼν δὲ θρύψιν καὶ σκιατροφίαν καὶ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἶθισε τῶν κόρων τὰς κόρας γυμνάς τε πομπεύειν, καὶ πρὸς ἱεροῖς τισιν ὀρχεῖσθαι καὶ ᾄδειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, κτλ. »

(7) Ὁ Kapp (ἐν τῷ Ariston πιστεφάδ. σ. 149) εἰκάζει, ὅτι οἱ Δάκωνες κατὰ τοὺς προτέρους χρόνους οὐ τοσοῦτον δι' ἰδίας διδασκαλίας, ὅσον δι' ἀκροάσεως ποικίλων μουσικῶν παραστάσεων ἐκτῶντο ὀρθὴν μουσικὴν κρίσιν. Ἀλλὰ τοῦτο προϋποτίθησι τοιαύτην δραστηρίαν συμμετοχὴν, καὶ ὅπου αὕτη εὑρίσκεται, βεβαίως οἱ σωφρονέστεροι καὶ σπουδαιότεροι τοιαύτην ἀπήλαυον διδασκαλίας τινὰ

Ἐπὶ πόσον δ' ἐξετείνετο ἡ ἐν τῇ γνώσει καὶ χρήσει τῆς γλώσσης διδασκαλία, δύναται τρόπον τινὰ ἐκ τῆς βραχυλογίας τῶν Σπαρτιατῶν ἐξαχθῆναι, ἣν ἐκ νεότητος ἐπεσηδεύοντο. Δι' ὀλίγων λέξεων ἔπρεπε νὰ ἐκφράζηται ἔννοια ὀξεῖα καὶ πλείστην τὴν οὐσίαν ἔχουσα. (Πλουτ. Κλεομ. 12. Λυκ. 19.). Τὰ γράμματα ἐμάνθανον, καθ' ὅσον ἀναγκαῖα τὰ ἐθεώρουν· τὰς δ' ἄλλας ἐπιστήμας δὲν ἐπέτρεπον, ὡς λέγει πάλιν ὁ Πλούταρχος (Ἐπιτηδ. Λακ. 4.). (8) Ὑπὸ τὰ γράμματα δυνάμεθα πρῶτον τὸ ἀναγινώσκειν μόνον καὶ γράφειν νὰ ἐννοήσωμεν. Ἐν τούτοις δυνάμεθα καλῶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἀμφότερα ἀρκετὰ κακῶς ἐμάνθανον, ὥστε τὰ μεμαθημένα ἐλησμόνουν μετ' ὀλίγον κατὰ τὴν ὀλίγην ἢ καὶ οὐδεμίαν χρῆσιν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς των. Εἰ ἐξελαμβάνομεν ἐν ἀκριβεστάτῃ ἐννοίᾳ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Ἰσοκράτους (Παναθ. 83.). *Οὗτοι δὲ τοσοῦτον ἀπολελειμμένοι τῆς κοινῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας εἰσίν, ὥστε οὐδὲ γράμματα μανθάνουσιν*, ἠθέλομεν ἀποκλείσει τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀλλὰ τοῦτο ἤθελεν εἶναι οὐχ ἧττον ἀνόητον ἢ τὸ συμπαρατιθέναι αὐτοὺς πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ὁ Ἰσοκράτης σχετικῶς πρὸς τὴν λεπτὴν παιδείαν τῶν Ἀθηναίων γενικῶς καὶ σφοδρῶς ἐξεφράσθη. Ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ του ἤθελε διὰ τοιούτων ἀντιθέσεων ν' ἀναδείξῃ ἰσχυρότερον τὴν τῶν Ἀθηνῶν λαμπρότητα. Οἱ πεπαιδευμένοι τῶν Σπαρτιατῶν, δι' ὧν αἱ πρὸς ἄλλας πολιτείας διπλωματικαὶ σχέσεις διεξήγοντο, οὐ μόνον δὲν ἐστερεῦντο τῶν ἀναγκαίων ἐν τῷ ἀναγιγνώσκειν καὶ γράφειν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ γνώσεις περὶ ἄλλων Ἑλληνικῶν τε καὶ βαρβαρικῶν πόλεων κατεῖχον, καὶ ἐμπειρίαν τινὰ τοῦ λογικῶς καὶ συντεταγμένως λέγειν ὥρειλον νὰ ἔχωσιν, ἵνα κατὰ τὰς ἐκκλησίας, τὰ συμβούλια τῶν συμμάχων πόλεων, κατὰ τὰς πρεσβείας κ. ἄλ. ἡ Σπάρτη μὴ ἐντυγχάνῃ ἀναξίως. Ὅτι δὲ ταῦτα πάντα κάλλιστα ἠπίστατο, καταφαίνεται ἐκ τῶν δημηγοριῶν, ἃς ἐμβάλλει ὁ Θουκυδίδης εἰς τὰ στόματα τῶν πολιτικῶν, στρατηγῶν καὶ ἐπιτρόπων ταύτης τῆς πόλεως. Ἄλλως τε καὶ ἡ Σπάρτη, ὡς καὶ ἄλλαι πόλεις, εἶχε βεβαίως τοὺς ἐγγράφους αὐτῆς νόμους, τὰς ἐπὶ μνημείων ἐπιγραφάς, τὰς συγγραφάς της, τὰς συνθήκας τὰ συμβόλαια καὶ ἄλλα, ὥστε εὔκολον κατιδεῖν, πῶς ἐνωρίτερον τοὺς λόγους ἐκείνους τοῦ Ἰσοκράτους. Βεβαίως ἀπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου εὑρίσκοντο πολλοὶ γραμματικοὶ καὶ ῥήτορες ἐν Σπάρτῃ διδάσκοντες τὴν πρὸς παιδείαν ὀργῶσαν σπαρτιατικὴν νεολαίαν, καὶ τοι ἐξήλασαν ἐκ τῆς πόλεως τὸν Κηφισοδῶντα διαβεβαιούμενον, ὅτι δύναται δι' ὅλης τῆς ἡμέρας περὶ τῆς τυχούσης ὑποθέσεως λέγειν (Πλουτ. ἀπομν. Λακ. 38). (9).

Μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐπένγονται οὐ τοσοῦτον μεγάλαι μεταβολαί, ὅσον ἐπέκτασις τῶν παιδευμάτων. Διὰ τοῦ πολυκινήτου βίου καὶ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιμιξιῶν τῶν ἐθνῶν τὰ στοιχεῖα τῆς παιδείας ἀπέβησαν πολυμερέστερα. Μάλιστα δὲ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου ἐμορφώθη κατ' ὀλίγον ἡ *ἐγκύκλιος παιδεία*. (*ἐγκύκλια παιδεύματα, μαθήματα, encyclios disciplina, encycliae disciplinae.*) (10) μετὰ τῶν διαφόρων αὐτῆς μερῶν, καὶ εὐθὺς ἐν πάσαις ταῖς ἀξίαις λόγου πόλεσι, ταῖς Ἑλληνικῆς παιδείας ἀντεχομέναις, ἐγένετο βάσις τῆς τῶν νέων παιδεύσεως. Ἀλλὰ τὴν μεγίστην ἔκτασιν ἔλαβεν αὕτη, ἀφ' οὗ πρῶτον ἡ γραμματικὴ πολυμάθεια τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἤρχισε νὰ ἐκτείνῃ πάντας τοὺς κύκλους τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων. Τὰ ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπάρχοντα παιδεύματα ἀπετέλουν ἔτι πάντοτε τὸν πυρῆνα τῆς ἐγκυκλίου διδασκαλίας, εἰς ἣν κατ' ὀλίγον προσηρτήθησαν διάφοροι μαθήσεις. Ἀφ' οὗ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐγένετο καθέδρα τῆς παιδείας καὶ πολυμαθείας καὶ αἱ ἐπιστῆμαι εἰς εἴδη διηρέθησαν, ἡ ἐγκύκλιος παιδεία συνήθως περιελάμβανε τὰς ἑξῆς ἑπτὰ ἐπιστήμας· τὴν *γραμματικήν* (ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν αὐτῆς σημασίαν), τὴν *ῥητορικήν*, τὴν *φιλοσοφίαν* ἢ *διαλεκτικήν*, τὴν *ἀριθμητικήν*, τὴν *μουσικήν*, τὴν *γεωμετρίαν* καὶ τὴν *ἀστρονομίαν* (Πρλ. Στραβ. ΙΑ'. 673 Cas.). Ἔκτοτε ἡ ἐγκύκλιος παιδεία ἔμενεν ἡ συνθήκη πασῶν τῶν ἀξιώσεων ἐπὶ ὑψηλοτέρας παιδείαν (Διονυσ. Ἁλικ. π. ὀνομ. συνθ. 25· *ἀνθρώπων τῆς μὲν ἐγκυκλίου παιδείας ἀπείρων* κτλ.). Ὅθεν τὴν σχέσιν ταύτην συχνότατα εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ μεταγενεστέρου Ἑλληνισμοῦ. Πλούτος ἔμενον πάντοτε βαθμίδες τινες μεταξὺ τῶν εἰδικῶς πεπαιδευμένων καὶ τῶν γενικὴν παιδείαν κατεχόντων. Κατὰ Πλούταρχον (ἐν βίῳ Ἀλεξ. 7.) ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε διδάσκαλον τῆς *μουσικῆς* καὶ ἤδη καὶ τῶν *ἐγκυκλίων παιδευμάτων* (Ψευδ. Πλουτ. π. παιδ. ἀγωγ. 10.). Ὅτι ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἦσαν εἰσηγμένα τὰ σπουδαιότατα μέρη τοῦ παιδευτικοῦ τούτου κύκλου, δύναταί τις ἐκ τῆς δηλώσεως Διογένους τοῦ Λαερτίου ἐξαχθῆναι (Διογ. Λαερτ. Β', 79. σ'. 103.) (11) Τῷ ὄντι *ἐγκύκλια* χρῆται ὁ Ἀριστοτέλης ἐν γένει περὶ ἐπαναρχομένων πραγμάτων (Μετεωρ. Α'. 1. 2. Ἠθικ. Νικομ. Α, 5.). Ἔγραψε δὲ καὶ δύο βιβλία *ἐγκυκλίων*, ἅτινα ὁ Μενάγιος ἄνευ λόγου εἰς τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἀνέφερον (ἐκ Διογ. Λαερτ. Ε, 26. σ. 282, Meib.)· ἀλλ' ἐκεῖ ὁ λόγος ἐστὶ μᾶλλον περὶ ἐπαναρχομένων φαινομένων.

Ἐν ταύτῃ τῇ ἐγκυκλοπαιδικῇ πορείᾳ ὧδευσεν ἡ

(9) « Γράφετε ἔκαστα τῆς χρείας ἐμάνθανον· τῶν δὲ ἄλλων παιδευμάτων ζυνήλειαν ἐποιοῦντο οὐ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ λόγων. Ἡ δὲ παιδεία ἦν αὐτοῖς πρὸς τὸ ἄρχεσθαι καλῶς, καὶ κατεστρέφειν πονοῦντα, καὶ μαχόμενον νικᾷν, ἢ ἀποθνήσκειν. »

(10) « Τοὺς τῶν *ἐγκυκλίων παιδευμάτων* μετασχόντας, φιλοσοφίας δὲ ἀπολειφθέντας, ὁμοίους ἔλεγεν ἄλλην τὴν ἡμέραν λέγειν, ἐξίδολον, φάμενος τὸν ἀγαθὸν μυθητὰν δεῖν τῶν πράγματιν ἴσον τὸν λόγον ἔχειν. »

(11) Περὶ τῶν ἐγκυκλίων ποιημάτων τῆς ἐγκυκλίου παιδείας ἢ ἐγκυκλοπαιδείας ἴδε Οἰκονόμου ποιητικῆς προλεγ. σ δ., καὶ Ἀσωπίου Ἱστορ. τ. ἑλλην. γραμμ. προλόγ. τ. π'—πά.

(12) Στραβ. ΙΑ'. 673. Cas. « Τοσαύτη δὲ τοῖς ἐνθάδε ἀνθρώποις σπουδὴ πρός τε φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν γέγονεν, ὥστ' ὑπερβέβληνται καὶ Ἀθήνας καὶ Ἀλεξάνδρειαν, καὶ εἴ τινα ἄλλον τόπον δυνατὸν εἰπεῖν, ἐν ᾧ σχολαὶ καὶ διατριβαὶ τῶν φιλοσοφίων γεγόνασιν. » Ὦ πάλαινα Ταρσὸς, σήμερον ἐν ποίᾳ ἐρημίᾳ καὶ βαρβαρότητι κεῖσαι!

κῆς ἀνατροφῆς μέθοδος μέχρι τῶν καισαρείων χρόνων, ἐν ᾧ συγχρόνως ἡ εὐρυνομένη πολυμάθεια πάντοτε μᾶλλον ἐπλούτιζε τὴν σφαῖραν αὐτῆς. Ὅθεν καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς *περὶ παίδων ἀγωγῆς* συγγραφῆς ἐν κεφ. 10. συνιστᾷ, οἱ παῖδες νὰ μανθάνωσι τὰ *ἐγκύκλια παιδεύματα ἐκ παραδρομῆς, ὡσπερεὶ γεύματος ἕνεκεν· ἐν ἅπασι γὰρ τὸ τέλειον ἀδύνατον*. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν μαθήσεων ταύτων τὰ πρωτεῖα ἠξίου ἡ φιλοσοφία. Ἐν ᾗ ἀνεγνώριζον τάσιν τινὰ εἰς εἰδικὴν παιδείαν, ἰδίως διὰ τῆς διαλεκτικῆς κατορθουμένην. Ἄλλως τε, ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκράτησε τὸ πραγματικόν, ὡς συμβαίνει πανταχοῦ, ὅταν τὸ θεωρητικὸν μέρος τῶν ἐπιστημῶν διατρέξῃ τὸ στάδιον αὐτοῦ, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον εἴδη ἐπὶ ἐμπειρικῆς ὁδοῦ ἐκτείνωνται.

Εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἀνατροφῆς τῶν παίδων ὁ ἐφευρετικὸς χρόνος προσέθηκεν εἰκότως τεχνικά τινα στοιχεῖα, μάλιστα εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, τῆς ἀπομνημονεύσεως καὶ ἀπαγγελίας καὶ λ. Μεταξὺ τῶν διὰ τὰ μειράκια ἐπιστημῶν τὴν πρώτην τάξιν κατεῖχον ἔτι πάντοτε ἡ *γραμματική*, ἡ *ῥητορική*, καὶ ἡ *φιλοσοφία*. Αἱ δὲ Ἀθῆναι, ἡ Ῥόδος, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ μάλιστα ἡ Ταρσὸς, ἣν ὁ Στράβων ὑπὸ ταύτην τὴν σχέσιν τάττει ἀνωτέραν τῶν ἄλλων (12), ἦσαν τότε ἐπίσημα παιδευτήρια. Σημειώσεως δ' ἄξιόν ἐστιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐμάνθανον ξένας γλώσσας, οὐδὲ κατὰ τὴν μεταγενεστέραν πολυμάθειαν. Καὶ ὅτε ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἐτέλουν, ὀλίγιστοι μόνον ἐπεχείρησαν τὴν σπουδὴν τῆς λατινικῆς, ἐξαιρέτως οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, καὶ αὐτοὶ ἢ ἐν Ῥώμῃ ὄντες, ἢ ἐκεῖ ἀποδημήσαι διανοούμενοι. Οὕτω δυνατόν, ὅτι Ἕλληνες περιηγηταί, οἷος ὁ Ἡρόδοτος, ἐλάμβανον γνῶσίν τινα οἱανδήποτε ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, χωρὶς νὰ σπουδάζωσιν αὐτὴν ἰδίως. Ἀλλ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ οἱ Πτολεμαῖοι ἠγόραζον καὶ πολλὰ ἐν ξέναις γλώσσαις γεγραμμένα χειρόγραφα, καὶ εἰδικοὶ πεπαιδευμένοι ἠσχολοῦντο ἐκεῖ περὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν πλὴν καὶ τοῦτο ἔμενεν ἔργον τῆς ἀλεξανδρινῆς πολυμαθείας. Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἀνεγιγνώσκοντο καὶ ἑρμηνεύοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τὰ ἴδια αὐτῶν κλασικὰ συγγράμματα.

Αἱ *γυμναστικαὶ* ἀσκήσεις κατὰ τοὺς ὑστέρους ἐκείνους αἰῶνας τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ἠσκοῦντο μὲν πλέον ἐν ἐκείνῃ τῇ καθολικότητι καὶ μετ' ἐκείνου τοῦ ἐθνικοῦ ζήλου, ὡς κατὰ τοὺς κλασικοὺς χρόνους, τοὺς ἀπὸ τῶν μηδικῶν μέχρις Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὅμως ἀνῆκον ἔτι ἀναγκαίως εἰς τὸν κύκλον τῆς τῶν νέων παιδεύσεως, καθὼς ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀθλητικὴ διετέλει ἔχουσα τοὺς ἐραστάς της, οἵτινες ἐξῆρον τὴν λαμπρότητα τῶν ἑορτῶν. Πᾶσα ὁπωσοῦν ἐπίσημος πόλις εἶχεν ἔτι ἐπὶ τῶν καισάρων τὸ γυμνάσιόν της καὶ τὴν παλαίστραν. Ὁ Παυσανίας (1, 4, 1.) (13) διὰ τοῦτο διστάζει, ἐὰν ἡ ποτὲ ἀκμάζουσα πανάρχαιος Πανοπεὺς τῆς Φωκίδος δύναται ἔτι ἐπ' αὐτοῦ πόλις ὀνομασθῆναι, ἐν ᾗ οὔτε γυμνάσιον εὑρίσκετο, οὔτε ἄλλα δημόσια οἰκοδομήματα. Ὅθεν ἐπὶ μεγάλης ἀπάτης στηρίζεται ἡ κρίσις τοῦ Schwarz (Geschichte d. Erz. I, 305.), ὅτι ἡ γυμναστικὴ ἀνῆκεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Ἐπίσης ἐσφαλμένη καὶ ἡ γνώμη τοῦ Fr. Cramer (Gesch. d. Erz. I. 331.) ὅτι ἡ πάλη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φιλοποίμενος ἐξεβλήθη ἐκ τοῦ κύκλου τῶν γυμνασίων, διότι δηθὲν ὁ Φιλοποίμην δὲν ἐνόμιζε τὴν πάλην σύμφορον τῷ πολιτιστῇ. Ὁ Φιλοποίμην αὐτὸς ἤσκει τὰ γυμνάσια καὶ τὴν πάλην καλῶς ἠπίστατο· « *Κρεῖττον δὲ καὶ παλαίειν εἰφῶς ἐδόκει* » μόνον τὴν ἀθλητικὴν, καὶ ἑπομένως καὶ τὴν ἀθλητικὴν πάλην ἀπέβαλλε· « *Πάσαν ἄθλησιν ἐξέβαλε*, » διότι αὕτη ἰδίως διὰ τὴν ἀναγαίαν δίαιταν (ἀναγκοφαγίαν) διάδολον δὲν ἦν κατάλληλος πρὸς τὸν πολιτιστήν καὶ περὶ τούτου ἤδη ὁ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ του εἶχεν ὀρθῶς κρίνας (Πλουτ. Φιλοποιμ. 3.). Οὐδὲν ἧττον καὶ ἡ ἀθλητικὴ διέσωζε τὴν ἀξίαν αὐτῆς μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπερ ἤδη ἐντεῦθεν καταφαίνεται, ὅτι οἱ μεγάλοι ἀγῶνες ἐτελοῦντο ἐν πληθύϊ καὶ λαμπρότητι μέχρι τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ αὐτοκράτορος, 394 μ. Χ., ὅτε κατηργήθησαν. Ὅτι δὲ αἱ γυμναστικαὶ ἀσκήσεις τῆς ἀρρένος νεολαίας ἐν Ἀθήναις τε καὶ ἀλλαχοῦ ἀδιακόπως ἐξηκολούθουν ἐπὶ τῶν καισαρείων χρόνων, μαρτυροῦσι πλεῖσται ἐπιγραφαί, περιέχουσαι καταλόγους τῶν νικητῶν μεταξὺ τῶν παίδων καὶ τῶν ἐφήβων, ὧν αἱ διάφοροι ἡλικίαι ἀκριβῶς διακρίνονται (*πρώτη, δευτέρα, τρίτη ἡλικία· ὁπαύτως πρεσβυτέρα, μέση καὶ νεωτέρα ἡλικία· παῖδες νεώτεροι, πρεσβύτεροι, ἀγένειοι· πρώτη παίδων τάξις, πεμπτη τάξις· ἔφηβοι νεώτεροι, μέσοι, πρεσβύτεροι* κ. ἄλ.). Διεξοδικώτερον περὶ τούτων πραγματεύεται ὁ Krause ἐν τῇ Gymnast. u. Agonist. I. σ, 267 κεξ.

Μετὰ τοῦτο τὸ περὶ τῶν μερῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἀνατροφῆς σχεδίασμα εἴχομεν καὶ ἐν βλέμμα εἰς τὰς θεωρητικὰς ἀρχὰς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἰδίως εἰς τὰς διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, νὰ ῥίψωμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐταὶ ἐν συνεχείᾳ μόνον θεωρηθῆναι δύνανται, τὸ δὲ τὰ ὅρια τῆς πραγματείας ταύτης δὲν ἐπιτρέπουσι διεξοδικὴν ἀνάπτυξιν, πρὸς δὲ τούτοις τὰ καθεστῶτα ἦσαν ἡ βάσις τῆς θεωρίας, καὶ αὕτη ἐξ ἐκείνων ὡρμᾶτο, διὰ τοῦτο ἀντὶ πάσης βραχυτάτης ἐκ-

(13) « Ἔστι δὲ (ἡ Πανοπεία) πόλις Φωκέων, εἴτε ὀνομάσαι τις πόλιν καὶ τούτους, οἵτινες οὐκ ἀρχεῖα, οὐ γυμνάσιόν ἐστιν· οὐ θέατρον ἔχουσιν, οὐχ ὕδωρ κατερχόμενον εἰς κρήνην, ἀλλ' ἐν στέγαις κοίλαις κατὰ τὰς καλύβας μάλιστα τὰς ἐν ταῖς ὄρεσιν, ἐνταῦθα οἰκοῦσιν ἐπὶ χαράδρᾳ. »

θέσεως παραπέμπομεν εἰς τὰ ἐκτενέστερα συγγράμματα 1) τοῦ *Λίαν Κάρρ*, Platons Erziehungslehre (Minden 1833 2) τοῦ αὐτοῦ Staatspädagogik des Aristoteles (Hamm 1837) 3) τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Fr. Cramer. Geschichte d. Erziehung. u. d. Unterrichts im Alterth. Theil. II. (Elberf. 1836.). 4) τοῦ αὐτοῦ πραγματείαν τινὰ de Pythagora, quomodo educaverit atque instituerit (Sundiae 1833.). Νῦν δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀνατροφῆς, ἐν ᾗ θέλομεν ἐνίοτε ἐπιθεωρεῖν καὶ τὴν Ἑλληνικήν.

(*Ἕπεται συνέχεια*).

Α. Ι. ΜΑΥΡΟΦΡΥΔΗΣ.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΔΟΞΟΥ ΤΙΝΟΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ.

—o—

Εἷς τινα τῶν τελευταίων συνεδριάσεων τῆς Ἀμερικανικῆς Γερουσίας ὁ Κ. Σχιέλδος παρουσίασεν ἀναφορὰν φέρουσαν 15,000 ὑπογραφῶν, καὶ πραγματευομένην περὶ καινοφανοῦς τινος καὶ λίαν περιέργου ἀντικειμένου καθότι διαλαμβάνει, ἀ.) ὅτι φαινόμενά τινα φυσικά τε καὶ ἠθικά, φύσεως πάντα μυστηριώδους, ἐφελκύουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Τῶν φαινομένων τούτων, λέγει, ἡ ἐν μέρει ἀνάλυσις ἀναπαλόπτει τὴν ὕπαρξιν ὑποκρύφου τινὸς δυνάμεως παρουσιαζομένης διὰ τῆς ἀνυψώσεως, ὀλισθήσεως, κινήσεως καὶ ἐπὶ τέλους τῆς ἐν μετεώρῳ κρατήσεως τῶν βαρέων σωμάτων ἀναντίον τῶν γνωστῶν τῆς φύσεως νόμων.

β'). Ἐκτὸς τούτου ἡ δύναμις αὕτη ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν λάμψεων τῶν παρουσιαζομένων αἴφνης εἰς μέρη ὅπου οὐδεμία χημικὴ ἢ φωσφορικὴ ἐνέργεια δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ.

γ'.) Ἔτι δὲ διὰ τῶν μυστηριωδῶν ἤχων, ὁμοιαζόντων ἐνίοτε μὲν ῥόφους πεπιεσμένους ἐξ ἀναρίων πνευμάτων, ἄλλοτε δὲ ψιθυρισμὸν ἀνέμων ἢ βοὴν βροντῶν. Πολλάκις μάλιστα ἀκούονται ἤχοι ὁμοιάζοντες ἀνθρωπίνους φωνὰς ἢ μουσικὰ ὄργανα.

δ'.) Αἱ ζωϊκαὶ λειτουργίαι συνεχῶς διακόπτονται αἴφνης καὶ ἀπροσδοκήτως, καὶ ἡ μυστηριώδης αὕτη δύναμις ἐξαφανίζει νοσήματα θεωρούμενα ἀνίατα.

Οἱ ὑπογράψαντες τὴν ἀναφορὰν αὐτὴν διχογνωμοῦσιν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν φαινομένων τούτων, ἀποδίδοντες αὐτὰ οἱ μὲν εἰς τὴν ἐνέργειαν πνευμάτων ἀπολυθρωθέντων τοῦ ὑλικοῦ σκάφους, οἱ δὲ εἰς τὴν τῶν συνήθων τῆς φύσεως δυνάμεων. Ὅλοι ὅμως συμφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τῶν φαινομένων καὶ ἐξαιτοῦνται τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς πρὸς ἐπίμονον καὶ ἐπιστημονικὴν ἔρευναν αὐτῶν. Εἰς δὲ τὴν ἐκ αὐτῆς πρὸς τὴν Γερουσίαν ἔκθεσιν του προτίθησιν ὁ Κ. Σχιέλδος τάδε·

« Σᾶς ἐξέθεσα ἀκριβῶς καὶ ἐν συνόψει τὸ ἐμπεριεχόμενον τῆς ἀναφορᾶς ταύτης, ἥτις εἶναι ὅμως γεγραμμένη μὲ κοσμιότητα, καθότι τὰς ὅπως δήποτε προσβαλλούσας τὴν Γερουσίαν οὐδόλως ἠθέλησα νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν ὑμῶν.

» Ἀφοῦ δὲ ἐξεπλήρωσα τὸ καθῆκον τοῦτο, θέλετε μοὶ ἐπιτρέψει νὰ σᾶς παρατηρήσω ὅτι ἡ ἐπέκτασις τοιούτων παραδοξολογιῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας καὶ εἰς αἰῶνα τοσαύτης προόδου, πηγάζει, κατ' ἐμέ, ἢ ἀπὸ ἀτελές τι σύστημα ἀνατροφῆς, ἢ ἀπὸ εἰδικήν τινα ἀταξίαν τῶν νοερῶν δυνάμεων προξενηθεῖσαν ἀπό τινα ἀνατροπὴν τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐπομένως διστάζω νὰ πιστεύσω ὅτι αἱ παραδοξολογίαι αὗται εἰσὶ τόσον κοιναὶ ὅσον τὰς ὑποθέτει ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναφορά.

» Ἑκάστη ἐποχὴ παρουσιάζει ἰδίαν τινὰ παραδοξολογίαν. Ἡ ἀλχημία ἐφείλκυσεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὴν προσοχὴν διαφόρων διασήμων ἀνδρῶν. Ἀλλ' αὕτη ἐμπεριεῖχε πραγματικῶς τι ὑψηλὸν καὶ ἄξιον μελέτης· δι' αὐτῆς ἐπουδάζον μεθ' ὑπομονῆς τὴν φύσιν, καὶ ἂν δὲν ἐχορήγησεν εἰς τοὺς ἀλχημιστὰς πᾶν ὅ,τι περιέμενον, ἀντέρεψεν ὅμως τοὺς κόπους αὐτῶν διὰ πολλῶν θαυμασίων ἀνακαλύψεων. »

Εἶτα ὁ Κ. Σχιέλδος ἀνέφερε τὰς παραδοξολογίας διαφόρων αὐλοφρόνων, καὶ ἄλλων ἀγυρτῶν μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Καλλιόστρου ὅστις ἐπώλει τὴν ἀθανασίαν εἰς τὰς γραίας καὶ τὴν καλλονὴν εἰς τὰς νεάνιδας. Ἐπραίωσε δὲ τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ λέγων « Ἡ εὐπιστία τῶν εὐκαιρίστων εἶναι ἀνεξάντλητος ὡς ὁ δόλος τῶν ἀπατεώνων. »

Ἐνῷ ἐν τοσούτῳ ἐν Ἀμερικῇ παρουσιάζετο τοιαύτη τις ἀναφορά, ἀπέναντίας ἐν Παρισίοις ὁ Κ. Ῥαῦέρος ἐγνωστοποίησεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιστημῶν ὅτι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Κ. Σχιέλδου, πολλοὶ ἄνθρωποι ἔχουσι τὴν ἰδιότητα νὰ προξενῶσιν ἐντὸς αὐτῶν ψόφον τινὰ ὅμοιον μὲ τὸν ἀποδιδόμενον ὑπὸ τῶν ἀλλοφρόνων καὶ ἄλλων ἀγυρτῶν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐκπεσόντων πνευμάτων καὶ πραγματικῶς ὁ σωρὸς οὗτος ἀνὴρ ἐνήργησε τὸ πείραμα ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν παρωρεθέντων μελῶν τῆς Ἀκαδημίας, βεβαιῶν ὅτι πᾶς τις δύναται διὰ τῆς ἐξασκήσεως ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἰδιότητα ταύτην.

« Παρατηρῶ, εἶπεν οὗτος, νεάνιδά τινα ἥτις ἐνήργει τοὺς μυστηριώδεις τούτους ψόφους, τοὺς ὑπὸ τῶν ἀλλοφρόνων ἀποδιδομένους εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐκπεσόντων πνευμάτων, ἐπειδὴ ὅτι οὗτοι προήρχοντο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Κεκτημένος δὲ παῖδα ἐδύνατο νὰ ἦναι τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ σώματος, ἐνθα ἐδύνατο νὰ γεννηθῇ ἄνευ ὁρατῆς τινος κινήσεως τῶν μελῶν. Ἐξήγαγον τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν δύναται νὰ παγάζῃ ἢ ἀπὸ ἕνα καὶ μόνον μυῶνα, δηλαδὴ τὸν μέγαν παρονάδον μυῶνα, οὗ ὁ τένων διέρχεται ὀπίσθιον τοῦ ἐξωτερικοῦ σφυροῦ, ἔνθα διατηρεῖται διὰ τινος συνδετικοῦ χαλινοῦ ὅταν ὁ χαλινὸς οὗτος ἐλλείπῃ ἢ εὑρίσκεται λίαν χαυνωμένος, ἂν τις συστείλῃ μὲ ἰσχὺν τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος μυῶνα, ἐμποδίζων ταυτοχρόνως πᾶσαν κίνησιν τοῦ ποδὸς ἥτις ὡς ἐκ τῆς συστολῆς ταύτης δύναται νὰ πηγάσῃ, τότε ἡ τάσις τοῦ τένοντος ἐμπορεῖ νὰ γίνῃ τοσοῦτον ἰσχυρὰ, ὥστε νὰ προξενήσῃ τὴν ἐκ τοῦ σφυροῦ ταχεῖαν ἐξαγωγὴν αὐτοῦ μὲ κρότον ὅμοιον χορδῆς σφοδρῶς πληττομένης. Τὴν ἐξαγωγὴν ταύτην τοῦ τένοντος βοηθεῖ ἡ πλαγία θέσις τοῦ χόνδρου τοῦ καλύπτοντος τὸ ὄπισθεν πρόσωπον τοῦ σφυροῦ, ἥτις οὐδόλως πλέον ὑπάρχει ἐν τῷ σκελετῷ· δῆλον δὲ γίνεται ὅτι ὅσῳ μᾶλλον ὁ ποὺς διαμένει ἀκίνητος, καὶ τοι συστελλομένων τῶν καμπτήρων τοῦ ποδὸς, τόσον περισσότερον ἡ τάσις τοῦ τένοντος θέλει εἶσθαι ἰσχυροτέρα καὶ ὁ κρότος δυνατώτερος. »

Ἐνῷ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιστημῶν ἔλεγε ταῦτα ὁ Κ. Ῥαῦέρος, ἀπέναντίας ὁ Κ. Δε Μερβίλλος, ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἐζήτησε ν' ἀποδείξῃ διὰ διεξοδικωτάτης διατριβῆς τὴν ὕπαρξιν τῶν δαιμονίων καὶ ἄλλων τοιαύτης φύσεως πνευμάτων, εἰς ἃ ἀποδίδει τοὺς ἐσωτερικοὺς τῶν σωμάτων ψόφους, τὴν κίνησιν τῶν τραπεζῶν καὶ λοιπῶν δυσεξηγήτων φαινομένων. Τὸ λίαν περίεργον τοῦτο σύγγραμμα, οὗ τρεῖς ἤδη ἐγένοντο ἐκδόσεις, φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν· « Pneumatologie. Des esprits et de leurs manifestations. Mémoire adressé a l' Académie par J. E. De Merville. Paris, 1854. »

Ποίαν ἄρα κρίσιν νὰ ἐπιφέρωμεν ἐπὶ τούτων πάντων! . . . tempus tempum docet . . .

Ι. ΛΕΚΙΓΑΛΑΛΑΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

—o—

Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἤτοι κατάλογος τῶν ἀπὸ κτήσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὁμιλουμένην, ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, συντεθεὶς ὑπὸ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ πρώην ἐπιστάτου τῆς ἐν Κερκύρᾳ βιβλιοθήκης τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας κτλ. Μέρος Α'. Ἐν Ἀθήναις. 1857. Τύποις καὶ ἀναλώματι Δ. Δ. Βελαρᾶ καὶ Β. Π. Δουμᾶ.

Ὅτε ὁ Ἐπίκτητος ἔλεγεν ὅτι ὁ τύραννος δύναται νὰ δέσῃ τὸ σκέλος τοῦ θύματος αὐτοῦ, δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ τὸν τράχηλον, ἀλλὰ δὲν δύναται οὔτε νὰ δέσῃ οὔτε νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν προαίρεσιν, ὁ Ἐπίκτητος προσφήτευε τὴν τύχην τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους· διότι ἐν μέσῳ τῶν δεινῶν καταβλίψεως φοβερᾶς καὶ δουλείας ἀφορήτου, τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν ἔπαυσε μένον πιστὸν εἰς τὴν μνήμην τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ καὶ διατηροῦν τὸ ἠθικόν αὐτοῦ ἀξίωμα· βασανιζόμενον δὲ, καὶ ἀκρωτηριαζόμενον, καὶ γυμνούμενον, ἐζήτει καὶ ἀνεύρισκε παραμυθίας ἐν τῇ σπουδῇ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ ἀριστουργημάτων καὶ τῶν ἱερῶν τοῦ θρησκεύματος αὐτοῦ βιβλίων, οὐδ' ἀπηύδησέ ποτε μελετῶν καὶ σχολιάζον ταῦτα, διότι ἀπὸ αὐτῶν ἤντλει καθ' ἑκάστην νέας δυνάμεις καὶ νέας ἐλπίδας. Ἡ μὲν σὰρξ αὐτοῦ ἦν δούλη, τὸ δὲ πνεῦμα διετέλει ἐλεύθερον, καὶ ἐν ἐλλείψει βίου πολιτικοῦ, ἐχρημάτισεν ἑαυτῷ βίον διανοητικὸν καὶ κατεσκεύασε φιλολογίαν οὐ μικροῦ λόγου ἀξίαν, μᾶλλον δὲ εἰπεῖν ἠσχολεῖτο τὴν φιλολογίαν, ἣν παρήγαγον οἱ χρόνοι τῆς παρελθούσης αὐτοῦ ἐλευθερίας, νὰ διασώσῃ ὡς ἐν Κιβωτῷ τινι ἀφ' ἧς ἔμελλε νὰ προκύψῃ ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ ἡ μέλλουσα.

Ὁ Κ. Παπαδόπουλος Βρετὸς ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν μνήμην τῶν ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας φιλολογικῶν τούτων προϊόντων, ἔργον τὰ μάλιστα δυσεκπλήρωτον· διότι ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ὑπῆρχον δημόσιαι ἢ ἰδιωτικαὶ βιβλιοθῆκαι ὁπωσοῦν ἀξιόλογοι, αἱ δ' ἀποθῆκαι τῶν Ἑλληνικῶν βιβλίων ὅσαι ὑπῆρχον ἐν Ἰωνίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἦσαν ὁμοίως ἀτελέσταται. Καὶ μὲν ἀπὸ τῆς ὀκτωκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται φιλολογικαὶ συλλογαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πλούσιαι εἰς τινας τῶν μητροπόλεων τοῦ μεγάλου διανοητικοῦ κινήματος, δι' οὗ τότε ἡ Ἑλλὰς ἐπροσπαθεῖ εἰς τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς, ἰδίως εἰς Ἰωάννινα, εἰς Ἄθωνα, εἰς Χίον, εἰς Βουκουρέστιον, εἰς Ἰάσιον καὶ μάλιστα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου, ἐκτὸς τῆς μεγάλης Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι λαμπρόταται παρά τε τοῖς μεγαλοπρεπεσι καὶ τοῖς ἡγεμονικοῖς οἴκοις. Κατὰ δυστυχίαν ἅπαντες οἱ θησαυροὶ οὗτοι ἐσκορπίσθησαν καὶ ἀπωλέσθησαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν αἱματηρῶν καὶ τυφλῶν διωγμῶν τοῦ 1821 ἔτους· ὅστε σήμερον ἡ σύνταξις Καταλόγου τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τυπωθέντων βιβλίων παρίστησι δυσχερείας αἵτινες ἤθελον νεκρώσει πάντα ζῆλον ἐλαχιστότερον ἢ μὴν τὸν ζῆλον τοῦ Κ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ.

Ὁ Κ. Βρετὸς ἐπεχείρησε τὸ ἔργον τοῦτο πρὸ τεσσαρακονταετίας καὶ τῷ 1835 ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν του διὰ καταλόγου περιλαβόντος 618 συγγράμματα. Ἕκτοτε δὲ ἐξακολούθησε συμπληρῶν τὸ πρῶτον τοῦτο δοκίμιον, ὅστε κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος ἠδυνήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ δευτέραν τοῦ καταλόγου αὐτοῦ ἔκδοσιν, ἣν διῄρησεν εἰς δύο μέρη. Τὸ πρὸ μικροῦ ἐκδοθὲν πρῶτον μέρος δὲν περιλαμβάνει εἰμὴ τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς εἰς 406 συμποσούμενος μαρτυρεῖ ὁπόσον ἐπλουτίσθη ὁ κατάλογος τοῦ Κ. Βρετοῦ ἀπὸ τοῦ 1835, ὅστε τὸ ὅλον ποσὸν τῶν βιβλίων δὲν ὑπερβῇ τὸν ἀριθμὸν τῶν 618. Τὸ δεύτερον μέρος, τὸ μέλλον νὰ περιλάβῃ τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ βιβλία, ἐκδίδεται μετ' ὀλίγον.

Εὐχόμεθα ὥστε ὁ Κ. Πρετὰς, συμπληρώσ ἀφ' ἑνὸς τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του, νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀφ' ἑτέρου τὰς ἐρεύνας του, ἵνα καταστήσῃ τὸν κατάλογον αὐτοῦ ὅσον ἐνδέχεται τελειότερον.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΑΥΤΗΣ.

Κατὰ τὸ Γαλλικὸν τοῦ Le Sage.

—o—

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἡ φιλοσοφία ἐσήμαινε τὴν ἀγάπην τῆς σπουδῆς καὶ τὴν ἔρευναν τῆς σοφίας, καὶ διηρεῖτο εἰς δύο μεγάλους κλάδους, οἵτινες ἦσαν, ἁ. ἡ σπουδὴ τῆς φύσεως, ἥτις ἀνυψόνει καὶ ἐξευγενίζει τὴν ψυχὴν, καὶ β'. ἡ σπουδὴ τῆς ἠθικῆς, ἥτις ἐμπνέει τὴν ἀρετὴν, καὶ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν. Ἄνδρες σοφοὶ διέγραψαν διαφόρους ὁδοὺς, φερούσας πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν· ἀλλ' ἐκ τούτου ἐγεννήθησαν πολυάριθμοι αἱρέσεις, καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀνεγνώρισαν δύο κυριωτέρας σχολὰς, τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν Ἰταλικὴν, ὑποδιαιρουμένας καὶ ταύτας, καὶ παραγαγούσας τὰς αἱρέσεις αἵτινες ἦσαν, ἡ Ἀκαδημαϊκὴ, ἡ Περιπατητικὴ, ἡ Κυνικὴ, ἡ Στωϊκὴ καὶ ἡ Πυθαγορικὴ, ἐξ ἧς παρήχθησαν ἡ τοῦ Ἡρακλείτου, ἡ τοῦ Δημοκρίτου, ἡ τῶν Πυρρωνιστῶν ἢ Σκεπτικῶν καὶ ἡ Ἐπικουρική.

Ἡ Ἰωνικὴ Σχολὴ συνέστη ὑπὸ τοῦ Μιλησίου Θάλητος περὶ τὸ 580 ἔτος π. Χ. διακριθεῖσα διὰ τὸ ὀρθὸν καὶ ὑγιὲς περὶ τὰς κρίσεις, καὶ διαδοῦσα τὰς θετικωτέρας ἰδέας περὶ τοῦ Θείου Ὄντος καὶ τὰς καθαρωτέρας ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς. Ὁ Θαλῆς ἠρώτησε τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἀπὸ δὲ τῆς Σχολῆς αὐτοῦ ἐξῆλθεν ὁ φιλόσοφος Ἀναξαγόρας ὁ διδάσκαλος τοῦ Περικλέους καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὧν κορυφαῖος ἦν ὁ Σωκράτης, ὅστις ἐγρημάτισε τὸ λαμπρότατον ἐγκαλλώπισμα τῆς Ἰωνικῆς σχολῆς, καὶ ὃν τὸ ἐν Δελφοῖς Μαντεῖον ἐκήρυξε διὰ τὴν σοφίαν καὶ ἀρετὴν αὐτοῦ, σοφώτατον ἁπάντων ἀνθρώπων. Ὁ Σωκράτης ἔθεσε τὰς πρώτας βάσεις ἠθικῆς ἀληθοῦς, ἐδίδαξεν ἀληθείας ἀναντιρρήτους, ἐπίστευεν εἰς Ἓν Ἀνώτατον Ὄν, ὡς ποιητὴν καὶ διευθυντὴν τοῦ παντὸς, καὶ ἐδόξαζε τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἀντισθένης, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Ξενοφῶν ἦσαν μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους, ἀλλὰ περικλεέστατος πάντων ἀνεδείχθη ὁ μεγαλοφυὴς Πλάτων, ὅστις, χρηματίσας ἀρχηγὸς τῆς Ἀκαδημιακῆς αἱρέσεως, καὶ συγγράψας πολλὰ διαλογικῶς, ὧν λαμπρότατα κρίνονται ἡ Ἀπολογία τοῦ Σωκράτους, αἱ Πολιτεῖαι καὶ ἡ Φαίδων ἢ περὶ Ἀθανασίας. Ὁ ἐξοχώτερος τῶν πολυαρίθμων μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος ἦν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις ἐγρημάτισεν ἀρχηγὸς τῆς Περιπατητικῆς αἱρέσεως, (ὀνομασθείσης οὕτως ἐκ τοῦ περιπάτου,) καὶ ἄφησε πολλὰ καὶ διάφορα συγγράμματα, Λογικὰ, Ῥητορικὰ, Ποιητικὰ καὶ Ἠθικὰ, ὧν ἡ ποικιλία ἐκπλήττει πάντα, συλλογιζόμενον πῶς ἠδυνήθη νὰ συγγράψῃ, περὶ τοσούτων ὁ μεγαλόνους ἐκεῖνος ἀνήρ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγρημάτισε καὶ διδάσκαλος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διὸ καὶ ὁ Πλάτων ἐκάλει αὐτὸν «Ψυχὴν τοῦ Σχολείου του.» Ὁ Ἀντισθένης ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς Κυνικῆς αἱρέσεως, δι' ἧς ἐτίθετο ἡ εὐδαιμονία εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν καταφρόνησιν τοῦ πλούτου καὶ τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου· ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Διογένης προήγαγε τὰς ἀρχὰς τῆς αἱρέσεως ταύτης τοσοῦτον ἐπὶ τὸ κυνικώτερον, ὥστε αὐτὸς μὲν ἐκλήθη καὶ ἐφέρετο ὡς κυνικὸς, ἀναιδῶν πᾶσαν εὐπρέπειαν διὰ τὴν προσωπικὴν ἀνεξαρτησίαν. ἡ δὲ παρ' αὐτοῦ προσδευομένη αἵρεσις, ὁ Κυνισμὸς, ἐδυστυχήσθη καὶ διεβλήθη ὡς ἀναίδεια. Ὁ Ζήνων ἀκολούθως ἀφαιρέσας πάσας τὰς κακίας τῆς αἱρέσεως ταύτης, ἐδίδασκεν αὐτὴν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ποικίλην Στοὰν, ἀφ' ἧς ἐκλήθη Στωϊκὴ αἵρεσις, καὶ κατέστη ἐπιτηδεία ἵνα ἀληθῶς εὐγενίζῃ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ τῷ ὄντι ὁ ἀληθὴς Στωϊκὸς, ἐξ ἰδίας θελήσεως ὁρμώμενος, ἀκολουθεῖ τὴν ἀρετὴν, καὶ πράττει αὐταπροαιρέτως τὸ ἀγαθὸν· μένει ἀκεπίβατος εἰς τὴν ἡδονὴν καὶ εἰς τὴν λύπην, φεύγει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἐπαίνους, καὶ ὑπομένει τὰς ἐπὶ γῆς δυστυχίας καὶ εὐτυχίας μετὰ τῆς αὐτῆς ἀταραξίας τῆς ψυχῆς. Εἰρηνικὸς, δίκαιος καὶ ἐγκρατὴς ἑαυτοῦ πάντοτε μετὰ σταθερότητος μεταχειρίζεται τὸ λογικὸν καὶ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἵνα ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διατηρῇ ἀπαραμείωτον τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐκείνην, ἣν ἡ ἀκήρατος αὐτὴ οὐσία ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἐπὶ τοῦ φθαρτοῦ σκηνώματος· καὶ οὕτως ὁ ἀληθὴς Στωϊκὸς ἄνθρωπος καθίσταται ἡ ἐμφερεστέρα εἰκὼν τοῦ Θείου Ὄντος, καὶ εἶναι τέλειος σοφὸς, ὅστις ποτὲ ἴσως δὲν ὑπῆρξε πραγματικῶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκ τῶν προεδευσάντων τὰς ἀρχὰς τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας ἀρχαίων ἀνδρῶν, διέπρεψαν ἐξαιρέτως ἐπ' ἀρετῇ ὁ Τραϊανὸς καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος· ὀπαδοὶ δὲ τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἔπρεπε νὰ ὦσιν ἅπαντες οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν λαῶν.

Ἡ Ἰταλικὴ σχολὴ συνέστη ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρου περὶ τὸ 500 ἔτος Π. Χ. καὶ χαρακτηρίζεται διὰ τῆς πλέον ἀτάκτου πλὴν λαμπροτέρας φαντασίας· ἐξ αὐτῆς ἐγεννήθη ἡ διδασκαλία τῶν ἁρμονιῶν καὶ τῶν ἀναλογιῶν, καὶ εἰς αὐτὴν χρεωστοῦνται τὰ παραλογώτερα σοφίσματα καὶ ἡ μᾶλλον ἀφηρημένη μεταφυσική. Ὁ Πυθαγόρας ἐμυήθη τὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἰνδίαις, καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, τὴν Σάμον, δὲν ὑπέφερε βλέπων αὐτὴν τυραννουμένην διὸ καὶ μετῴκησεν εἰς Ἰταλίαν, ὅπου κατορθώσας ἵνα πολλοὶ δυνάσται προσδεύωσι τὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτονόμους πολλὰς Ἰταλιώτιδας πόλεις, καὶ εἰσήγαγε νόμους σωτηριωδεστάτους. Ἡ Μετεμψύχωσις ἦν τὸ κυριώτερον καὶ ἐπισημότερον δόγμα τοῦ φιλοσόφου τούτου. Μύσται δὲ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου καὶ μαθηταὶ αὐτοῦ διάσημοι ἦσαν οἱ Νομοθέται Ζάλευκος, Χαρώνδας καὶ Ἐμπεδοκλῆς, οἱ Μεταφυσικοὶ Ξενοφάνης Παρμενίδης καὶ Ζήνων, καὶ οἱ Φυσικοὶ Λεύκιππος, Φιλόλαος καὶ Πρωτογόρας. Ἡ Πυθαγόρειος αὕτη αἵρεσις ἐγέννησε τέσσαρας ἄλλας, αἵτινες εἰσὶ περίεργοι διὰ τὸ παράδοξον μᾶλλον τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ἢ διὰ τὸ ὀρθὸν καὶ ὠφέλιμον. Αὗται δὲ ἦσαν, ἁ). ἡ τοῦ Ἡρακλείτου, ὅστις ἔκλαιε πάντοτε καὶ διὰ πᾶν πρᾶγμα, χαρακτηρίζων οὕτω τὴν μισανθρωπίαν. β'.) Ἡ τοῦ Δημοκρίτου, ἀρχηγοῦ τῆς Ἐλεατικῆς αἱρέσεως, ὅστις ἀπεναντίας ἐγέλα δι' ὅλα ἐν γένει τὰ πράγματα, καὶ ὠνομάσθη διὰ τοῦτο Γελασῖνος. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐξώριζε πᾶσαν μέριμναν, ἐδίδασκε τὴν ἀδιαφορίαν, ἐδόξαζεν ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας ἦτο μόνον ἡ διάφορος περὶ τούτων γνώμη· ἐπίστευε τὸν μετὰ τοῦ σώματος ἀφανισμὸν τῆς ψυχῆς, καὶ δὲν ἤθελε νὰ γνωρίζῃ ὑπέρτατον Δημιουργὸν, δεχόμενος ἀντ' αὐτοῦ τὸ σύστημα τῶν ἀτόμων, ἅτινα διὰ τῆς εἰς αὐτὸ συνδρομῆς των συνέθεσαν τὸν ὀργανισμὸν τοῦ παντός· διϊσχυρίζετο δὲ προσέτι ὅτι ὅλα τὰ πράγματα εἰσὶν ἀκατάληπτα καὶ ὅτι οὐδὲ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐγνώσκει. γ'.) Ἡ τοῦ Πύῤῥωνος, ὀνομασθεῖσα αἵρεσις τῶν Πυῤῥωνιστῶν ἢ Σκεπτικῶν, οἵτινες ἀμφέβαλλον περὶ παντὸς πράγματος· διότι δι' ὅλα ἐν γένει τὰ πράγματα εὕρισκον λόγους, δυναμένους ἵνα βεβαιώνωσιν ἢ ἵνα ἀρνῶνται αὐτά. δ'.) ἡ τοῦ Ἐπικούρου, ἡ κληθεῖσα αἵρεσις, ἧς ἡ βάσις εὑρίσκεται εἰς τὰ δόγματα τοῦ Δημοκρίτου. Ἐδίδασκε δὲ οὗτη τὸ σύστημα τῶν ἀτόμων, δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὸ Θεῖον ἀναμιγνύεται εἰς τὰ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἔθετε τὴν εὐδαιμονίαν ἢ τὸ ἄριστον ἀγαθὸν εἰς τὴν ἡδονήν. Διισχυρίσθησαν πολλοὶ ὅτι ὁ Ἐπίκουρος ἐνόει τὴν ἡδονὴν τῆς ψυχῆς, καὶ ὅτι ὡμίλει περὶ τῶν ἡδονικῶν ἐκείνων αἰσθημάτων, ἅτινα πηγάζουσιν ἀπὸ τῆς πράξεως τῆς ἀρετῆς, καὶ εἰσὶν ἡ γλυκυτέρα ἀνταμοιβὴ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ᾖ, οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἐπικούρου, ἀκολουθοῦντες τὰς φυσικὰς κλίσεις καὶ ἀποκτύοντες τὸν θρησκευτικὸν χαλινὸν καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἐγνώριζον μόνον τὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδονήν· διὸ ὁ μὲν διδάσκαλος αὐτῶν ἐδυσφημίσθη, ἡ δὲ διδασκαλία ἐκείνου ἐξέλιπεν.

Ἐκ τούτων καταδεικνύεται, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἐγεννήθη ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ὅτι αἱ πρῶται ἰδέαι αὐτῆς ἐλήφθησαν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Ἰνδιῶν. Ὁ δὲ χαρακτὴρ τῶν Ἑλλήνων καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτοῦ δὲν ἐπέτρεψεν ἵνα μένῃ μεταξὺ αὐτῶν ἡ φιλοσοφία μυστικὴ ἐπιστήμη, καὶ παρὰ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ ἱερεῦσι καὶ τοῖς γυμνοσοφισταῖς τῶν Ἰνδιῶν, ἀλλ' ἐδιδάσκετο δημοσίως. Τὸ δὲ φύσει εὐστροφον πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων ὑποδιήρεσε τὴν φιλοσοφίαν εἰς πλῆθος αἱρέσεων, ἐξ ὧν ἑκάστη εὗρε πολλοὺς θιασώτας. Ἐν Ἑλλάδι ἡ φιλοσοφία κατέστη σπουδάσμα καὶ ἐντρύφημα τῶν εὐφυεστάτων, περινουστάτων καὶ μεγαλεπηβόλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἐγένετο μὲν οὕτω πρόξενος μεγάλων προόδων, ἀλλ' ὑπῆρξε συνάμα πηγὴ καὶ παραίτιος παρεκτροπῶν τερατωδεστάτων, ὅπερ ἐστὶ λυπηρὸν μὲν, πλὴν ἄφευκτον ἐπακολούθημα τῆς ἀτελείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀρχαία φιλοσοφία, λέγει τις τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, δεικνύει ἡμῖν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὴν ἀδυναμίαν διότι οἱ μεγάλοι αὐτῆς διδάσκαλοι ἀντὶ πείρας καὶ παρατηρήσεως, ἠρκοῦντο συντάσσοντες θεωρίας, αἵτινες, μὴ ἔχουσαι βάσιν τὴν ἀλήθειαν, ἐσύγχιζον τὸν νοῦν, καὶ ἐκώλυον ἐπίσης τῆς ὀρθῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ὠφελίμου μαθήσεως τὴν πρόοδον.

Πολυτίμη Κουσκούρη.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. ΡΕ').

—o—

LXIV.

Κάτου 'στεῖς πέντε βρύσαις καὶ 'στὸ κρυὸ νερὸ
Ὁ Γιάννος ξαπλωμένος τὸ Ἀνδριανόπουλο,
Κομμένος καὶ σφαμμένος καὶ ἀναγνώριστος.
Γοῦρκα τὸν τραγουδᾶνε καὶ Ῥωμιοὶ τὸν κλαῖν,
Κ' ἀπράθενα κορίτσια τὸν μυρολογοῦν.
Γιάννο μ', δὲν ἔχεις μάνα, μάνα καὶ ἀδελφὴ
Καὶ μιὰ καλὴ γυναῖκα νὰ σὲ κλαίῃ κ' αὐτή.
Τὸ πῶς δὲν ἔχω μάνα, μάνα καὶ ἀδελφὴ
Καὶ μιὰ καλὴ γυναῖκα νὰ μὲ κλαίῃ κ' αὐτή,
Ἐγὼ 'μαι ὁ Γιάννος ὁ ἀνδρειωμένος, τὸ 'Ανδριανόπουλο,
Ποῦ τρίμει ὁ κόσμος ὅλος καὶ ὅλα τὰ χωριά
Καὶ τρέμουν τρεῖς πασάδες 'ποῦ πολέμαα.

LXV.

Τρία πουλάκια κάθονται 'στὸν Ἄλονα, 'στὴ ῥάχη,
Τὸ 'να τραῦλι τὰ Νιξερὰ, τ' ἄλλο τὴ μέσα Μάνη,
Τὸ τρίτο τὸ καλήτερο μυρολογᾶει καὶ λέγει·
Ὁ Γιάννος τί νὰ γίνῃ ὁ γιὸς τοῦ παπᾶ Ἀνδρέα;
Οὐδὲ 'στὴ Μάνη 'φάνηκε, οὐδὲ 'στὸ ῥημο Θάκη,
Μὰ οὐδὲ 'στῆς Πάτρας τὰ χωριὰ ποῦ τὸ 'χει ἁρματωλίκι.
Τάχα νὰ μὴν περπάτησα καὶ γιὰ σ' αὐτὸν τὸν τόπο
Τὰ παλληκάρια μου 'μπροστὰ μ' ἐξῆντα μὲ τριάντα
Καὶ τώρα πάω μονάχος καὶ πάω νὰ μὲ κρεμάσουν;
Ἀρίνω 'γιὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ γαρκλαί μου κάμπι.
Ἀρίνω 'γιὰ τῆς Βλάχισσαις καὶ γιὰ τῆς Βλαχοπούλαις,
Βρυσούλαις μὲ τὰ κρυὰ νερὰ νὰ μὴ κρουσταλιασθῆτε
Καὶ γὼ θὰ πάω νὰ κρεμαστῶ. . . .
Ἐγὼ 'μαι ὁ Γιάννης ὁ ἀκουστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Παπᾶ Ἀνδρέα,
Μένα μὲ ξέρει οὖλος ὁ Μωριὰς μὲ ξέρει ἡ μέσα Μάνη,
Μὲ ξέρουν καὶ τὰ Τρίκκαλα 'ποῦ τόχα ἁρματωλίκι.

LXVI.

Νὰ 'μουν μιὰ πετροπέρδικα 'στὰ πλάγια τοῦ Πιερίου,
Νὰ σκόνομαι 'πὸ τὸ ταχὺ δυὸ ὥραις νὰ ξημερώσῃ

Ν' ἀκουρμενῶ τὸν πόλεμο πῶς πολεμοῦν οἱ κλέφταις
Οἱ κλέφταις κ' οἱ ἀρματωλεῖ καὶ ὁ Γιάννης Μπουκουβάλας
Τὸ Μιτσοχοΐση κυνηγοῦν 'στὴ μέση τοῦ Πετρίλου,
Ἀτὸν πάτω 'στὰ Κουμπουριανὰ εἰς τὴν ἀπάνω χώρα.
Ὁ Μιτσοχούσης κλείστηκε μέσα 'στὴν Παναγία.
Γιωργαΐτούσης χούγιαξε τ' Ἀλέξι Δραγονάκη·
Βάλε φωτιὰ 'στὴν ἐκκλησιὰ κάψε τὴν Παναγία
Χίλια φλωριὰ νὰ τῆς χρωστῶ καὶ χίλια νὰ τὴν ψτιάσω.
Ὁ Μπουκουβάλας χούγιαξε τοῦ Γιώργου τοῦ Χαϊτώτη.
Τὸν λόγο δὲν ἀπόσωσε τὸν λόγο δὲν ἀκούει.
Βλέπουν τοὺς Τούρκους πό' φευγαν, βλέπουν τοὺς 'Αρβανίταις
Ἀὰν ἔκαμαν καὶ χύθηκεν ὁ Γιάννης Μπουκουβάλας,
Καὶ κάνουν τὸν κατήφορο καὶ 'πᾶν κατὰ τὸ γεφίρι
Κ' οἱ κλέφταις πάνε ἀπὸ κοντὰ ὁ Καπετὰν Γιάννης,
Καὶ πάνε καὶ μπρατσιάσθηκαν 'στὴν Κόρκα 'στὴν ἄκρη,
Πιάνουνε Γούρκους ζωντανοὺς καὶ Τούρκους σκοτωμένους·
Ὁ Μπράτσης ἐσκοτώθηκε ἀδελφὸς τοῦ Καπετάνου,
Καὶ οἱ Τοῦρκοι πέρα ἐπέρασαν καὶ 'πᾶν στὴ Πρωτενίτσα
Στὴ Βρεττείτσα δὲν ἐσταθῆκαν καὶ τρέβιξαν τὴν Ἄρτα.
Καὶ οἱ κλέφταις 'πᾶν ἀπὸ κοντὰ καὶ ὁ Καπετὰν Γιάννης
Καὶ κάνουν τὸν κατήφορο καὶ πάνε μὲς τοῦ Πέτα
Βλέπουν τοὺς Τούρκους 'πὸ φευγαν βλέπουν τοὺς 'Αρβανίταις.
Καὶ πήγανε καὶ κλείστηκαν ἀνάμεσα 'στὴν Ἄρτα.

LXVII.

Ἐνύκτωσε καὶ βράδιασε καὶ ὁ ἥλιος βασιλεύει.
Σύρτε, παιδιά μου, γιὰ ψωμί, κρασὶ νὰ πιοῦμε θράδυ,
Καὶ φέρτε μου γλυκὸ κρασὶ ἀπὸ τὸ μοναστήρι,
Νὰ βρέξω τῆς λαδωματιαῖς, ὁποῦ μὲ λαδωμένος.
Καὶ σύ, Λαμπρῆ μου ἀνεψιὲ, ἔλα κάτσε κοντά μου
Νὰ σοῦ χαρίσω τ' ἄρματα τὰ ἔρημα τσαπράζια,
Τῆς πέντε ἀράδες τὰ κουμπιὰ τὰ μαλαματωμένα,
Παιδιά μου, μὴ μ' ἀφνετε 'στὸν ἔρημο τὸν τόπο
Γιατί ν' τ' ἀρκούδια καὶ μὲ τρῶν, οἱ λύκοι καὶ μὲ πίνουν.
Πάρτε με καὶ σύρτε με 'ψηλὰ σὲ μιὰ ραχούλα,
Κόψτε κλαδιὰ καὶ στρῶστέ μου καὶ βάλτε με νὰ κάτσω.
Καὶ φκιάστε μου τὸ μνῆμά μου νὰ πέρνῃ δυὸ νοματάδες
Νὰ στέκω ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ ὄπλα νὰ γεμίζω.
Καὶ ἀπ' τὴ δεξιά μου τὴ μεριὰ ἀφῆστε παραθύρι
Νὰ μπενοβγαίνουν τὰ πουλιὰ τῆς ἄνοιξης τὰ ἀηδόνια
Νὰ φέρνουν χαιρετίσματα ἀπὸ τὸν Μπουκουβάλα.
Ὁ Μπουκουβάλας πέρασε καὶ πάει κατὰ τὴν Πάργα.
Ἄλλοι μᾶς λένε ἀπέθανε, ἄλλοι μᾶς λένε ἐχάθη
Καὶ ἄλλοι τὸ λένε ψέμματα καὶ ἄλλοι τὸ λένε ἀλήθεια,
Καὶ ὁ Τραγουδάρας ἔστελε νὰ μάθῃ τὸ χαμπέρη
Οὐδὲ ὀπίσω 'γύρισε οὐδὲ χαμπέρη τοῦ ἤρθε.

LXVIII.

Ἔσεῖς, πουλάκια μ' ἄγρια ἄγρια κ' ἠμερωμένα.
Διαβᾶτε ἀπὸ τὰ Μαρζιὰ τοῦ Καρπενῆ τὰ σπήλια.
Νὰ πῆτε τῆς ἀγάπης μου, τῆς ἀγαπητικῆς μου
Νὰ μὴν ἀλλάξῃ τὴ Λαμπρῆ, 'στὴν ἐκκλησιὰ μὴν 'μπάῃ
Νὰ μὴν τὰ πλέξῃ τὰ μαλλιά, νὰ μὴν τὰ ρίξῃ ὀπίσω
Νὰ μὴν τὰ βάλῃ τὰ φλουριά, νὰ μὴν τὰ καραρώσῃ
Γιατί ναι ὁ Μῆτρας ἀρρωστός καὶ θέλει ν' ἀποθάνῃ.
Μῆτρο μου, ντύσου καὶ ἄλλαξε καὶ ντύσου καὶ ἀρματώσου
Γιατί θενάλθῃ ἡ Κυριακὴ νὰ 'πᾶμε γιὰ τὴ νύφη.
Ἐγὼ σᾶς λέγω δὲν μπορῶ καὶ σεῖς μοῦ λέτε σήκω;
Μῆτρο μου, σὲ κλαῖει ἡ νύκτα κ' ἡ αὐγὴ, σὲ κλαῖει τὸ μεσημέρι
Σὲ κλαῖει καὶ ὁ πατέρας σου ποῦ θέλεις νὰ πεθάνῃς,
Σὲ κλαῖει καὶ ἡ μάνα σου κ' ἡ ὀδλια ἡ ἀδελφή σου,
Σὲ κλαῖει καὶ ἡ γυναῖκά σου 'ποῦν ἀρραβωνιασμένη.
Ἐγὼ σᾶς λέγω δὲν μπορῶ καὶ σεῖς μοῦ λέτε σήκω;
Μῆτρο μου; τί μοῦ κάκιωσες, Μῆτρο τί μό χεις κάκια;
Ἐγὼ σ' ἀφίνω τὴν ὑγειὰ καὶ 'πάω 'στὸν ἄλλον κόσμο.

LXIX.

Πουλί μου ποῦθεν ἔρχεσαι; πουλί μου ποῦ πηγαίνεις;
Μὴν ἔρχεσαι ἀπ' τὰ Κούντουρα μὴν ἔρχεσαι ἀπ' τὴν Βλιά;
Μὴν ἴδες κλέφταις πουθενὰ τὸν Γιώργη τὸν Λεβέντη;
Ἐμεῖς ἴδῃς τοὺς εἴδαμε 'στὸν πλάτανο 'στὴ βρύση.
Ἔζχαν ἀρνιὰ κ' ἔψέναν κριάρια σουβλισμένα
Ἔζχαν κ' ἕνα γλυκὸ κρασὶ ποῦ πίνει ὁ καπετάνιος.
Καὶ ὁ Λιάγος τοὺς ἐρωτεύεται καὶ ὁ Λιάγος τσ' ἐρωτεύεται
Προσκύνα, Γιώργη, τὴν Τουρκιὰ μετάνι γιὰ νὰ γένῃς
Νὰ περπατῇς ἀρματωλὸς νὰ περπατῇς καὶ κλέφτης.
Ἐγώ, Λιάγο, δὲν προσκυνῶ μετάνι γιὰ νὰ γένω
Ἐγὼ μὲ θέλουν τὰ χωριὰ μὲ θέλει ἡ Φθία ὅλη
Μὲ θέλει ὁ Καπετάνιος μου καὶ ὁ καπετὰν Ἀνδρούτσος,
Ἐλάτε νὰ μ' ἀκουσετε πατέσας μὴ σταθῆτε.
Γιατί θενὰ ἔθῃ Χασιακὴ θενὰ ἔλθῃ καὶ μιὰ σφάξῃ,
Γιατί θὰ στείλῃ ὁ βασιλεὰς ὅλα τὰ βιλαέτια
Θέλει τὸν Ἀνδρούτσο ζωντανὸ μ' ὅλον τὸν τσιφλίκι του.
Ἀνδρούτσος κάπου τό 'μαθε κάποιος φίλος τοῦ τό 'πε,
Ἐγὼ Τούρκους δὲν σκιάζομε κοντάρπους δὲν φοβοῦμαι
Ἐγὼ μαι' Ἀνδρούτσος ἐκκουστὸς Ἀνδρούτσος ἐκκουσμένος.
Ἔζχω χίλιους 'στὴν Λειβκιὰ καὶ χίλιους μὲς τὴν Φθία,
Καὶ ἀτός μου βγαίνω 'στὰ βουνὰ καὶ βγαίνω καὶ πολεμάω.
Κ' ἐβγῆκε κ' ἀποκλείστηκε μὲς τὰ Δαδῆ 'στὴν χώρα
Τρεῖς μέρες πάνει πόλεμο τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχταις.
Στέλνει καὶ γράφει μιὰ γραφὴ πικρὴ φαρμακευμένη
Σ' ἐσὲ, Μιχάλη μου ἀδελφὲ, σ' ἐσὲ, Μιχάλη Μῆτρο,
Βλέποντες τὸ γράμμα μου ὅλοι τὰ μαζωχθῆτε
Κ' ἂν δὲν μ' ἐρῆτε 'στὸ Δαδὶ νὰ 'ρθῆτε στὴν Κιλίτσα
Ὁ Μιχάλης ἐξεκίνησε μὲ χίλιους πεντακόσους
Καὶ πέρνει δέβρη τὰ χωριὰ δέβρη τὰ βιλαέτια,
Κ' ἐπῆγε καὶ τὸν εὕρκκε 'στὴν Λιάκουρα 'στὴν ράχη
Τοῦ εἶπε, Μιχάλη ἐκκουστὰ, Μιχάλη ἐκκουσμένε,
Δὲν πρόφθασες 'στὸν πόλεμο νὰ 'ρθῆς νὰ πολεμήσῃς.
Ὁ Μῆτρος τ' ἀποκρίθηκε ὁ Μῆτρος ὁ Μιχάλης
Μὴν 'πῆς καπετάνιο πῶς σκιάχθηκα μὴν πῆς πῶς φοβήθηκα,
Μὸν εἶχα τὰ παλληκάρια μου σκορπιστὰ ὅσο νὰ τοὺς συμάσω.
Τὸ ξέρεις τὸ τουφέκι μου τὸ ξέρεις τὸ σπαθί μου
Ἐγὼ 'μαι ὁ Μῆτρος ἐκκουστὸς καὶ ὁ Μῆτρος Κουντουριώτης
Τὸ ξέρεις τὸ τουφέκι μου τὸ ξέρεις τὸ σπαθί μου.

LXX.

Ἐγὼ γιὰ τὴν ἀγάπη μου τρεῖς βίγλαις θένα βάλλω·
Βάνω τὸν ἥλιο 'στὰ βουνὰ τὸ σταυραετὸ στοὺς κάμπους,
Καὶ τὸν βορειὰ τὸν δροσερὸ βάνω 'στὰ παραθύρια.
Βάνω στὰ παραθύρια μου γιὰ μάτια καὶ γιὰ φρύδια.
Παραθυρίτσα μου ὥμορφη καὶ ἀργυροκαρφωμένη
Γιὰ ἀνοίξετε γιὰ κλείστετε γιὰ πέστε τῆς κυρᾶς σας,
Γιὰ πές τε τῆς κορούλας σας νὰ ἔβγῃ 'στὸ παραθύρι.
Δὲν εἶμαι ὄρις νὰ τὴν πιῶ ἀετὸς νὰ τὴν ἀδράξω,
Μὸν εἶμαι ἐκεῖνο τὸ πουλὶ τὰ παραπονεμένο
Τὸ ὅπου εὕρω ἴσκιο κάθομαι κλαράκι καὶ κοιοῦμαι,
Καὶ ὅπου εὕρω κόρη ὥμορφη φιλῶτην καὶ διαβάνω,
Φιλῶ τὴν κόρη μιὰ φορὰ φιλῶ τὴν κόρη δύο.
Κόρη μου, γιὰ δὲν ἔρχεσαι 'στὴν μάνα μου νὰ πάμε
Νὰ πᾶμε 'στὸν πατέρα μου γιὰ νὰ σὲ στεφανώσω;
Ἐγὼ, Γιάννη μ', δὲν ἔρχομαι 'στὴν μάνα σου νὰ πάμε
Σκιάζομαι ἀπὸ τὰ ἀδέλφια μου μὴν πᾶν καὶ μὲ σκοτώσουν
Τὸ ποῦ τὸ ξέρουν τ' ἀδέλφια σου τὸ ποῦ θὰ πάγῃ ὁ Γιάννης
Θὰ τοὺς τὸ ποῦνε τὰ πουλιὰ τῆς ἄνοιξης τ' ἀηδόνια.
Τὸ ποῦ τὸ ξέρουν τὰ πουλιὰ τῆς ἄνοιξης τ' ἀηδόνια,
Θὰ τοὺς τὸ ποῦν τὰ σύγνεφα ποῦ 'ρχονται μὲ τ' ἀέρια
Τὸ ποῦ τὸ ξέρουν τὰ σύγνεφα ποῦ ἔρχονται μὲ τ' ἀέρια;